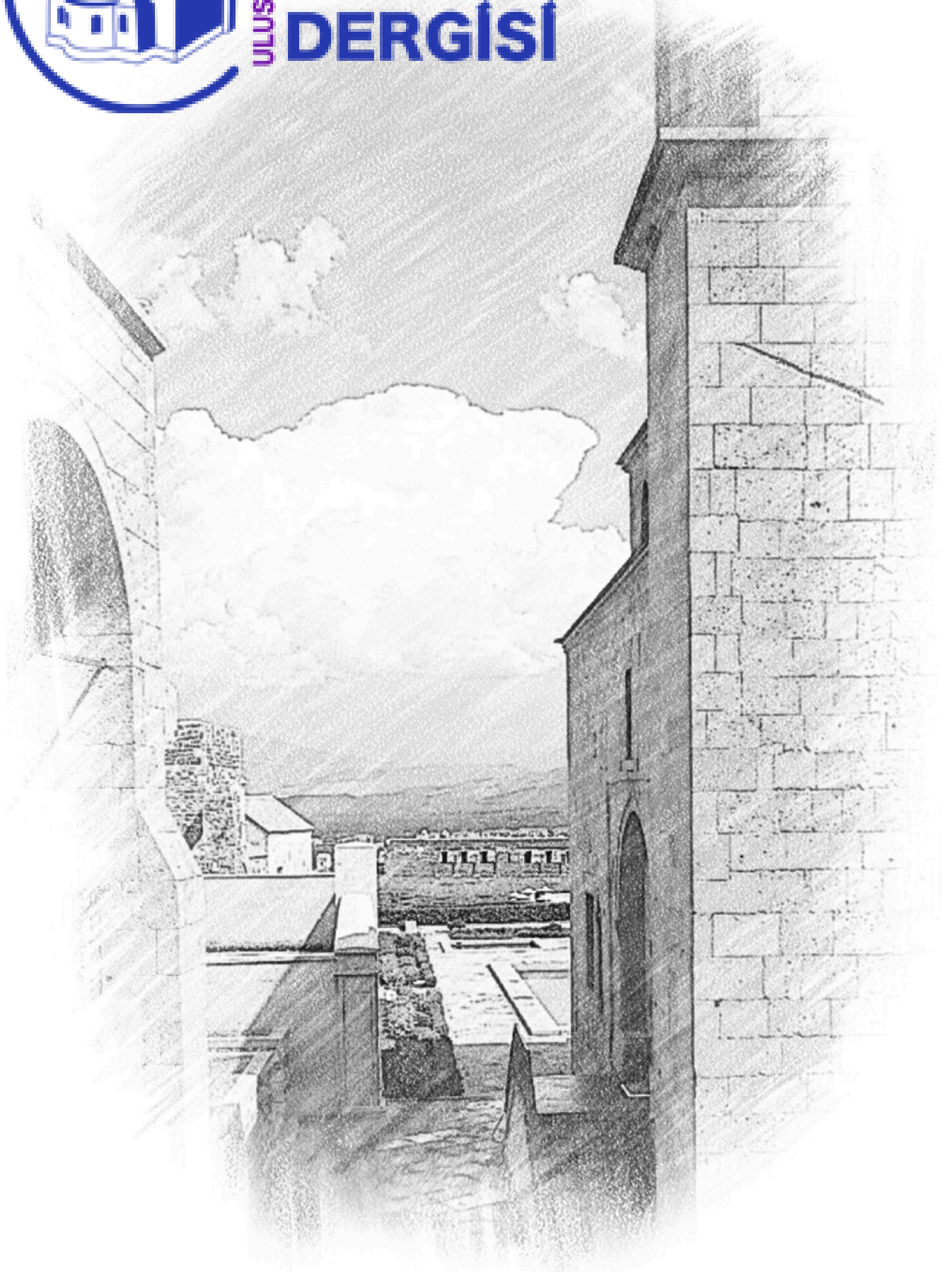

ULUSLARARASI

AHISKA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

CİLT: 4 SAYI: 1 / 2024

ISSN: 2792-0747

**AHISKA
ARAşTIRMALARI
DERGISI**

Yıl/Year/Год: 2024

Cilt/Vol/Том: 4

Sayı/Issue/Номер: 1

Uluslararası Ahıska Araştırmaları Dergisi
International Journal of Ahıska Studies
Международный Журнал Исследований Ахыска
Web: www.aharde.com

Bu Sayının Editörü / Editor of This Issue / Редактор этого номера
Doç. Dr. Mustafa ULUOCAK

İmtiyaz Sahibi / Concession Holder / Держатель концессии
Doç. Dr. Minara ALİYEVA ÇINAR

Yayın Editörü / Publishing Editor / Редактор публикации
Dr. Mükremin DURMUŞ

Teknik Editör / Technical Editor / Технический редактор
Dr. Mükremin DURMUŞ

Dizinleme Sorumlusu / Indexing Responsible / Ответственный за индексирование
Melihcan Akgün

Dil Editörü / Language Editor / Языковой редактор
Doç. Dr. Ozan İPEK

**Yabancı Dil Sorumlusu / Foreign Language Officer / Ответственный по иностранным
языкам**
Roşangül GULAMOVA

Logo Tasarımı / Logo Design / Дизайн логотипа
Gültekin ERDAL

Kapak Fotoğrafı / Cover Photo / Фотография обложки
Ahıska Kalesi'nin içi / Inside of Ahıska Castle / Внутри замка Ахыска

Kapak Tasarım / Cover Design / Дизайн обложки
Dr. Mükremin DURMUŞ

Basım / Edition / Печать: Online

Uluslararası Ahıska Araştırmaları Dergisi

- Uluslararası Ahıska Araştırmaları Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir.
- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.
- Dergide yayımlanan makalelerin içerikleriyle ilgili her türlü yasal sorumluluk yazar(lar)a aittir.
- Uluslararası Ahıska Araştırmaları Dergisi'nde yer alan yazılardan akademik ölçünlere uygun olarak kaynak göstermek suretiyle aktarma ve alıntı yapılabilir.

International Journal of Ahıska Studies

- **International Journal of Ahıska Studies** is a journal publishes peer-reviewed studies in Ahıska.
- Submitted articles should strictly follow the format of the author guidelines.
- All legal responsibilities related to the contents of the articles published in the journal belong to the author(s).
- Articles in **International Journal of Ahıska Studies** can be quoted by following citation rules.

Международный Журнал Исследований Ахыска

- **Международный Журнал Исследований Ахыска** - международный рецензируемый научно-практический журнал
- Статьи, представленные для публикации в журнале, должны быть подготовлены в соответствии с указанными правилами.
- Вся ответственность за содержание статей, опубликованных в журнале, принадлежит автору (авторам).
- Статьи опубликованные в **Международном Журнале Исследований Ахыска**, можно цитировать, указав источник в соответствии с академическими стандартами.

Yayın Kurulu

- Prof. Dr. Ahmet Güngör (Giresun Üniversitesi- Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Asker (Karabük Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Şamil (Azerbaycan Millî İlimler Akademisi – Azerbaycan)
- Prof. Dr. Anna Dıbo (Dilcilik Enstitüsü – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Asif Hacı (Azerbaycan Üniversitesi – Azerbaycan)
- Prof. Dr. Ayfer Yılmaz (Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Ayşegül Aydınğün (Orta Doğu Teknik Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Bahadır Güneş (Karadeniz Teknik Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Cumali Şabanov (Taşkent Devlet Üniversitesi – Özbekistan)
- Prof. Dr. Elena Malinovskaya (Millî Stratejik Araştırmaları Enstitüsü – Ukrayna)
- Prof. Dr. Hatem Türk (Giresun Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim Tosun (Munzur Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. İlyas Doğan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail Aydınğün (Başkent Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. İsmayıl Kazımov (Azerbaycan Millî İlimler Akademisi – Azerbaycan)
- Prof. Dr. Kemail İbrahimzade (Ardahan Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Yüce (Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Muammer Demirel (Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa Argunşah (Erciyes Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Muvaffak Duranlı (Ege Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Nejla Günay (Gazi Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Nergis Biray (Pamukkale Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Nikolay F. Bugay (Rusya Tarihi Enstitüsü – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Sezai Balcı (Giresun Üniversitesi – Türkiye)
- Prof. Dr. Svetlana Akkiyeva (Kabardin-Balkarya Bilimler Merkezi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Şüreddin Memmedli (Ardahan Üniversitesi – Türkiye)

- Prof. Dr. Yalçın Sarıkaya (Giresun Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. Ahmet Niyazov (Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü – Azerbaycan)
Doç. Dr. Aybek Veysaloğlu (Özbekistan Devlet Tiyatrosu – Özbekistan)
Doç. Dr. Ayna Askeroğlu (İstanbul Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Dinç (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. İkram Çınar (Kafkas Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. Levent Küçük (Amasya Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. Rüstem Mürseloğlu (İstanbul Medeniyet Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. Zarema Tarkovskaya (Dilcilik Enstitüsü – Rusya Federasyonu)
Dr. Öğr. Üyesi Adem Ahıskalı (Kastamonu Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Elşan İzzetgil (Kastamonu Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Erdinç Demiray (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Fadime Tosik Dinç (Gaziantep Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Gülnara Goca Memmedli (Ardahan Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade Güzeloğlu (Ardahan Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mansur Teyfur (Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mürsel Ethem (Pamukkale Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Rasim Bayraktar (Giresun Üniversitesi – Türkiye)
Dr. Sevil Piriyeva Karaman (Ankara Üniversitesi- Türkiye)
Dr. Seyfettin Buntürk (Emekli Öğretim Görevlisi - Türkiye)
Dr. Azad Dedeoğlu (Araştırmacı-Yazar – Türkiye)

Akademik Danışma Kurulu / Academic Advisory Board / Академический совет

- Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun (Emekli Öğretim Üyesi – Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet Buran (Fırat Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu (Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ (Kırıkkale Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz (Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Fikret Türkmen (Emekli Öğretim Üyesi – Türkiye)

Prof. Dr. Gürer Gülsevin (Ege Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Hatice Şahin (Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Leyla Karahan (Gazi Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa Öner (Ege Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Osman Karatay (Ege Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Sadettin Gömeç (Ankara Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Selçuk Kırılı (Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Semra Alyılmaz (Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye)

Uluslararası Ahıska Araştırmaları Dergisi, Index Copernicus, Index of Academic Documents, Scientific Journal Impact Factor (SJIF), Google Scholar, International Scientific Index, ROAD Index, ZENODO Index gibi indekslerde taranmaktadır.

e-posta / e-mail / электронная почта: aharde.iletisim@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Makaleler / Articles / Статьи

Sayfa
Pages
Страница

1. Sevinç Kara, Minara Aliyeva Çınar

Araştırma Makalesi / Research Article / Исследовательская статья

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Ahıska Türkü Öğrencilerinin Konuşma Kaygıları

Speaking Anxiety of Ahıska Turkish Students Learning Turkish as a Foreign Language

Речевые проблемы студентов-турков ахыска изучающих турецкий язык как иностранный

1-16

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382172>

2. İkrâm Çınar

Araştırma Makalesi / Research Article / Исследовательская статья

Ömer Faik Numanzade'nin Ahıska Türklerinin Haklarını Korumak için Verdiği Mücadelenin Bazı Yönleri

Some Aspects of Omar Faig Nemanzadeh's Struggle to Protect the Rights of Ahıska Turks

Некоторые аспекты борьбы Омара Фаика Неманзаде за защиту прав ахискинских турков

17-41

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382375>

3. Ezgi Dadaş

Kitap Tanıtım / Book review / Рецензия на книгу

"Ahıska Bölgesindeki Gürcülerin Konuştuğu Türk Ağzı"

"Turkish Dialect Spoken by Georgians in The Ahıska Region"

"Турецкий диалект, на котором говорят грузины района Ахыска"

42-46

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382482>

4. Seher İpek

Kitap Tanıtım / Book review / Рецензия на книгу

"Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler"

"Ahıska Turkish People: A Transnational Society Transnational Families"

"Ахискинских турки: транснациональное общество транснациональные семьи"

47-51

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382579>

5. Yasmin Terzioğlu

Kitap Tanıtım / Book review / Рецензия на книгу

"Ömer Faik Numanzade – Seçilmiş Eserleri" Kitabının Tanıtımı

"Omar Faig Nemanzadeh - Selected Works" Book Review

Рецензия на книгу "Омар Фаик Нуманзаде - избранные произведения"

52-55

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382750>

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Ahıska Türkü Öğrencilerinin Konuşma Kaygıları¹
Speaking Anxiety of Ahıska Turkish Students Learning Turkish as a Foreign Language

Речевые проблемы студентов-турков ахыска изучающих турецкий язык как иностранный

Sevinç Kara², Minara Aliyeva Çınar³

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382172>

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi

20.03.2024

Kabul Tarihi

14.05.2024

Anahtar Kelimeler

Ahıska Türkleri,
Yabancı Dil Olarak
Türkçe Öğrenimi,
Konuşma Kaygıları.

Öz

Türkler tarihî süreci içerisinde geniş coğrafyaya yayılmış topluluklarından biridir. İkamet ettikleri coğrafyalarda başka toplumlarla komşuluk yapmış, sosyo-kültürel açısından birbirinden etkilenmiştir. Etkilenmenin başında dil yerini alır. Bu etkileşim, lehçelerin ve ağızların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çeşitlilik, Türk diline zenginlik katmıştır. Ancak Türk boyları arasındaki iletişim bağlamında birtakım zorlukları da beraberinde getirmiştir. Günümüze kadar şekillene gelen Türk lehçelerinin yanı sıra Anadolu'dan koparılan ve ölçünlü Türkiye Türkçesinden uzak kalan ağızlardan biri de Ahıska Türklerinin konuştuğu ağızdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye'ye göç eden Ahıska Türklerinin Türkiye'de karşılaştıkları zorlukların başında da yine dil gelir.

Bu çalışmanın amacı, Ahıska Türklerinin Türkiye Türkçesi konuşurken yaşadıkları konuşma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından irdelenmesidir. Nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı bu çalışmada verilere ulaşmak için Marmara Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinde eğitim gören 99 Ahıska Türkü öğrencisine Kişisel Bilgi Anketi ve Konuşma Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında ANOVA testi ve T testi kullanılarak değerlendirilmiştir. Ana dili Türkçe olan Ahıska Türkü öğrencilerinin Türkiye Türkçesinde iletişim kurarken genel olarak konuşma kaygıları yaşadıkları görülmüştür.

Article Info

Received

20.03.2024

Accepted

14.05.2024

Keywords

Ahıska (Mesketians)
Turks,

Abstract

Turks have spread over a wide geography in the historical process. In the geographies where they resided, they were neighbors with other societies and were influenced by each other in terms of socio-cultural aspects. Language takes its place at the beginning of this influence. This interaction has led to the emergence of different dialects. This diversity of dialects has added richness to the Turkish language. However, it has also brought some difficulties in the context of communication between the Turkish tribes. In addition to the Turkish dialects that have been shaped up to the present day, one of the dialects that were separated from the Anatolia region

¹ Bu makale, "Bursa Uludağ Üniversitesinde eğitim gören Ahıskalı Türk öğrencilerin konuşma kaygısı üzerine bir araştırma" konulu yüksek lisans tezindeki verilere dayalı olarak hazırlanmıştır.

² Araştırmacı, sevinchkaraieva072@gmail.com. – ORCID: 0000-0003-3426-0807.

³ Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, minara@uludag.edu.tr – ORCID: 0000-0002-7339-0260

Learning Turkish as a Foreign Language, Speech Anxiety.

and remained away from the standard Turkish is the dialect spoken by Ahıska Turks. After the collapse of the Soviet Union, Ahıska Turks migrated in Turkey and language is one of the main difficulties they face in Turkey. The aim of this study is to examine the speech anxiety of Ahıska Turks while speaking Turkish in terms of various variables. In this study, in which qualitative and quantitative methods were used together, Personal Information Questionnaire and Speech Anxiety Scale were used to reach the data of 99 Ahıska Turkish students studying at Bursa Uludağ University. The data obtained were evaluated using ANOVA test and T test in SPSS program. It was observed that Ahıska Turkish students, whose mother tongue is Turkish, generally experience speech anxiety while communicating in the standard Turkish dialect that is spoken in Türkiye.

Информация о статье

Дата прибытия

20.03.2024

Дата приема

14.05.2024

Ключевые слова

Турки-Ахыска (месхетинцы), Изучение турецкого, языка как иностранного, Речевая тревожность.

Резюме

В ходе исторического процесса турки распространились на широкую географию. В тех регионах, где они проживали, они соседствовали с другими обществами и испытывали влияние друг друга в социокультурном плане. Язык занимает место в начале этого влияния. Это взаимодействие привело к появлению диалектов и наречий. Это разнообразие придало богатство турецкому языку. Однако оно также принесло некоторые трудности в контексте общения между турецкими племенами. Помимо турецких диалектов, сформировавшихся до наших дней, одним из диалектов, отделившихся от Анатолии и оставшихся в стороне от стандартного турецкого, является диалект, на котором говорят турки- Ахыска. После распада Советского Союза турки- Ахыска мигрировали в Турцию, и язык является одной из основных трудностей, с которыми они сталкиваются в Турции. Цель данного исследования - изучить речевые проблемы турок- Ахыска при общении на турецком языке с точки зрения различных переменных. В данном исследовании, в котором использовались качественные и количественные методы, опросник личной информации и шкала речевой тревожности были использованы для получения данных 99 студентов из числа турок- Ахыска, обучающихся в Университете Бурса Улудаг. Полученные данные были оценены с помощью теста ANOVA и Т-теста в программе SPSS. Было отмечено, что турецкие студенты- Ахыска, родным языком которых является турецкий, в целом испытывают речевую тревожность при общении на турецком языке.

1. GİRİŞ

Kayı kavramı yıllardır araştırmacıların üzerinde durdukları bir konu olmuştur. Günümüzde bir yandan kaygı üzerine teorik tartışmalar devam ederken literatürde bu kavramın farklı tanımlarına ulaşmak mümkündür. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

Türkçe Sözlük'te (TDK, 2005) kaygı; *"üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa"* olarak açıklanmaktadır. Yaman ve Suroğlu Sofu'ya (2013: 43) göre kaygı; *"bir bireyin topluluk önünde güçlü istek veya güdülerini gerçekleştirme ihtimaline karşı duyduğu tedirginlik hali"*dir. Duman ve arkadaşları (2017), araştırmacıların görüşlerine dayanarak kaygıyı *"gündelik ve akademik yaşamda gerginlik, korku, sinirlilik ve endişe gibi otonom sinir sisteminin uyarılmasıyla ilişkili öznel aynı zamanda da yaygın duygular"* olarak tanımlamaktadırlar. Özusta'nın açıklamasına dayanan Ehtiyar ve Üngüren'e (2008) göre, kaygı *"tehlikeyle baş etmek için uyum sağlayıcı bir mekanizma, temel bir insan duygusu ve çok yönlü bir duygu durumu olup, bilişsel öğeleri, öznel duyguları, fizyolojik belirtileri ve"*

davranışları içeren” bir olgudur. Kısacası kaygı, bireylerde bir çatışma ve engelleme sonucunda ortaya çıkan ve çoğu zaman sebebi bilinmeden iç gerginlik ve huzursuzluk yaratan bir ruh hâlidir. Kaygı duyan bir birey, kötü şeylerin olacağı endişesiyle bir sıkıntı hisseder.

Kaygılar, kendi içinde hafif kaygı, endişeden doğan kaygı vb. türlere ayrılır. Hafif kaygıların, günlük hayatı etkilerken öte yandan da iletişim yeteneğini kısıtlayarak bireyin insanlardan uzaklaşmasına ve iletişim kaygısının yaşamasına neden olmaktadır. Hafif kaygıların arasında konuşma kaygısı, iletişim kaygısı ve yabancı dil öğrenme kaygısı yer almaktadır. Bundan dolayı konuşma kaygısının temelinde bir fobi karakterinin yer aldığı da söylenebilir (Spielberger, 1966).

Konuşma kaygısı ise bir bireyin topluluk önünde konuşma yapması gerektiğinde kendini etkili ve doğru bir şekilde ifade edememe korkusu olarak tanımlanabilir. Keza Keşaplı ve Çiftçi'nin (2017) verdiği tanıma göre *“Topluluk önünde veya karşılıklı gerçekleşen konuşmalarda bireyin konuşmaktan kaçınması veya konuşmanın zorunlu olması durumunda bireyin heyecanlanması, kendini yeterince ifade edememesi, terlemesi, yüzünün kızarması, kalp atışlarının hızlanması gibi fiziksel belirtilere sebep olan kaygıya konuşma kaygısı denir.”* şeklinde ifade etmektedirler.

Konuşma kaygısı iletişim kaygısı çerçevesinde incelendiğinde bireyin konuşma esnasında yaşadığı sıkıntı, endişe ve korkuyu görmek mümkündür. Bu durum konuşma kaygısı yaşayan bireylerin kendilerini eksik hissetmelerine ortam hazırlamakta, hatta onlardaki bu kaygı etrafındakileri de etkilemektedir. Konuşma kaygısı, “günlük hayatta gerçekleşen iletişim” ve “topluluk önünde gerçekleşen iletişim” olmak üzere iki ana unsurdan oluşmaktadır. Fakat bazı araştırmacıların, topluluk arasındaki iletişim kaygısının konuşma kaygısından ayrı olduğunu belirttikleri ve bu durumu iletişim korkusu olarak nitelendirdikleri görülmektedir.

Konuşma becerisi, dil öğrenme sürecinde kazanılması en zor dil becerilerinden biridir. Bu durum sadece ana dili öğretimi için değil yabancılarla Türkçe öğretimi için de geçerli bir durumdur. Konuşma becerisinin geliştirilmesi, yabancı dil öğretiminde sıkça karşılaşılan sorunlardan biridir. Bekleyen'in (2004, Akt. Sallabaş, 2012) belirttiği gibi “yabancı dil kaygısıyla ilgili çalışmalar, en çok yabancı dil sınıflarındaki konuşmalarda kaygının ortaya çıktığını göstermektedir.”

1.1. Ahıska Türklerinde Konuşma Kaygıları

Bu çalışmada Ahıska Türklerinin konuşma kaygıları çeşitli değişkenler açısından irdelenmiştir. Ahıska Türkleri, Anadolu ağzlarından birini kullanmakla birlikte Anadolu coğrafyasından ve bunun ötesinde Türkiye'den neredeyse iki asır kadar uzak kalmıştır. Günümüzde Ahıska Türkleri farklı coğrafyalarda yaşamalarını sürdürdükleri için bağlı oldukları ülkenin dilini kullanmak zorunda kalmış, kalmaya da devam etmektedirler. Farklı dil ve lehçelerden etkilendikleri kadar, ana dillerini de tam anlamıyla geliştirememişler.

Ahıska Türklerinin konuştuğu dilin karakteristik özellikleri şöyledir:

- Arka damak ünsüzleri yanında görülen ünlü kalınlaşması, kalınlık-incelik uyumunu, ünlü yuvarlaklaşması da düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozar.

- İlk hece dışında dudak ünsüzleri yanında bulunan ünlüler yuvarlaklaşır.

- Kelime sonunda *i* 'leşme olayı görülmektedir.

- Şimdiki zaman ekleri “-(i)yer/-er” şeklindedir.

- Duyulan geçmiş zaman eki “-miş” şeklinde olup tek şekillidir.

- Kelime başında “*t->d-*” değişimi genellikle görülmez (Karahan, 2014; Aliyeva Çınar, 2021).

Ahıska Türkleri, 14 Kasım 1944 sürgün sonrasında buldukları ülkelerde kendi ağız özelliklerini koruyarak sürdürülebilirliğini devam ettirmiştir. Ancak bununla birlikte egemen dilin etkisi altında kalarak o dilden birtakım özellikleri önemseyerek onları kullanmaya başlamışlardır. Özellikle Rusçanın etkisi altında kalarak bu ağız kullanan Ahıska Türklerinde, kendilerine yönelik uygulanan baskılardan dolayı konuşma kaygılarının yaşanmasına da yol açmıştır. Sıkıyönetime tabi tutulan bu halkın ana dilinde iletişim kurmaları da kısıtlanmıştır. Bu durum dikkate alınırsa Ahıska Türklerinin konuşma kaygılarının önemli sebeplerinden biri de endişe, stres ve güvensizlik duygularının belirgin olduğu görülür.

Bir insanın öğrendiği yabancı dil, hiçbir zaman ana dili seviyesinde olamaz. Sadece ve sadece iletişim ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterlilikte olabilir. Ahıska Türkleri de sürgün edildikleri yerlerde daima yabancı dil öğrenme durumuna düşmüşlerdir. Eski Sovyetler Birliği'nin eğitim politikasına binaen Ahıska Türkleri Rusça öğrenmek zorunda kalmıştır. Buldukları coğrafyalarda hâkim olan bu dil koşulları arasında büyüyen Ahıskalı çocuklar, daha çok iki dilli olarak yetişmiştir. Eğitim gördükleri kurumlarda, çevrede aile dışındaki diğer ortamlarda daima Rusçayı kullanmak zorunda kalmışlardır. Ana dillerini - eğer aileden bu dili öğrendiyse - sadece aile içinde kullanmaktaydı ki yaşlıların olmadığı ailelerde ebeveynler de çocuklarıyla Rusça iletişim kurmaktaydı.

Elbette ki Rusçayı yoğun olarak kullanmaları Ahıskalılarda bu dilin ana dili olarak kullanıldığı denilebilir. Hatta bazıları küçük yaşlardan itibaren daima Rusça konuştukları için onların ana dili de Rusça sayılmaktadır. Şüphesiz ki Rusçaya hâkimiyeti çocukların o bölgede daha etkili bir iletişim kurmasını kolaylaştırmıştır. Buldukları bölgelerde üniversitelerde Rusça eğitimi alan Ahıska Türklerinin başarılı oldukları da söylenebilir. Ancak Türkiye'ye gelen ve ana dilleri her ne kadar Anadolu ağızlarından biri olsa da Türkiye Türkçesinde eğitim gören Ahıska Türkü öğrencilerinin birtakım zorluklarla karşılaştıkları aşikârdır. Bunlardan biri de yeterli seviyede Türkiye Türkçesine hâkim olamamaları ve kendilerini yeterli seviyede ifade edememelerinden kaynaklanan konuşma kaygıdır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de eğitim gören Ahıska Türklerinin konuşma kaygılarını çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu çalışmada şu soruya yanıt aranmıştır: "Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen Ahıskalı öğrencilerin konuşma kaygıları cinsiyete, doğum yerine, ana dile, Türkiye öncesi Türkçe eğitimine, Türkçe eğitimini kaç yıl öncesinde alındığına, Türkçe eğitim kanallarına, bildikleri yabancı dillerine, kültürel faaliyetleri hangi dilde yürüttüklerine, yakın çevrede hangi dili kullandıklarına, Türkiye'de ne kadar süre yaşadıklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?"

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Nicel yaklaşımla tasarlanan bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelin amacı iki veya daha çok değişkenin birlikte değişim varlığı ve derecesinin olup olmadığını belirlemektir (Karasar, 2014). Bu çerçevede bulgulara ulaşmak için Konuşma Kaygısı Ölçeği'nden (KKÖ) elde edilen konuşma kaygısı düzeyi verileri ile Kişisel Bilgi Anketi'nden (KBA) elde edilen yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, Türkiye'de bulunma süresi vb. değişkenlerin birlikte değişimi incelenerek tarama modeli işe koşulmuştur.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırma 2019-2020 ve 2020-2021 eğitim-öğretim yıllarında Marmara Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 99 Ahıska Türkü öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde ölçüt örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Patton'a (2014) göre ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş bazı ölçütleri karşılayan durumları göz önüne almayı gerektirir. Buna göre araştırmada çalışma grubunda yer alacak katılımcıların Ahıska Türkü olması ve üniversitede öğrenim görmesi ölçüt olarak kabul edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların cinsiyete göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcıların sayısı ve yüzdesi

Cinsiyet	N	(%)
Kadın	63	%63
Erkek	36	%37
Toplam	99	%100

Tablo 1'e göre çalışma grubunu oluşturan 99 öğrenciden 36'sı erkek, 63'ü kadındır. Buna göre yüzdelikler bakımından %37'sini erkekler, %63'sünü kadınlar oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları, Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmanın verilerini toplamak için Kişisel Bilgi Anketi (KBA) ve Konuşma Kaygısı Ölçeği (KKÖ) olmak üzere iki farklı veri toplama aracından yararlanılmıştır. İlk olarak katılımcıların demografik bilgilerini ortaya koymak amacıyla araştırmacılar tarafından anket oluşturulmuştur. KBA'da katılımcıların eğitim gördükleri fakülte/bölüm, cinsiyet, doğdukları ülke, ana dili, Türkiye Türkçesini Türkiye'ye gelmeden alıp almadıkları, Türkçe eğitimini nerede aldıkları, bildikleri başka diller, Türkiye'de buldukları süreler, aile içinde hangi dilde konuştukları gibi sorular yer almaktadır. KBA ile toplanan verilerin çözümlemesinde betimsel istatistik türleri olan frekans ve yüzde kullanılmıştır.

İkinci olarak araştırmada Suroğlu Sofu (2012) tarafından geliştirilen Konuşma Kaygısı Ölçeği (KKÖ) kullanılmıştır. Bu ölçeğin kullanılma amacı, çalışma grubunda yer alan katılımcıların konuşma kaygısı düzeyini tespit ederek demografik bilgilerle ilişkilendirebilmektir. KKÖ, 33 maddeden oluşan tek faktörlü bir ölçektir ve 5'li Likert tipi bir derecelendirme yapısına sahiptir. KKÖ, esasında üniversitede öğrenim gören farklı sınıf ve branşlardan öğretmen adaylarına yönelik olarak geliştirilmiştir. Ancak ölçek maddeleri bölümü fark etmeksizin üniversite öğrencilerinin konuşma kaygılarını değerlendirmeye uygundur. Ölçeğin geliştirilme sürecinde madde-toplam korelasyonlarının .26 ile .61 arasında olduğu, iç tutarlılık katsayısının ise .79 olduğu bulunmuştur. Ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu geliştiren araştırmacı tarafından kanıtlanmıştır. Ölçekten elde edilen verilerin analiz edilerek demografik değişkenlerle ilişkilendirilmesinde grup sayısına bağlı olarak ANOVA ve T testinden yararlanılmıştır. Ayrıca bu süreçte yapılan analizlerde SPSS paket istatistik yazılımı kullanılmıştır.

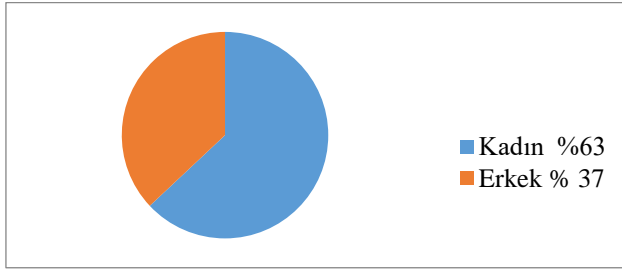
3. BULGULAR

Bu bölümünde betimsel analizler kapsamında verilerin dağılımları; frekans, yüzde, ortalamalar ve standart sapmalar yolu ile incelenmiş; istatistiksel analiz çerçevesinde ise araştırma verileri, araştırma amaçları doğrultusunda uygun istatistiksel analizler ile test edilmiştir.

3.1. Kişisel Bilgi Formunda Yer Alan Değişkenler

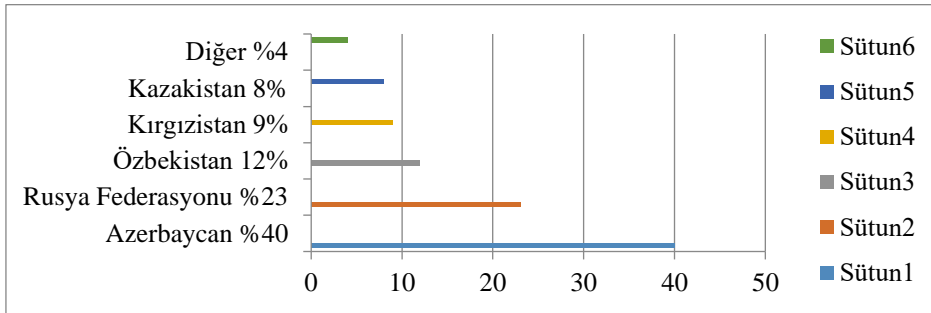
Kişisel bilgi formunda yer alan değişkenler frekans ve yüzde ile gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubunun Cinsiyet Değişkenlerinin Dağılımları

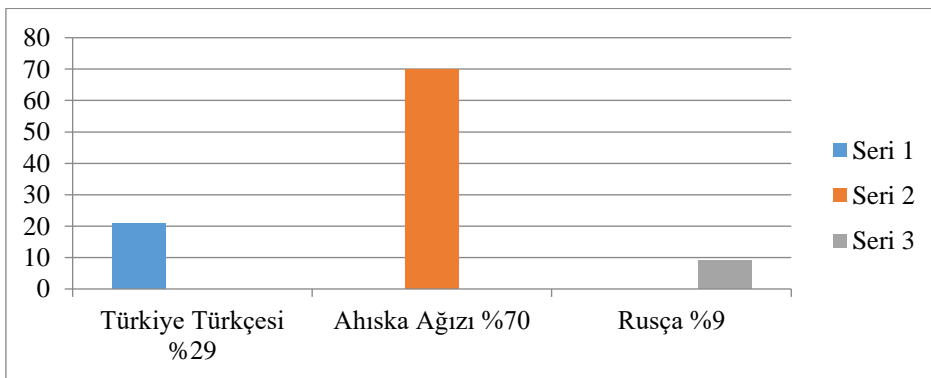
Çalışma grubunun cinsiyet değişkenlerinin dağılımları bağlamında elde edilen bulgular cinsiyet kapsamında katılımcıların 63'ünün (%63) kadın, 36'sının (%37) ise erkek olduğunu göstermiştir.

Tablo 3. Çalışma Grubunun Doğum Yeri Değişkenlerinin Dağılımları

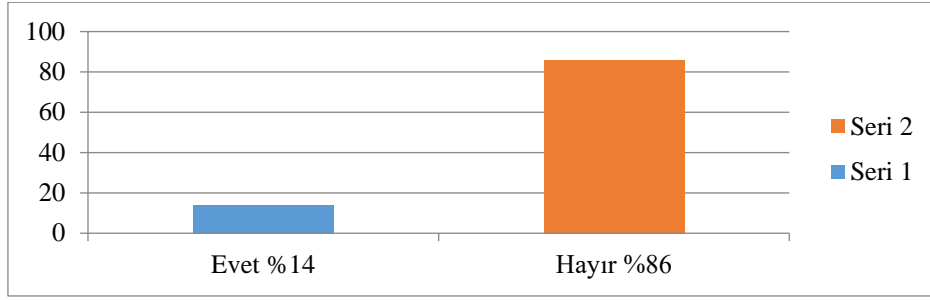

Katılımcıların doğum yeri değişkeninin dağılımı incelendiğinde 39 (%40) katılımcının Azerbaycan doğumlu olduğu, 23 (%23) katılımcının Rusya Federasyonu, 12 (%12) katılımcının Özbekistan, 9 (%9) katılımcının Kırgızistan, 8 (%8) katılımcının Kazakistan ve 8 (%8) katılımcının da diğer ülkelerde doğduğu görülmüştür.

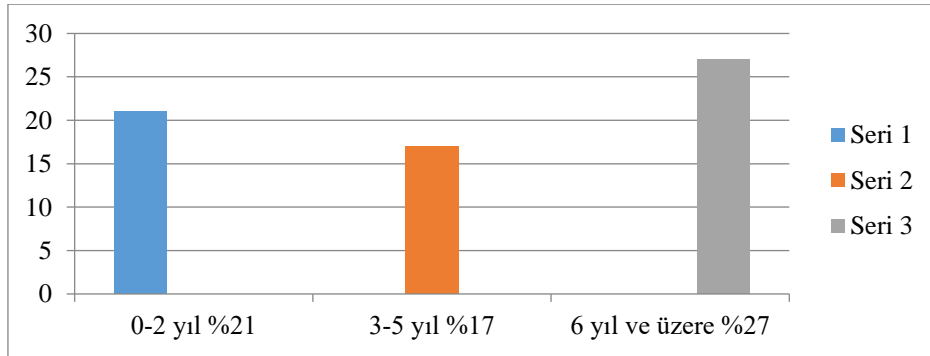
Tablo 4. Çalışma Grubunun Ana Dili Değişkenlerinin Dağılımları

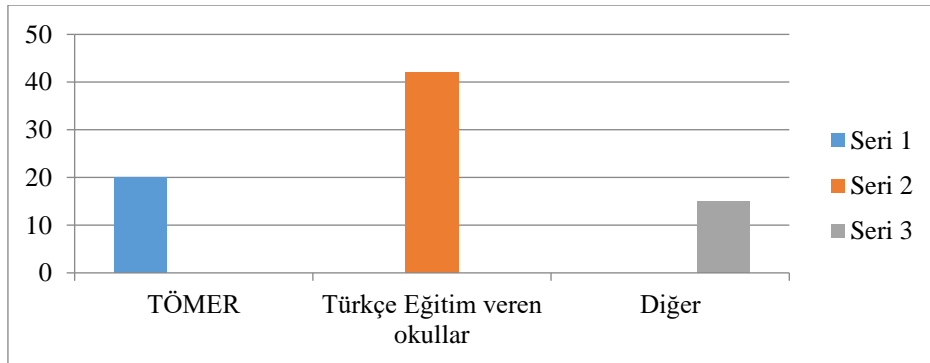
Ana dili değişkenlerinin dağılımları bağlamında şu sonuca ulaşılmıştır: 21 (%21) katılımcının ana dilinin Türkiye Türkçesi, 69 (%70) katılımcının Ahıska ağızı ve 9 (%9) katılımcının ana dilinin Rusça olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Çalışma Grubunun Türkiye Öncesi Türkçe Eğitimi Değişkenlerinin Dağılımları

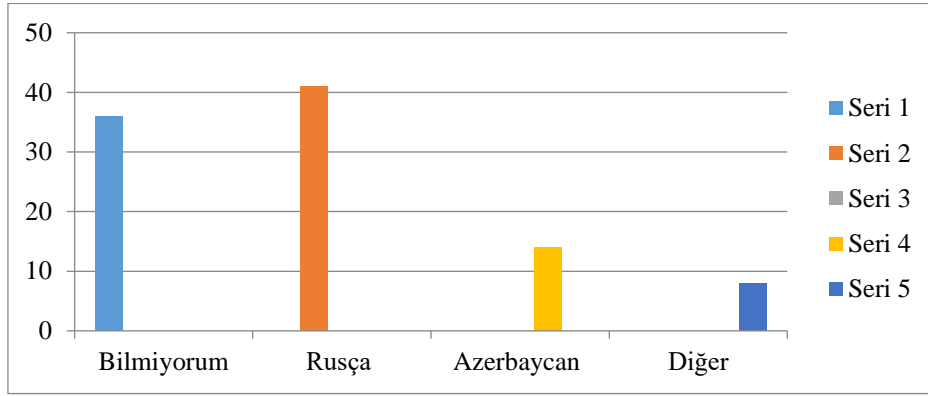
Katılımcılara Türkçe eğitiminin Türkiye'ye gelmeden önce alıp almadıkları sorgulanmış ve bu bağlamda şu sonuca ulaşılmıştır: 14'ü (%14) "evet" olarak yanıt verirken 85'inin (%86) ise "hayır" olarak yanıt vermiştir.

Tablo 6. Çalışma Grubunun Türkçe Eğitimi Kaç Sene Önce Alındığına Ait Değişkenlerinin Dağılımları

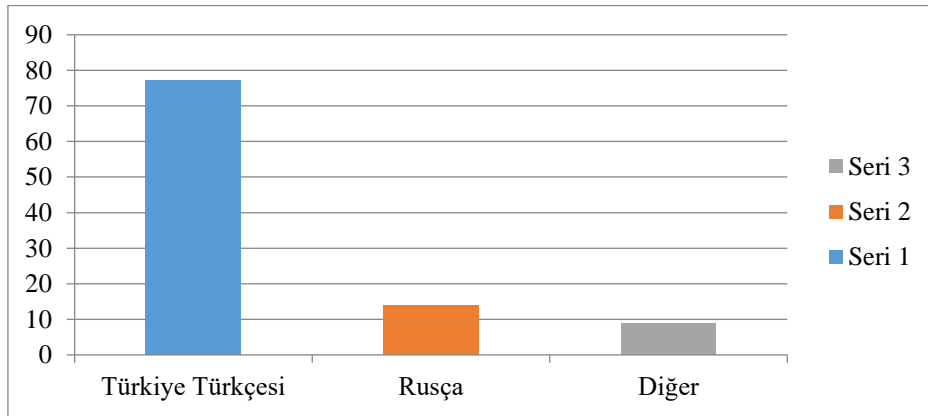
Katılımcılardan Türkçe eğitimini kaç sene önce aldıkları sorulmuştur. Bu değişkenlerinin dağılımları şöyle belirlenmiştir: 21 (%21) katılımcı 0 – 2 yıl önce, 17 (%17) katılımcı 3-5 yıl önce ve 27 (%27) katılımcı da 6 yıl ve daha uzun zaman önce Türkçe eğitimi aldığını belirtmişlerdir.

Tablo 7. Çalışma Grubunun Türkçe Eğitim Kanalına göre Değişkenlerinin Dağılımları

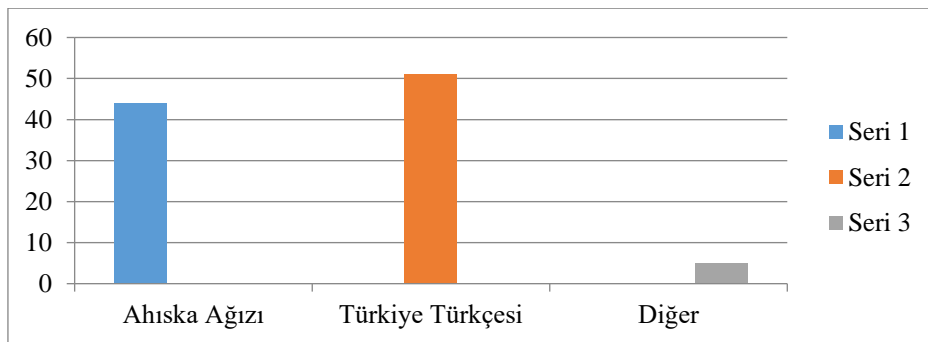
Araştırma örnekleminin Türkçe eğitim kanalına göre değişkenlerinin dağılımları bakımından Türkçe eğitiminin alındığı kurum bağlamında şu sonuca ulaşılmıştır: 20 (%20) katılımcı TÖMER, 42 (%42) katılımcı Türkçe eğitim veren Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî kurumları ve son olarak da 15 (%15) katılımcı diğer kanallar vasıtasıyla Türkçe öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 8. Çalışma Grubunun Hangi Yabancı Dilleri Bilip Bilmediklerine göre Değişkenlerinin Dağılımları

Katılımcılara bildikleri yabancı diller sorulmuş ve dağılımları şu şekilde ortaya çıkmıştır: 36 (%36) katılımcı yabancı dil bilmediğini belirtmiş, 41 (%41) katılımcı yabancı dil olarak Rusça, 14 (%14) katılımcı Azerbaycan Türkçesi, 8 (%8) katılımcı ise diğer kategorisinde farklı dilleri bildiklerini belirtmişlerdir.

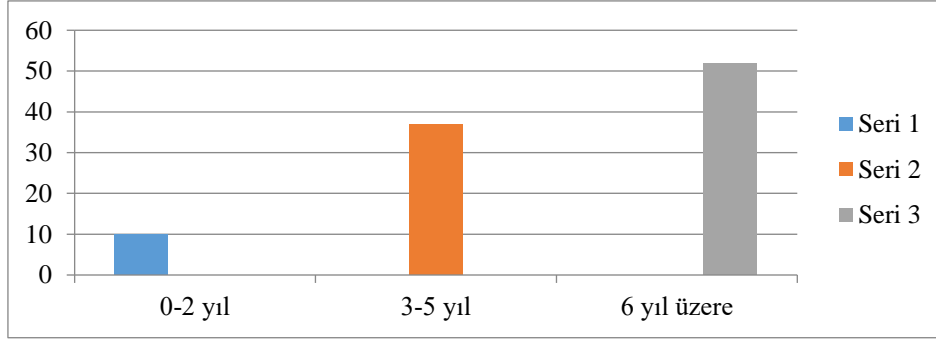
Tablo 9. Çalışma Grubunun Kültürel Faaliyetleri Hangi Dilde veya Ağızda Yürüttüklerine göre Değişkenlerinin Dağılımları

Çalışma grubunun kültürel faaliyetleri hangi dilde veya ağızda yürüttüklerine göre değişkenlerinin dağılımları bağlamında katılımcıların dağılımı şu şekilde ortaya çıkmıştır: 76 (%77) katılımcı Türkçe, 14 (%14) katılımcı Rusça ve 9 (%9) katılımcı diğer diller aracılığıyla kültürel faaliyetlerini gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 10. Çalışma Grubunun Yakın Çevrede Hangi Dili veya Ağızı Kullandıklarına göre Değişkenlerinin Dağılımları

Çalışma grubunun yakın çevrede hangi dili veya ağızı kullandıklarına göre değişkenlerinin dağılımları bağlamında katılımcıların kullandıkları dilin sorgulandığı değişkenin dağılımına göre; 44 (%44) katılımcının Ahıska ağızı, 50 (%51) katılımcının Türkiye Türkçesi ve 5 (%5) katılımcının da Rusça kullandığı tespit edilmiştir.

Tablo 11. Çalışma Grubunun Türkiye Hudutlarında Kaç Sene Yaşam Sürdürdükleri ve Sürdürmekte Devam Ettiklerine göre Değişkenlerinin Dağılımları

Çalışma grubunun Türkiye’de kaç sene yaşadıkları ve yaşamaya devam ettiklerine göre değişkenlerinin dağılımları bağlamında katılımcıların dağılımı şu şekilde ortaya çıkmıştır: 10 (%10) katılımcının 0-2 yıl arasında, 37 (%37) katılımcının 3-5 yıl arasında ve son olarak da 52 (%52) katılımcının 6 yıl ve üzerinde bir zamanları Türkiye’de yaşadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 12. Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Skor

	Ort±Ss	Alt-Üst
Konuşma kaygısı skor ve ortalama	102,78±13,21	60-128

Tablo 12’de -çalışma grubunun araştırma ölçeği olan- Türkçe konuşma kaygısı ölçeğinden alınmış olan toplam skorun ortalaması yer almaktadır. Elde edilen bulguya göre çalışma grubunun ortalama Türkçe konuşma kaygı skoru 102,78±13,21 gibi oldukça yüksek bir skordur ve bu skor yüksek düzeyde Türkçe konuşma kaygısına işaret etmektedir.

3.2. Konuşma Kaygısı Ölçeği ile Elde Edilen Bulgulara Göre Değişkenler

Bu bölümde araştırma amaçları doğrultusunda oluşturulan araştırma sorularının sınanmasına yer verilmiştir. Araştırma sorularının testlerinde parametrik test yöntemleri olan bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır.

Tablo 13. Cinsiyet ve Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları

		Ort	Ss	t	p
Türkçe Konuşma Kaygısı	Kadın	100,93	9,40	-2,372	0,044
	Erkek	105,55	7,14		

Tablo 13’te araştırmanın cinsiyet değişkeni ile Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre cinsiyet ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiş ($p<0,05$) ve bu farklılık incelendiğinde erkek katılımcıların (102,55±7,14) kadın katılımcılardan daha yüksek konuşma kaygısına sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 14. Doğum Yeri ve Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları

		Ort	Ss	F	p
Türkçe Konuşma Kaygısı	Kazakistan	107,75	4,65	3,862	0,003
	Özbekistan	101,64	6,54		
	Kırgızistan	109,25	4,17		
	Rusya Federasyonu	104,52	4,78		
	Azerbaycan	92,26	10,15		
	Diğer	101,90	10,97		

Tablo 14’te doğum yeri değişkeni ile Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre doğum yeri ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiş ve bu farklılığa göre Kırgızistan doğumlu katılımcılar ($109,25 \pm 4,17$) en yüksek kaygı skoruna sahipken Azerbaycan doğumlu katılımcılar ($92,26 \pm 10,15$) ise en düşük kaygı skoruna sahiptirler.

Tablo 15. Ana Dil ve Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları.

		Ort	Ss	F	p
Türkçe Konuşma Kaygısı	Türkiye Türkçesi	61,04	6,03	4,618	0,012
	Ahıska Ağzı	126,71	17,25		
	Ruşça	105,52	10,15		

Tablo 15’te ana dil değişkeni ve Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre ana dil ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmakta ($p < 0,05$) ve bu farklılığa göre ana dili Türkiye Türkçesi olan katılımcılar ($61,04 \pm 6,03$) en düşük kaygı düzeyine sahipken, Ahıska Ağzı ana dilindeki katılımcılar ($126,71 \pm 17,25$) en yüksek kaygı düzeyine sahip olmaktadır.

Tablo 16. Türkiye Öncesi Türkçe Eğitimi ve Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları.

		Ort	Ss	t	p
Türkçe Konuşma Kaygısı	Evet	103,82	10,43	-0,733	0,466
	Hayır	115,74	8,55		

Tablo 16’da Türkiye öncesi Türkçe eğitimi alma durumunun sorgulandığı değişken ile Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıkların tespiti amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye öncesi Türkçe eğitimi ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Tablo 17. Türkçe Eğitim Yılı ve Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları

		Ort	Ss	F	p
Türkçe Eğitimi Kaç Yıl Önce Alındı	0-2 yıl	104,44	6,46	1,178	0,130
	3-5 yıl	105,53	9,48		
	6 yıl ve üzeri	94,78	9,90		

Tablo 17’de Türkçe eğitim yılı ve Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizinin sonuçları yer almaktadır.

Elde edilen bulgulara göre Türkçe eğitim yılı ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Tablo 182. Türkçe Eğitim Kanalı ve Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları

		Ort	Ss	F	p
Türkçe Eğitim Kanalı	TÖMER	103,93	4,85	1,196	0,059
	Türkçe Eğitim Veren Okul	102,28	9,47		
	Diğer	99,53	12,35		

Tablo 18’de Türkçe eğitim kanalı ve Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre Türkçe eğitim kanalı ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Tablo 19. Yabancı Dil ve Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları

		Ort	Ss	F	p
Yabancı Dil	Bilmiyorum	102,59	9,77	3,922	0,005
	Rusça	106,19	7,87		
	Azerbaycan Türkçesi	96,18	8,89		
	Diğer	90,18	2,04		

Tablo 19’da yabancı dil değişken ile Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre yabancı dil ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiş ($p<0,05$) ve bu farklılığa göre yabancı dil olarak Rusça bilen katılımcılar ($106,19\pm 7,87$) en yüksek Türkçe konuşma kaygısına sahipken, Azerbaycan Türkçesini yabancı dil olarak bilen katılımcılar ($96,18\pm 8,89$) en düşük Türkçe konuşma kaygısına sahip olmaktadır.

Tablo 20. Kültürel Faaliyet Dili ve Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları

		Ort	Ss	F	p
Kültürel Faaliyet Dili	Türkiye Türkçesi	105,39	9,35	0,331	0,719
	Rusça	104,91	2,26		
	Diğer	92,97	8,08		

Tablo 20’de kültürel faaliyet dili ve Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre kültürel faaliyet dili ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Tablo 21. Yakın Çevre Dili ve Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları

		Ort	Ss	F	p
Yakın Çevre Dili	Ahıska Ağzı	108,71	6,58	10,135	0,000
	Türkiye Türkçesi	101,18	9,78		
	Rusça	105,29	1,25		

Tablo 21’de araştırmanın yakın çevrede kullanılan dilin sorgulandığı değişken ile konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü

ANOVA analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre yakın çevrede kullanılan dil ile konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmakta ve bu farklılığa göre yakın çevresinde Ahıska ağzını kullanan katılımcılar ($108,71\pm6,58$) en yüksek Türkçe konuşma kaygısına sahipken, yakın çevresinde Türkiye Türkçesi kullanan katılımcılar ($101,18\pm9,78$) en düşük Türkçe konuşma kaygısına sahip olmaktadır.

Tablo 22. Türkiye’de Yaşama Süresi ve Türkçe Konuşma Kaygısı Ortalama Farklılıkları

		Ort	Ss	F	p
Türkiye’de Yaşama Süresi	0 - 2 yıl	109,11	10,82	2,620	0,018
	3 - 5 yıl	101,43	6,50		
	6 yıl ve üzeri	95,27	9,33		

Tablo 22’de Türkiye’de yaşama süresi ve Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA analizinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’de yaşama süresi ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmakta ($p<0,05$) ve bu farklılığa göre Türkiye’de 0-2 yıl arasında yaşayan katılımcılar ($109,11\pm10,82$) en yüksek Türkçe konuşma kaygısına sahipken, 6 yıl ve üzerinde yaşayan katılımcılar ($95,27\pm9,33$) en düşük Türkçe konuşma kaygısına sahip olmaktadır.

4. SONUÇ

Bu araştırma, bir devlet üniversitesinde eğitim gören 63 kadın ve 36 erkek olmak üzere toplam 99 Ahıska Türkü öğrencinin konuşma kaygıları üzerine gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde kaygının kişisel psikolojik bir kavram olduğu gözlemlenmiştir. Bu konuda birçok araştırma yapılmış; ancak örneklem olarak alınan bu Türk boyunun özel bir durumu vardır. Ahıska Türkleri Türkiye Türkçesinin dil özelliklerini taşımakla birlikte anavatanı Türkiye’den iki yüz yılı aşkın bir süre uzak kaldığından ölçünlü Türkiye Türkçesini kullanmakta kaygılar yaşamaktadırlar.

Bu araştırma KBA ve KKÖ ile elde edilen bulgularla yorumlanmıştır. Yukarıda söz konusu olan incelemeden elde edilen bulgulara göre çalışma grubunun ortalama Türkçe konuşma kaygı skoru $102,78\pm13,21$ gibi oldukça yüksek bir skor ortaya çıkmakta ve bu skor Ahıska Türklerinin yüksek düzeyde Türkçe konuşma kaygısı yaşadıklarına işaret etmektedir.

T-test sonuçlarına göre cinsiyet ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiş ($p<0,05$) ve bu farklılık incelendiğinde erkek öğrencilerin ($102,55\pm7,14$) kadın öğrencilerinden daha yüksek bir Türkçe konuşma kaygısına sahip olduğunu göstermiştir.

Doğum yeri ile Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel veriler incelendiğinde anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiş ve bu farklılığa göre Kırgızistan doğumlu katılımcılar ($109,25\pm4,17$) en yüksek kaygı skoruna sahipken Azerbaycan doğumlu katılımcılar ($92,26\pm10,15$) en düşük kaygı skoruna sahip olmaktadır. Bu incelemede görüldüğü gibi -Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinin kardeş dil olması nedeniyle- Azerbaycan bölgesinde doğmuş ve yaşamış olan Ahıskalı Türk öğrencilerin daha az konuşma kaygısı taşıdığı belirlenmiştir.

ANOVA testine göre elde edilen bulgular, ana dili ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmakta ($p<0,05$) ve bu farklılığa göre ana dili Türkiye Türkçesi olan katılımcılar ($61,04\pm6,03$) en düşük kaygı düzeyine sahipken, Ahıska ağzı ana dilindeki katılımcılar ($156,71\pm17,25$) en yüksek kaygı düzeyine sahip olmaktadır. Bu inceleme sonucunda saptanmış olan kaygı düzeyi verilerinin ana dili Ahıska ağzı olan öğrencilerde yüksek olması, Ahıska topluluğunun

kendi dilini her zaman önemseydiği ve hiçbir zaman unutmadığını göstermektedir. Bu durum Ahıska Türklerinin asimile olma riskini ortadan kaldırmakta ve dillerinin devamlılığını sağlamaktadır.

Yabancı dil değişkeni ile Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlılık ortalama farklılıklarının tespitine yönelik yapılan tek yönlü ANOVA analizinin sonuçlarından elde edilen bulgulara göre yabancı dil ile Türkiye Türkçesi konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı tespit edilmiş ($p < 0,05$) ve bu farklılığa göre yabancı dil olarak Rusça bilen katılımcılar ($106,19 \pm 7,87$) en yüksek Türkçe konuşma kaygısına sahipken Azerbaycan dilini yabancı dil olarak bilen katılımcılar ($96,18 \pm 8,89$) en düşük Türkçe konuşma kaygısına sahip olmaktadır.

Kullandıkları dilin sorgulandığı değişken ile konuşma kaygıları arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespit etme amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA analizinin sonuçlarından elde edilen bulgulara göre yakın çevrede kullanılan dil ile konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılığı bulunmakta ve bu farklılığa göre yakın çevresinde Ahıska ağız kullanan katılımcılar ($108,71 \pm 6,58$) en yüksek Türkçe konuşma kaygısına sahipken yakın çevresinde Türkiye Türkçesi kullanan katılımcılar ($101,18 \pm 9,78$) en düşük Türkçe konuşma kaygısına sahip olmaktadır.

Türkiye’de yaşama süresi ve Türkçe konuşma kaygısı arasındaki istatistiksel anlamlı ortalama farklılıklarının tespit etme amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA analizinin sonuçlarından elde edilen bulgulara göre Türkiye’de yaşama süresi ile Türkçe konuşma kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ortalama farklılık bulunmakta ($p < 0,05$) ve bu farklılığa göre Türkiye’de 0-2 yıl arasında yaşayan katılımcılar ($109,11 \pm 10,82$) en yüksek Türkçe konuşma kaygısına sahipken 6 yıl ve üzerinde yaşayan katılımcılar ($95,27 \pm 9,33$) en düşük Türkçe konuşma kaygısına sahip olmaktadır. Türkiye’de uzun zamandır yaşamakta olan bireylerin konuşma kaygısı durumlarının düşük olduğu gözlemlenmişken Türkiye’ye yeni taşınan bireylerin konuşma kaygısı oranı yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, ana dili Türkçe olan Ahıska Türkü öğrencilerinin Türkiye Türkçesinde iletişim kurarken konuşma becerisi ve konuşma kaygısı yaşayıp yaşamadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların belli oranda konuşma kaygısı yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Extended Summary

Introduction

Turks have spread over a wide geography in the historical process. In the geographies where they resided, they were neighbours with other societies and were influenced by each other in terms of socio-cultural aspects. Language takes its place at the beginning of this influence. This interaction has led to the emergence of different dialects. This diversity has added richness to the Turkish language. However, it has also brought some difficulties in the context of communication between the Turkish tribes. In addition to the Turkish dialects that have been shaped up to the present day, one of the dialects that were separated from Anatolian region and remained away from the standard Turkish is the dialect spoken by Meskhetian Turks. Language is also one of the main challenges faced by Meskhetian Turks who migrated in Turkey after the collapse of the Soviet Union.

In this study, both qualitative and quantitative methods were used together. The quantitative dimension of the study was the survey model. The aim of this model is to determine whether two or more variables have the presence and degree of change together (Karasar, 2014). In order to reach the findings, both the Personal Information Questionnaire (PIS) and the Speech Anxiety Scale (SAS) questionnaires were used. Personal information such as age, gender, education level, time stayed in

Turkey, etc. were revealed with the PII. With the SDQ, it was tried to determine the levels of participants' speaking anxiety.

The qualitative dimension of the study was a case study. Case study is a model conducted with various methods. These include archival records and documents as well as physical materials and observations.

This research was conducted on the speech anxiety of 99 Meskhetian Turkish students, 63 women and 36 men, studying at Bursa Uludağ University. During the research process, it was observed that anxiety is a personal psychological concept. Many studies have been conducted on this subject; however, this Turkish tribe taken as a sample has a special case. Although Meskhetian Turks have the linguistic features of Turkey Turkish, they are experiencing anxiety in using the mainstream Turkey Turkish since they have been away from their homeland Turkey for more than two hundred years.

In this study, the speaking concerns of the participants were analyzed in terms of various variables: gender, east

- According to the distribution of the birthplace variable, it was determined that the highest values were 12 (12%) in Uzbekistan, 23 (23%) in the Russian Federation and 39 (40%) in Azerbaijan.

- According to the distribution of the participants' mother tongue, it was determined that the students gave the most importance to Ahıska dialect 69 (70%) and Turkey Turkish 21 (21%).

- According to the evaluation made to determine whether they received Turkish education before coming to Turkey, 14 (14%) of the participants answered "yes" and 85 (86%) answered "no".

- As a result of the distribution of the evaluation according to the institutions in which and where they received Turkish education, 20 (20%) of the students stated that they learned Turkish at TÖMER, 42 (42%) in the official institutions of the Republic of Turkey that provide Turkish education and only 15 (15%) through other channels.

- According to the assessment of knowing a foreign language, 41 (41%) of the students know Russian as a foreign language. This rate is the highest rate compared to the knowledge of other languages.

- When the variables are analyzed in terms of the language they frequently use, the highest rate is determined as Ahıska dialect 44 (44%) and Turkish of Turkey 50 (51%). Only 5 (5%) students were found to use Russian.

Finally, among the variables analyzed according to the time of stay the participated students have lived in Turkey, 52 (52%) of them have lived in Turkey for more than 6 years.

This research is interpreted with the findings obtained through CBA and CQA. These findings obtained from the before mentioned examination

According to the ANOVA test, there is a statistically significant mean difference between mother tongue and Turkish speaking anxiety ($p < 0,05$) and according to this difference, the participants whose mother tongue is Turkish ($61,04 \pm 6,03$) have the lowest anxiety level, while the participants whose mother tongue is Meskhetian ($156,71 \pm 17,25$) have the highest anxiety level. The fact that the anxiety level data determined as a result of this analysis is high in the students whose mother tongue is Ahıska dialect shows that the Ahıska community always cares about their own language and never forgets it.

According to the findings obtained from the results of the one-way ANOVA analysis conducted to determine the statistically significant mean differences between the foreign language variable and

Turkish speaking anxiety, a statistically significant mean difference was found between the foreign language and Turkish speaking anxiety ($p<0.05$) and according to this difference, the participants who speak Russian as a foreign language ($106,19\pm7,87$) have the highest Turkish speaking anxiety, while the participants who speak Azerbaijani as a foreign language ($96,18\pm8,89$) have the lowest Turkish speaking anxiety.

According to the findings obtained from the results of the one-way ANOVA analysis conducted to determine the statistically significant mean differences between the variable in which the language they use is questioned and their speaking anxiety, there is a statistically significant mean difference between the language used in the immediate environment and speaking anxiety.

According to the findings obtained from the results of the one-way ANOVA analysis conducted to determine the statistically significant mean differences between the duration of living in Turkey and Turkish speaking anxiety, there is a statistically significant mean difference between the duration of living in Turkey and Turkish speaking anxiety ($p<0.05$) and according to this difference, participants who have lived in Turkey between 0-2 years (109.11 ± 10.82) have the highest Turkish speaking anxiety, while participants who have lived in Turkey for 6 years or more (95.27 ± 9.33) have the lowest Turkish speaking anxiety. Individuals who have been living in Turkey for a long time have low levels of speech anxiety, while individuals who have recently moved to Turkey have high levels of speech anxiety.

As a result, it was determined whether Meskhetian Turkish students whose mother tongue is Turkish experience speaking skills and speaking anxiety while communicating in Turkey Turkish. It was observed that the participants experienced a certain amount of speech anxiety.

KAYNAKÇA

- Aliyeva Çınar, M. (2021). *Ahıska bölgesindeki Gürcülerin konuştuğu Türk ağzı* (2. Baskı). Astana Yayınları.
- Ehtiyar, R. & E. Üngüren (2008). Lise ve üniversitede turizm eğitimi alan öğrencilerin demografik değişkenlerinin umutsuzluk ve kaygı düzeylerine etkilerinin araştırılması. *Ticaret ve Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, 34-51.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması* (3. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Keşaplı, G. & M. Çifçi (2019). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygısı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(54), 463-484.
- Duman, B., Göral, G. N. & Bilgin H. (2017). Üniversite öğrencilerinin sınıf ortamında yabancı dil konuşma kaygısı üzerine nitel bir çalışma. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 13-27.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Pegem Akademi.
- Sallabaş, M. E. (2012). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin konuşma kaygılarının değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, S 7/3, Yaz 2012, 2199-2218.
- Spielberger, C. D. (1966). Theory and Research on Anxiety. In C.D. Spielberger (Ed.) *Anxiety And Behavior*. Academic Press. pp. 3-20.

Suroğlu Sofu, M. (2012). *Öğretmen adaylarının konuşma kaygıları* [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, EBE). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yaman, H. & Suroğlu Sofu M. (2014). Öğretmen adaylarına yönelik konuşma kaygısı ölçeğinin geliştirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173), 41-50.

Araştırmacıların Makaleye Katkı Oranı Beyanı:

1. yazar katkı oranı: %50
2. yazar katkı oranı: %50

Çıkar Çatışması Beyanı:

Araştırmacılar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Etik Kurul Kararı:

Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulları “Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu” Toplantı Kararı, Tarih: 26.11.2021, Sayı: 2021/10

Yayın Etiği Beyanı/ Publication Ethics Statement / Заявление о публикационной этике

Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

During the writing process of this research, scientific, ethical and citation rules were followed; No falsification was made on the collected data. This work has not been submitted for evaluation to any other academic publication medium.

В процессе написания данного исследования соблюдались научные, этические правила и правила цитирования; никакой фальсификации собранных данных не было. Эта работа не была представлена для оценки каким-либо другим научным изданиям.

**Ömer Faik Numanzade'nin Ahıska Türklerinin Haklarını Korumak için
Verdiği Mücadelenin Bazı Yönleri**

**Some Aspects of Omar Faig Nemanzadeh's Struggle to Protect the Rights of
Ahıska Turks**

**Некоторые аспекты борьбы Омара Фаика Неманзаде за защиту прав
ахискинских тюрков**

İkram Çınar¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382375>

Makale Türü: Arastırma Makalesi

Makale Bilgileri

Öz

Geliş Tarihi

15.04.2024

Kabul Tarihi

18.05.2024

Anahtar Kelimeler

Ömer Faik
Numanzade,
Ahıska,
Ahıska (Mesket)
Türkleri,
Atabek Yurdu.

Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarında etnik baskıya maruz kalan Ahıska Türkleri ve onların haklarını koruma mücadelesi ele alınmıştır. Makalede, Ömer Faik Numanzade'nin Ahıska Türklerinin haklarını savunma çabaları tarihi ve siyasi bağlamda incelenmiştir. Ahıska genel olarak 1268 yılından itibaren İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı gibi çeşitli Türk devletlerinin koruması altında kalmıştır. Makalede incelenen Numanzade, Ahıska'da doğdu ve eğitimci ve düşünür olarak tanındığı Azerbaycan'da yaşadı. Ahıska Türklerinin haklarının korunmasında aktif rol oynadı. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı ve Rus ordularının çekilmesiyle Kafkasya'da ortaya çıkan devlet boşluğu, bölgedeki Müslüman toplulukların örgütlenmesine ve kendi kaderlerini belirlemesine yol açtı. Bu süreçte Numanzade bir lider olarak ortaya çıktı. Ahıska'da yaşananlar, Numanzade'nin Ahıska Türklerinin haklarını savunma mücadelesinin önemini ve zorluklarını ortaya koyuyor. Numanzade, Ahıska'nın tarihte olduğu gibi Atabek Yurdu'nun bir parçası olması gerektiğine inanıyordu. Bu olmayınca, Ahıska Türklerinin Bolşevik sistemin birçok topluluğa sağladığı bir statü olan "özerk bölge" olarak tanınması için mücadele etti. Ancak bu sağlanamadı ve Ahıska Türkleri etnik temizliğe maruz kaldı.

Article Info

Abstract

Received

15.04.2024

Accepted

18.05.2024

Keywords

Omar Faig
Nemanzadeh,
Ahalsikhe,
Ahıska (Meskhetian)
Turks,
Sa-Atabago.

In this study, the Ahıska Turks who faced ethnic oppression at the beginning of the 20th century and their struggle to protect their rights are discussed. The article examines Omar Faig Nemanzadeh's efforts to defend the rights of the Ahıska Turks in a historical and political context. Ahıska has generally remained under the protection of various Turkish states since 1268, such as the Ilkhanid, Qara Qoyunlu, Aq Qoyunlu, Safavid, and Ottoman Empires. Nemanzadeh was born in Ahıska and lived in Azerbaijan, where he became known as an educator and thinker. He played an active role in protecting the rights of the Ahıska Turks. After the First World War, with the withdrawal of the Ottoman and Russian armies, a power vacuum emerged in the Caucasus, leading to the organization of Muslim communities in the region to determine their own destiny. During this process, Nemanzadeh emerged as a leader. The events in Ahıska highlight the importance and difficulties of Nemanzadeh's struggle to defend the rights of the Ahıska Turks. Nemanzadeh believed that Ahıska should be part of Sa-Atabago, as it was historically. When this did not happen, he fought for the recognition of Ahıska Turks as an "autonomous

¹ Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Kars. ikramcinar@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-0645-1895>

region," a status provided to many communities by the Bolshevik system. However, this could not be achieved, and the Ahıska Turks were subjected to ethnic cleansing.

Информация о статье Резюме

Дата прибытия

15.04.2024

Дата приема

18.05.2024

Ключевые слова

Омер Фаик
Неманзаде,
Ахыска,
Турки-ахыска
(месхетинцы),
Атабекское
государство.

В данном исследовании обсуждаются турки-ахыска, столкнувшиеся с этническим притеснением в начале 20-го века, и их борьба за защиту своих прав. В статье рассматриваются усилия Омара Фаика Неманзаде по защите прав турок-ахыска в историческом и политическом контексте. Регион Ахыска в большей части своего существования оставался под защитой различных турецких государств с 1268 года, таких как Ильханиды, Каракоюнлу, Аккоюнлу, Сафевиды и Османская империя. Неманзаде, о ком идет речь в статье, родился в Ахыске, жил в Азербайджане, где и стал известен как просветитель и мыслитель. Он играл активную роль в защите прав турок-ахыска. Государственный вакуум, возникший на Кавказе с выводом османской и российской армий после Первой мировой войны, привел к сплочению мусульманских общин и определению своей дальнейшей судьбы. В ходе этих событий Неманзаде стал лидером своего народа. События произошедшие в Ахыске, подчеркнули важность и трудности борьбы Неманзаде по защите прав турок-ахыска. Неманзаде считал, что Ахыска должна стать частью Родины атабеков, как это было в историческом прошлом. Когда была отвергнута эта идея, он боролся за признание турок-ахыска в признании «автономного региона» - статуса, предоставленного многим общинам большевистской системой. Однако добиться этого не удалось, и турки-ахыски подверглись этнической чистке.

Giriş

Ömer Faik Numanzade, Ahıska'nın yetiştirdiği önemli bir Türk aydını, yazarı, eğitimcisi ve politikacıdır. Azerbaycan'da yaşamış, çalışmalarını ve mücadelesini orada sürdürmüştür. O bir Azerbaycan aydını ve politikacıdır. Azerbaycan'da ceditçi bir eğitimci, düşünce adamı, gazeteci ve yayıncılığı ile bilinir. Numanzade'nin bir yönü de doğum yeri olan Ahıska ve soydaşı olan Ahıska Türklerinin haklarını korumak için verdiği mücadeledir.

Ömer Faik Numanzade, 24 Aralık 1872 yılında günümüzde Gürcistan'da kalan Ahıska'nın Agara köyünde doğmuş, Azgur kasabasında büyümüştür. Babası Numan, annesi Hamide Hanım'dır. Eğitime önem veren bir ailenin çocuğudur. İlkokulu Rus okulunda okur, böylece Rusçayı öğrenir. Dayısı İstanbul'da Fatih Medresesinde öğrencidir. Anası, Ömer Faik'i dayısının yanına gönderip molla olmasını istemektedir. Babası ise oğlunun bilimsel eğitim alması gerektiğini savunur. Bu amaçla Gori'deki ünlü öğretmen okulunda okutmak istemektedir. Ailede bu tartışma sürerken, babasının evde olmadığı bir günde annesi Ömer Faik'i İstanbul'a gidenlerin yanına katar ve Ömer Faik'i İstanbul'a gönderir (Numanzade, 2000).

Ömer Faik, Fatih Medresesine kaydolur. Yatılı bir okuldur ancak Ömer Faik bu okuldaki eğitimden hoşlanmaz. Anılarında ayrıntılarıyla anlattığı gibi, tesadüfen bilimsel eğitim yapan Darüşşafakalı çocuklarla tanışır ve o okula kaydolmanın yolunu bulur (Numanzade, 2000). Darüşşafaka'da iyi bir eğitim alır. Fransızca ve Arapçayı öğrenir. Yurt ve dünya sorunlarıyla da ilgilenir ve Genç Türkler (Jöntürk) hareketine sempati duyar.

Türkçe, Fransızca ve Rusçayı edebi düzeyde konuşur, okur ve yazar, Gürcüce ile iletişim kurabilir ve Ermeniceyi anlardı (Çınar, 2023a). Okul bittikten sonra eğitilmiş oluşu ve bildiği dillerden ötürü Galata postanesine memur olarak atanır. Görevi yurtdışından gelen siyasi nitelikteki kitap ve gazeteleri sansür kurulu adına incelemektir. Ancak kendisi de Jöntürklerle bağlantılı olduğu için bir süre sonra durumu anlaşılır. Bunun üzerine Ahıska'ya döner.

Ömer Faik, molla olması için gönderilmiştir ancak o Çarlık Rusya'sına modernist, milliyetçi ve demokrat bir ceditçi olarak dönmüştür. Bu sürpriz karşısında Ahıska'daki çevresi onu yadırgar, o da Azerbaycan'ın bazı şehirlerinde ceditçi okullar açarak öğretmenlik yapar, Tiflis'te basın yayın işlerine girer (Çınar, 2024). Celil Memmetkuluzade ile ünlü Molla Nesreddin gazetesini yayımlar. 1906 yılında o artık tanınan bir gazeteci ve yazardır.

Ömer Faik Numanzade'nin hayatı Azerbaycan'da geçtiği ve Soğuk Savaş süresince de iletişim az olduğu için Türkiye'de dar bir çevrenin dışında tanıyanı yoktu. Numanzade Rusya'da da geri planda bırakılmış bir aydındır. Çarlık zamanında eğitimini Türkiye'de aldığı ve yazdığı yazılarında Türkçü olduğu için gazete ve dergi çıkarmasına izin verilmemiştir, Çarlığın siyasi polisi ve sansür görevlilerinin yakın gözetiminde kalmıştır (Numanzade, 2000; İshakov, 2023). Tiflis'te Çar rejiminin sansür görevlisi olan Mirza Şerif Mirzayev hatıralarında Numanzade'nin yazılarının çok tehlikeli olduğunu ve devrimci düşünceler taşıdığını yazmıştır. “O şuurlu bir şekilde hayatını riske atmıştı: ‘ya ölmek ya da son maksada ulaşmak’ Numanzade'nin hayatının parolası olmuştu.” demiştir (akt. Qurbanov, 1992). Ahıska Türklerinin hakları için verdiği mücadele yüzünden Gürcistan yönetimlerinde defalarca tutuklanmış, 1937 yılında Gürcistan'da Ahıska savcısı Odabaşyan'ın tutuklamasından sonra rejim karşıtı olmak iddiasıyla kurşuna dizilmiştir. Rejim karşıtı olmak damgası onun en çok tanındığı Azerbaycan'da da üstünün örtülmesine yol açmıştır. Onu 1937'den sonra anmak ve hayatını adadığı mücadelesini ve eserlerini ortaya koymak büyük cesaret gerektirmiştir. Üstelik 1958'de aklanmış olmasına karşın!

Numanzade hakkında ilk önemli yayın Abbas Zamanov'un makalesidir; 1973 yılında Bakü'de “Dil ve Edebiyat” dergisinde yayınlanmıştır. Bu yazı Yavuz Akpınar tarafından 1986'da Türkiye Türkçesine aktararak yayınlanmıştır (Zamanov, 1986).

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla birlikte Numanzade'nin üzerindeki örtü de kaldırılmaya başlamıştır. Profesör Şamil Qurbanov onun hakkında bir kitap yazmış (Qurbanov, 1992), Numanzade'nin çeşitli gazetelerde yazdığı makalelerden bir seçki yaparak “Seçilmiş Eserler”ini yayınlamıştır (Numanzade, 2006). Numanzade'nin 1906 yılına kadar olan kısmını içeren hatıratı da yayınlanmıştır (Numanzade, 2000). 2022 yılına kadar eldeki metinler ve onun hakkında bilgisi olanlarla belgesel çekimleri yapılmıştır. Farklı bilimsel toplantı ve dergilerde çok sayıda makale yayınlanmaya başlamıştır. Türkiye'de Rıdvan Çitil (2013, 2020), Bizim Ahıska Dergisinde (S. 31-55) ve Eğitim Dergisi'nde (S. 68-70, 78) “Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin Matbuat Hayatı” başlıklı yazı dizisi yayınlamıştır. Onun hakkında iki tez yazılmıştır (Kemaloğlu, 2015; Mustafayev, 2019). Ahıska tarihine ilişkin yazılan tezlerde de adı geçer. 2022 yılında Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in Ömer Faik Numanzade'nin doğumunun 150. yılında Kültür Bakanlığı (Medeniyet Nazırlığı) ve Azerbaycan Milli Bilimler Akademisinde (AMEA) etkinlikler yapılması hakkında bir serencam yayınlamasıyla bilimsel toplantı ve yayınlarda artış olmuştur. Bu bağlamda AMEA Dilcilik Enstitüsünün “Ömer Faik Numanzade ve Ana Dilimiz” (AMEA, 2023) adlı toplu çalışması yayınlanmıştır. Bu çalışmada Numanzade'nin çalışmalarını inceleyen 24 makale yer almıştır. Azerbaycan'dan “Çapar Dergisi” de Haziran 2023 sayısını iki cilt halinde sadece Ömer Faik Numanzade'ye ayırarak yayınlamıştır. Necef Eskerzade ve Nicat Heşimzade'nin “Işığımız Sönmeyecek” adlı kitabı ve İrade Musayeva'nın (2023) “Ömer Faik Numanzade: Publisist, Maarifçi ve İçtimai Hadim” adlı eseri de mutlaka anılması gereken çalışmalardandır. Bunlara rağmen Numanzade'nin ihmal edilmiş bir fikir ve mücadele adamı olduğunu söylemek gerekir.

Ahıska, şimdi Gürcistan'da kalmış olan bir ilçedir ancak onun tarihsel rolünü ve bölge merkezi olması özelliğini bilmeden tek başına bir ilçe olarak ele almak doğru olmaz. Ahıska,

Atabek Yurdu olarak bilinen (Gürcü kaynaklarında *Samshe Sa-Atabago* adıyla geçen²), tarihte genellikle muhtar/özerk bir eyalet ya da Atabeklik olarak varlığını sürdürmüş bir bölgenin merkezidir. Selçuklular 1064'ten itibaren bölgeye hâkim olmuştur (Bedirhan, 2000). Harzemşahlar döneminde kısa bir süreliğine Celaleddin Mebgüberdi, 1225 yılında bölgeyi ele geçirmiş, 1239 yılında Baycu Noyan tarafından alınarak İlhanlılara bağlanmıştır. 1268 yılından itibaren İlhanlılara bağlı bir atabeklik haline gelmiştir. Ahıska, 1268'den sonra büyük Türk devletlerinin himayesinde bir bölge merkezi olarak tarihteki yerini almıştır. Cengiz Han İmparatorluğu'nun Kafkasya'ya yerleşmesiyle birlikte Ahıska'yı da içine alan bölge, bir Atabeklik olarak özerk bir yönetime kavuşmuştur (Gezer, 2019; Dedeoğlu, 2021). İlhanlı Devleti'ne bağlı olan bu beylik 1334'te Karakoyunlulara bağlanırken, 1386'da Timurlulara geçmiştir. Timur'un 1405'te ölümü üzerine yeniden Karakoyunlu Devleti'ne bağlanmıştır. 1463 yılında ise Akkoyunlulara dahil olmuştur. Safevi Türk devletlerine bağlılıkla varlığını sürdürürken, 1559'da Ardahan ve Göle Osmanlı Devleti'ne katılmış, 8 Ağustos 1578'de Çıldır Savaşı ile Caksu Kalesi de Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Posof-Caksu'daki merkezi Ahıska'ya taşınarak Çıldır Eyaleti adı altında örgütlenmiştir (Kırzioğlu, 1953; Kırzioğlu, 1992; AV, 2002; Tosik Dinç, 2019).

Ahıska, tarihte birçok kez farklı ülkelerin yönetiminde kalmış, çok sayıda uluslararası anlaşmanın konusu olmuştur (Askeroğlu Aslan, 2019). 1828'den sonra bölgeye Rusya'nın girmesiyle Atabek Yurdu parçalanmış ve Ahıska, Rusya'nın hâkimiyetine girmiştir. Atabek Yurdu'nun diğer yerleri genellikle Osmanlı Devleti'nin toprağı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu parçalanmayı 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşmaları düzeltmemiş ve bu durum günümüze kadar sürmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Osmanlı ve Rusya ordularının savaş dışında kalmaları Kafkasya'da büyük bir devlet ve otorite boşluğu yaratmıştı. Rusya'nın Kafkas Dağlarını aşıp (1700'lerin başı) bölgeye gelmesiyle çalkantılı bir dönem başlamıştır. 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başından itibaren Rus, Ermeni ve Gürcü saldırılarına maruz kalan Türkler, kendi kaderlerine sahip çıkmak için örgütlenmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı yönetimi müttefiklerini artırmak adına Gürcü milliyetçileri ile ilişki kurarak onlara, yardımlaşma karşılığında ilerleyen zaman içinde özerk bir Gürcistan kurulması vaadini vermiş, 22 Aralık 1914'te anlaşma imzalanmıştır (Shaw, 1921). 15 Haziran 1915'te bir Gürcü komitesi Almanya'nın İstanbul büyükelçisi Wangenheim'in hazırladığı bir Alman prensin yönetiminde Gürcistan Krallığı kurma projesini Osmanlı hükümetine sunmuştur (Qafarov'dan akt Özdemir, 2019). 16 Ekim 1915'te ise Enver Paşa'nın temsilcisi İsmet Bey (İnönü) ile Gürcü temsilci Matschabelli arasında bir anlaşma yapılmış ve bir Gürcü alayı kurulmasına karar verilmiştir. Buna göre; Binbaşı Genel komutasındaki Gürcü Alayı Rize merkezli Lazistan Osmanlı komutanlığında hazırlanacaktı. Alayın silah, cephane ve mali ihtiyaçları Osmanlılarca karşılanacak, askerleri de Trabzon ve Çoruh bölgelerinde yaşayan Gürcülerden sağlanacaktı (Shaw, 1921).

Kasım ve Aralık 1915'te, Gürcü Alayı'na Batum, Ünye, Samsun, Trabzon, Rize, Sivas ve Amasya'da yaşayan Gürcü mülteciler, 2 mecdiye maaş garantisi, aile bireylerinin her birine 2 mecdiye ve aile başına 8 mecdiye karşılığında Gürcü Alayı'na katıldılar. Ancak bu askerler Müslüman olmalarına karşın Osmanlı subayları yerine Almanların yönlendirdiği Hristiyan Gürcü subayların emirlerine göre hareket etmeye başladılar (Shaw, 2021). Sonuçta, bu Gürcü Alayı, başarılı sonuçlar alamadan 1916'dan sonra etkisizleşti.

² Bir Azerbaycan kaynağı, "Samshe Sa-atabago bölgesinin adının Azerbaycan Türkçesinde "Üçkale Atabek Yurdu" olan adın Gürcüceye çevrilmesiyle elde edildiğini" belirtir (Mahmudov vd, 2018: 37'deki dipnot). Çınar (2023b) ise bu atabekliğin adının "Caksu Atabekliği" olması gerektiğini ileri sürer.

Atabek Yurdu'nda Türklere Yönelik Katliamlar

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Çarlık Rusya'sı iç karışıklıklar içindeydi. Rusya, Japonya ile olan savaşın yaralarını henüz saramamış, Bolşeviklerin muhalefeti hızla yükselmiş ve devlet otoritesini sarsmaktaydı. Rusya'nın genellikle Anadolu'dan davet ederek Ahılkelek, Gümrü, Revan ve civarına yerleştirdiği Ermeniler, Rus devletinin mali ve askeri desteği ile yüksek bir siyasal motivasyon elde etmiş, silahlarının gücü ile de terör hareketlerine başlamıştı. İşgal altındaki Kars, Ardahan, Ahıska gibi yerlerdeki Ermeni çeteleri bölgenin Türk ahalisini Osmanlı ordusuna yardım ettiği bahanesiyle 1914'ten itibaren Kars Oblastındaki Türklere karşı yağma ve katliam hareketlerine girişti (Alp, 2009; Aslan, 2009; Mehmetov, 2009). Böylece Ermeniler, Rus ordusu içinde "Ermeni Gönüllü Alayları" halinde örgütlenmiş ve yer yer kontrol edilemez bir güç haline gelmişti. Bu birlikler birçok durumda Rus subaylarının emirlerini dinlememekte, Türk sivillerine karşı korkunç katliamlar yapmaktaydılar (Kırzioğlu, 1970). Örneğin Rus ordusu içindeki Ermenilerin, 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan beri Rus kontrolü altında bulunan Kars, Ardahan ve Batum'daki Müslüman bölgelerinde çok sayıda kanlı ve vahşi katliamları büyük facialara yol açmıştır (Shaw, 2021: 82; Alp, 2009; Aslan, 2009). Stanford Shaw bu konuda şunları yazmıştır:

"Ermeni Gönüllü Birlikleri sadece kendi Ermeni subaylarının emirlerini uyguladılar. Müslümanlara baskı ve katliamlar, Rus subayların azalıp gitmelerine sebep olan Bolşevik İhtilali'ne kadar devam etti. Bu durumda meydanı boş bulan Ermeniler, katliamlarına 1918'in başında Halil (Kut) Paşa'nın komutasındaki Osmanlı orduları ve İslam Ordusu'nun bu katliamları durdurmak için devreye girmesine kadar, daha da acımasızca devam ettiler. Mart 1915'te Kars ve Ardahan'da yaklaşık 30.000 Müslüman vahşice öldürüldü,³ evleri yıkıldı ve kadın ve çocukları evsiz barksız ve aç bırakılırken diğer erkek ve kadınlar, lafta da olsa, "Rus kontrolünde olan Ermeniler" tarafından dövüldü ve kadınlarına tecavüz edildi. Rus askerlerinin eline düşen Müslümanlar, muntazaman dipçiklerle dövülmesine karşılık, Rus ordusundaki Ermeni askerlerin eline düşen Müslümanlar, Rus komutanların emirlerine rağmen, tereddüt edilmeden hemen öldürüldüler." (Shaw, 2021: 89-90).

Güney Kafkasya'da başlayan etnik hareketlenmelerle beraber, Rusya ve Osmanlı devletlerinin dağılması, SSCB ve Türkiye'nin henüz kurulmaması sebebiyle güvenliği sağlamadığı 1917-1921 yılları arasında bölgede dinsel ve etnik kaynaklı çatışma ve işgaller yaşanmıştır. Bu dönem, aynı zamanda ırkçılığın da yüksek düzeyde yaşandığı bir dönemdir. Çarlık ordusundan kalan silahlarla güçlenen başta Ermeniler tarafından olmak üzere Müslümanlara (Türklere) yönelik toplu katliam ve terör faaliyetlerine girişilmiştir (Ağayev, 2008). Bu katliamlar Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'nın birçok yerinde yaşanmıştır (Neciyev, 2006; Adıgüzel, 2012; Aziz, 2013; IHRNASA, 2013).

Numanzade, 1914-1915'teki "Ardahan-Kars Kırgını"nın yarattığı felaketi Azerbaycan kamuoyuna duyuran gazetecilerden biridir. 22 Aralık 1914 tarihli İkbâl gazetesine yazdığı "Tecili Yardım Lazım" başlıklı yazısında katliamı tasvir eder ve acil yardım çağrısı yapar. Yardım çağrısı yapan tek kişi Numanzade değildir. Başta Mehmet Emin Resulzade, Ahmed Cavad ve Şefika Efendizade olmak üzere birçok Azerbaycan aydını yardım ve destek çağrısı yapmıştır. Bu çağrılar karşılığını "kardaş kömeği" ile bulur (Aslan, 2000; Sarıkaya, 2019).

Atabek Yurdu ve özellikle Ahıska ve civarında katliamların birçok örneği olmakla birlikte sadece Göyye ve Hosbiye katliamlarını anmak yeterlidir.

1918 Mart'ının başlarında Ahılkelek'in büyük köylerinden olan ve Karapapak Türklerinin yaşadığı Göyye'nin korumasız insanlarına katliam yapılmıştır. Taşnak çeteleri köyü kuşatarak bir kısım çocuk ve kadınları süngülerle öldürmüş, hayatta kalanları ise rehin almışlardır. Göyye katliamından yaklaşık üç ay sonra Yerli-Türk köyü olan Hosbiye köyüne yönelmişler, köyün bütün nüfusunu ele geçirip Ahılkelek merkezine taşımış ve bir süre sonra burada katletmişlerdir

³ Esker (2017), 1914-15 Ardahan-Kars kırgınında öldürülenlerin sayısını 40 bin olarak verir.

(İsmayıl, 2017; Valehoğlu Hacılar, 2019). Ardahan ve Kars'tan haberlerine geniş yer veren Gürcü basını bu katliamlara gazetelerde yer vermemiştir (Valehoğlu Hacılar, 2019). Mart 1919'da Ahıska'da yaşanan ve Azerbaycan basınında "Ahıska Kırgını" olarak adlandırılan (E.H., 1919) katliama aşağıda yer verilmiştir.

Ahıska Türklerinin Kendini Savunma Çabaları

1910 yılından itibaren Ahıska Türklerine yönelik ırkçı baskılar artıp, Ahıska Rusya'nın dışında başka güçlerce işgal edilmek istenince Ahıska Müslümanlarının da kendi kaderlerini belirlemek istedikleri anlaşılıyor. Zira Ahıska 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra zaman zaman Rus işgalinde kalsa da o dönemde sınırlar keskin çizgilerle kapatılmadığından Ahıska ile Atabek Yurdu bağlantıları sürüyordu. Sosyo-kültürel ilişkiler devam edebildiğinden Posof ve Oltu gibi Türkiye'de olan kısımlarla akrabalık ilişkileri de sürdürülmüştür. Ancak 1900'lerden sonra Ahıska'nın Gürcüler ya da Ermeniler tarafından işgal edilmesi söz konusuydu. Ahıska Müslümanlarının tedirginlikleri onları bazı aydınların önderliğinde örgütlenmeye yöneltmiştir. Bu süreçte öne çıkanlardan biri de Ömer Faik Efendi'dir.⁴

Ahıska Müslümanlarının örgütlenmesine ilişkin notların yer aldığı eserlerden biri olan Ömer Faik Efendi'ye ilişkin bir hatıratıta, (sonradan Türkiye tarafına taşınmış olan Hırtızlı Binalı Uğurlu adlı Ahıskalı kurtuluş önderlerinden birinin notları arasındadır) 1917'de aralarında Ömer Faik Efendi ve Osman Server Atabek'in⁵ de olduğu bir grup önderle toplantılar yaptıkları kaydedilmektedir (Zeyrek, 2011). Bu kişilerin Ahıska Müslümanlarının güvenliği konusundaki arayış ve faaliyetlerine dair Kırzioğlu, "Atabekli Server Bey'in Mart sonlarında Azgurlu Efraim Efendi ile Ahıskalı hocası Ömer Faik Efendi'nin yeğeni Bibinoğlu (Pepinov) Ahmet Cevdet Bey'i Hopa'da Eyyublu Deli Halid Bey'e temsilci gönderip, Ahıska ile Ardahan'ın Yerli Türklerin elinde olduğunu ve 8. Alay ve çetelerle ordumuzu beklemekte olduğunu bildirdiklerini" dile getirir (Kırzioğlu, 1966).

Kafkasya'da hızla örgütlenen ve Rus ordusunun silahlarıyla silahlanan Gürcü ve Ermeniler karşısında bölgedeki Müslümanlar, Osmanlı Devleti'nden yardım ve destek almak için İstanbul'a Murahhas (yetkili temsilci) kişiler göndermiştir. Azerbaycan Türkleriyle ilişki kurularak temsilciler Kafkas Murahhas Heyeti olarak Ahıska Türkleri Ömer Faik Efendi'yi, Azerbaycan Türkleri ise Naki Keykurun'u (Şeyhzamanlı) temsilci olarak Osmanlı Hükümeti ile görüşmeye göndermiştir. Bunlar yolda karşılaşır ve yollarına birlikte devam ederler (Tuğaç, 1975; Keykurun, 1998). Naki Keykurun'un anlattığına göre uzun ve muhtemelen yanlış anlamadan kaynaklanan bir iletişim kazası yüzünden birbirine karşı soğuk davrandıkları bir yolculuktan sonra 2 Mart 1918'de İstanbul'a varırlar. İkisi de Osmanlı Devleti'nden yardım isterken, Ömer Faik Efendi, Çıldır Eyaleti'nin doğal ve büyük parçasının zaten Türkiye'de olduğuna işaret ederek Ahıska'nın da buna katılması için Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilmesini ister (Keykurun, 1998). Ayrıca, Kafkas Murahhas Heyeti yoldayken Ömer Faik Efendi, Sadrazam Talat Paşa ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya hitaben Kafkasya'daki genel durum hakkında bir mektup göndermiştir. Mektup gecikmeli olarak gitmiş, kendisi oradayken muhataplarına ulaşmıştır. Yine de Osmanlı başkentinde heyecan yaratmıştır (Gündüz, 2016; Sarı, 2016). Numanzade, mektubunda Kafkasya'da Rusya'nın dağılmasından sonra büyük bir otorite boşluğunun ortaya çıktığını, başka

⁴ Devrin Azerbaycan basınında adı "Ömer Faiq Efendi" olarak yazılmaktadır. Türk kaynaklarında genellikle "Ömer Faik Bey" olarak geçer. Bu metinde "Efendi" tercih edilmiştir.

⁵ O. Server Atabek, (1886-1962) Ahıska'nın Altunkala (Kobliyan) beyidir. İlk gençliğinde Ömer Faik Bey'den ders almıştır (Agara, 2011). Rusya'da Petersburg Hukuk Fakültesini, Almanya'da Freiburg Yüksek Maden Mühendisliği, Breslau'da Yüksek Ziraat Mektebini bitirmiştir. Gürcü işgaline karşı Ahıska ve Ardahan'da büyük mücadele vermiştir. Bazen Cenubi Garbi Kafkas Hükümetinin sözcüsü (Kolektif, 2012) ve milis cephe komutanı (Dayı, 1997) olarak hizmet etmiştir. Birinci TBMM'de Ardahan milletvekili olarak görev yapmıştır.

güçlerin bu boşluğu doldurmadan Osmanlı Devleti'nin bu tarihi fırsatı değerlendirmesini önermiştir (Gündüz, 2016).

Bu mektubundaki görüşlerine bakılırsa, Ömer Faik Efendi sadece Ahıska Türklerini düşünmemektedir. Bütünü görmekte ve Kafkasya'ya daha stratejik bir anlayışla bakmaktadır. Kuzey ve Güney Azerbaycan'ı birleştirerek Türk Kafkas'ını önermektedir. “Biz inanıyoruz ki Osmanlı mukadderatını ellerine alanlar hükümet binasını sağlam duran temeli üstüne kurmak için en mühim olan Kafkas'la İran Azerbaycan'ını birleştirmeğe müsaid olan şu fırsatı elden çıkarmazlar ve ulu milli gayeyi hiçbir fikir ve ihtiyata kurban etmezler.” (Gündüz, 2016). Numanzade, “Türklük açısından tarihî bir fırsat” olarak gördüğü o günkü duruma bakışıyla, ufkunu sadece Ahıska ya da Azerbaycan olan bir aydın gibi değil, maksimalist bir Türk jeopolitikçisi gibidir. Bu görüşleri içeren mektubun “Büyük Azerbaycan” düşüncesinin ilk kez dile getirildiği metinlerden biri olması muhtemeldir.

Ömer Faik Efendi ve Naki Keykurun, İstanbul'dayken Sadrazam Talat Paşa, Enver Paşa ve Halil (Menteşe) ile görüşmüş ve Ömer Faik Efendi, Ahıska'nın Osmanlı Devleti'nce ilhak edilmesini istediğini, “Paşam, ben muharririm. ... benim ricam şu: Bizim kazamız Ahıska, tam Türkiye hududundadır. Orasının ilhakımı istiyorum.” sözleriyle yenilediği, Talat Paşa'nın ise buna olumlu karşılık verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Talat Paşa, “Emin olun, Paşa Hazretleri [Enver Paşa'yı kastetmektedir] bu arzunuzu yerine getirir. Yarın teşkilatı kurmaya başlayacağız.” karşılığını verir (Keykurun, 1998; Zeyrek, 2001; Sarı, 2016). Bu görüşmelerden sonra Kafkas İslam Ordusu kurulduğu ve bu ordunun Kafkasya ve Azerbaycan'da önemli işler yaptığı, bölgedeki Türkleri katliamlardan koruyarak, Azerbaycan'ın güvenliğini de sağladığı bilinmektedir (Yel, 2003; Yel, 2019; Keskin, 2023).

Ömer Faik Efendi ile Naki Bey, İstanbul'da buldukları sürede Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda bulunmuş, oradaki yetkililerle ve birçok yüksek bürokratla görüşmeler yapmıştır. İyi karşılanmış, ağırlanmış, saygı ve değer görmüşlerdir (Mustafalı, 2023).

Ömer Faik Efendi'ye İstanbul basını da ilgi göstermiştir. Örneğin Tasvir-i Efkâr gazetesi 10 Mart 1918 günü onunla mülakat yaparak Kafkasya'daki durum hakkında değerlendirmesini yayınlamıştır (Sarı, 2016). Ömer Faik Efendi, bu konuşmasında Kafkasya'da Müslümanlarla Gürcüler arasında önemli bir sorun olmadığını, asıl ihtilafın Ermenilerle olduğunu söylemiştir.

Ömer Faik Efendi ve Naki Keykurun'un Osmanlı hükümetinden istekleri sıcak karşılanmış, Kafkas İslam Ordusu'nun kuruluşu çalışmaları hızla başlamıştır. Bu süreçte İstanbul'da bulunan Numanzade'nin etkili girişimlerde bulunduğu düşünülebilir.

Ömer Faik Efendi İstanbul'daki görüşmelerine devam ederken, Ermeniler çıkardıkları huzursuzluklarla etnik temizlik yaparak Ahılkelek'e yerleşmeye girişmişlerdi. Ömer Faik Efendi, 28 Eylül 1918'de Başkumandanlık Vekaletine gönderdiği telgrafla Ermenilerin Ahılkelek'e yerleştirilmesi halinde Türklerle Ermeniler arasında husumetin artacağı uyarısını yapmıştır (Tosik Dinç, 2015a).

Türk Ordusunun Kafkasya'da İlerleyişi

Brest Litovsk Antlaşması imzalandıktan sonra Kafkasya'daki otorite boşluğu, terör ve etnik çatışmaları bitirmek ve yıllardır bölgede Rus işgalinde yaşayan Müslüman toplulukları kurtarmak amacıyla Türk orduları Doğu Anadolu'dan Kafkasya'ya doğru ilerlemeye başladı. 4 Nisan 1918'de Halit Bey komutasındaki Türk birlikleri Posof'a girdi. 14 Nisan 1918'de Batum, 25 Nisan 1918'de Kars kurtarıldı.

Ahıska ve Ahılkelek halkı 26 Nisan 1918'de aldıkları toplu bir kararla Türkiye'ye katılmak istediklerini bildirdiler (Atnur, 2001). Benzer şekilde Türk ordusunun kontrolünde olan Azgur ve

Abastuman'ın da Ahıska gibi Osmanlı Devleti'ne katılması için gerek İstanbul'da Ömer Faik Efendi gerekse Ahıska'daki bazı aydınlar 10 Temmuz'da İstanbul'a telgraf çekerek isteklerini bildirmişlerdir (Sarı, 2015a).

Kafkas İslam Ordusu, sonradan kurulan Gürcistan ve Ermenistan üzerinden giderek 15 Eylül 1918'de Bakü'yü Ruslar ve Ermenilerden kurtarmıştır. 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti Mondros Anlaşması ile teslim oldu ve Türk ordusu Kafkasya'dan geri çekilmeye başladı.

Yeni devlet olarak ortaya çıkan Gürcistan, Osmanlı Devleti'nin durumundan yararlanarak sınırlarını genişletmek için 4/5 Aralık 1918'de Ahıska ve Ahılkelek'i işgal etti. Karşı saldırılarla Ahıska kurtarılsa da birkaç kez el değiştirdi.

Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkatai Milliyesi

30 Ekim 1918'deki Mondros Ateşkesi'nden sonra Osmanlı ordusunun bazı bölgeleri tahliye etmesi gerekiyordu. Tahliye edilecek yerlerden biri de 3. Kafkas Fırkasının (Tümeninin) bulunduğu Ahıska ve Ahılkelek'ti. 3. Kafkas Fırkasının Ardahan'a çekilmesi emredilmişti (Sarı, 2014). Ahıska, Ahılkelek, Gümrü, Iğdır ve Nahçıvan şehirlerindeki Müslümanlar, Türk ordusunu çekeceği anlaşılan 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'ya başvurarak Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmemesini, çekilmek kaçınılmaz ise güvenliklerinin sağlanması hususunda yardım edilmesini istedikleri, ancak Osmanlı ordu merkezinden olumlu yanıt alamadıkları anlaşılmaktadır (Gökdemir, 1998). Böylece Ahıska'nın Gürcülere, Ahılkelek'in ise Ermenilere bırakılması durumu ortaya çıkınca (Ural, 2008), kendi başına kalan Türk-İslam ahali başının çaresine bakmak zorunda kalmıştır. Müslümanlar, Ermeni ve Gürcülerin kendi bölgelerine yerleşmeleri halinde silahla karşılık vereceklerini ilan etmişlerdir (Gökdemir, 1998).

Benzer tehditlere maruz kalan Kars ve civarındaki Türkler de kendi kaderini tayin edecek örgütlenmeye başlamışlardır. Böylece 29 Ekim 1918'de "Ahıska Hükümet-i Muvakkatai" (Gökdemir, 1998), 3 Kasım 1918'de "Aras Türk Hükümeti" ve 5 Kasım 1918'de de "Kars'ta Kars İslam Şurası" adında devletler kurulur. Ahıska Türkleri Ömer Faik Efendi'yi hükümet başkanlığına getirmişlerdir.⁶ Ahıska'dan Server Atabek'in murahhas olarak katıldığı II. Ardahan Kongresinde Kars'ta bir hükümet kurulmasına karar verildi. Ahıska Hükümet-i Muvakkatai ve diğerleri kısa sürede Kars'ta kurulan "Millî Şura Hükümeti"ne katılmış ve 17 Ocak 1919'dan itibaren "Cenub-i Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkata-i Milliyesi" adını alan bu devletin bir parçası haline gelmiştir (Kırzioğlu, 1968; Buntürk, 2007; Esker, 2017; Özdemir, 2019).

Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'ni İngilizler tanımış, böylece uluslararası sınırları belli olan bir devlet haline gelmiştir. Bu devleti Gürcistan ve Ermenistan hoş karşılamazken Azerbaycan Hükümeti desteklemiştir (Özdemir, 2019). Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'nin sınırları Kars, Ardahan, Batum, Kağızman, Oltu (Şenkaya ile), Nahçıvan, Artvin, Borçka, Murgul, Çürüksu, Yukarı ve Aşağı Acara, Ardanuç, Şavşat, Posof, Ahıska (Azgur, Kobliyan ve Hirtiz'la birlikte) Ahılkelek, Çıldır, Akbaba, Şüregel, Zerşad, Penek, Sarıkamış, Horasan, Digor, Sürmeli (Iğdır, Tuzluca ve Aralık ilçeleri gibi Aras'ın sağındaki yerler), Iğdır, Şerür, Şahtahtı, Yenice, Culfa, Ordubad vilayet, sancak ve kazalarından oluşuyordu (Dayı, 1997).

Ahıska Hükümeti başkanı olan Ömer Faik Efendi, aynı gün henüz bölgede bulunan 3. Fırka kumandanı Halid Bey'e başvurarak hükümetin amaçlarını açıklayıp, Türk askerinin bölgeyi terk etmemesi, bu kaçınılmaz ise bölgenin Gürcülere terk edilmeyip Wilson ilkelerine göre kurulan bu demokratik hükümetin bekasının temin edilmesi için destek verilmesi isteklerinde

⁶ Bu gelişmelerin tarihini yazan Ahmet Ender Gökdemir (1998), bu hükümetlerin ortaya çıkışı ve mücadelelerini büyük bir kahramanlık sayar. "Hasan Tahsin'in İzmir'de, Sütçü İmam'ın Maraş'ta, Şahin Bey'in Antep'te başlatmış olduğu mücadele ne ise, Cihangirzade İbrahim, Ömer Faik, Ekberzade Emir Beylerin de Kars, Ahıska ve Nahçıvan'da başlatmış oldukları mücadele aynı manaya geliyordu." der.

bulunmuştur. Halid Bey'in bu talepleri ilettiği Yakup Şevki Paşa, asker bırakmalarının mümkün olsaydı bunu zaten yapacaklarını ancak bunun mümkün olmadığını, Ahıska ve Ahılkelek halkının hiçbir şeyden korkmamalarını ve kendi örgütlerini kurmalarını önerdiğini belirtmiştir (Gökdemir: 1998; Sarı, 2015b).

Gürcü komutan Makoyef, 20 Kasım 1918'de Azgur'a gelerek iki hafta içinde Ahıska'yı işgal edeceğini bildirmiştir. Bu tehdit karşısında Ahıska Hükümet-i Muvakkatası Gürcülere karşı Ahıska'yı savunmaya karar verir. Bölgede bulunan ve henüz çekilmeyen Osmanlı ordusu fırka kumandanı Halid Bey ve Yakup Şevki Paşa Mondros anlaşmasını ihlal etmemek için gizlice yaklaşık 500 askeri terhis ederek bir milis alayının kurulmasını sağlar (Gökdemir, 1998; Mustafalı, 2020). Böylece daha önce Ömer Faik Efendi'nin yönetimindeki Ahıska hükümetinin milis gücü, bölgedeki Atabek hanedanından mühendis Server Atabek'e verilen askeri destek ile yeniden yapılandırılarak güçlendirilir.

1980'lerde Gürcü tezlerine uygun bir hatıratı yayınlayan Ahıskalı Latifşah Barataşvili, 1917'de Ömer Faik'in Ahıska'da Müslüman halkın siyasi lideri olduğunu yazmıştır. Barataşvili, 1917'de Ahıska'daki Rus Avcı Alayı dağılınca silah ve mühimmatı Ömer Faik'e bağlı milislerin eline geçtiği, Ahıskalıların kendi tüzük ve sancağının olduğu, kırmızı sancağın üzerinde ay yıldız ve Arap harfleriyle "Yaşasın Hürriyet" yazısının olduğu gibi ayrıntılara yer vermiştir. Kitapta bölgenin, 1919 Mart ayına kadar Ahıska'nın Müslüman milislerin kontrolü altında olduğunu, Azgur ve çevre köylerde Ömer Efendi'nin, Abastuman çayının doğusundaki köylerde ise Server Bey'in müfrezesinin hâkim olduğu belirtilirken yazar Barataşvili, Ömer Faik Efendi'nin amacının Ahıska'yı Türkiye ile birleştirmek olduğunu anlatmıştır (Barataşvili, 2022).

Ahıska'da durumun giderek kötüleştiğini gören Ömer Faik Efendi, 30 Kasım 1918'de Ahıska Hükümeti Muvakkatası adına Osmanlı Harbiye Nezaretine şu telgrafı çeker (Tosik Dinç, 2015a; Akpınar, 2023):

"Yüz bine karib Müslüman ahali ve elli bin kadar Ermeni vatandaşımızla birlikte demokratik bir halk idaresi teşkil edip sizlerin olmadığı halde yine eski hamimiz bulunan Rus hükümetinin idaresi altında yaşamak istiyoruz. Din, adamı [insanı] ve etnografya hususlarında milletten ayrı olduğumuz ve son zamanlarda Almanya ile birlikte komşularını cebren boğmak politikasını takaddüm eden Gürcülere ve onların gayr-i muayyen, âdeta (?) anarşi halinde bulunan idarelerine asla geçmek istemiyoruz ve küçük millet ve cemaatleri herkesin mukadderat-ı millisini kendisine bahşeden şe'âir-i insan-perveranenize istinaden ... netaic-i saadet ... ?sunda yeniden kan döküp buralarını ikinci bir Makedonya'ya çevirmek isteyen Alman dostu ve müttefiki Gürcülerin memleketimize gayr-i hakk tecavüzlerine ve bu suretle bahtımızda mukadder olan kanlı muharebeye yine meydan vermeyip himayenize almanızı istirham eyleriz."

Numanzade bu telgrafında Osmanlı Devleti'nin Ahıska ve Ahılkelek'i himayesine almasını, kötü ve keyfi yönetim sergileyen Gürcü idaresi altında kalmak istemediklerini, durumun kanlı savaflara yol açmak üzere olduğunu dile getirmektedir.

Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti, İngilizlerin Kars'a Ermenileri yerleştirme girişimlerine karşı çıkıyordu. 13 Nisan 1919'da İngilizlerin Kars'ı işgal edip Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'ni dağıtmaları ve yöneticilerini esir alınarak Malta'ya sürgün etmeleriyle Kars'ın yönetimi Ermenilere bırakılmıştır. Bu arada Gürcistan'ın 26 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan etmesiyle Ardahan ve Posof'u işgale hazırlanması Ahıska'nın kaderini etkileyecek yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Çünkü Ömer Faik Efendi ve Ahıska Türkleri, 29 Ekim 1918'de Ahıska Hükümet-i Muvakkatası'nın kurulması ve Kars Millî Şurası'na katılmasına rağmen Osmanlı birliklerinin Ahıska'dan çekilmesi üzerine 4 Aralık 1918'de Gürcistan Ahıska'yı işgal etmiştir. Kars Milli İslam Şurası'na katılan Ahıska Türkleri, 17 Ocak 1919'da Kars'ta kurulan Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkatası içinde temsil edilmekteydi. Ahıska, bu hükümetin sınırları içinde bulunduğundan bu hükümetin askerî birlikleri 2 Şubat 1919'da Ahıska'yı Gürcülerden geri

aldı (Mustafalı, 2020). Ahıska, Türk milislerince geri alınmasına rağmen 22 Nisan 1919'da İngiltere'nin Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'nin varlığına son vermesiyle Ahıska'daki Türk yönetimi de ortadan kalktı ve bölge Gürcü işgaline maruz kaldı. Gelişmeleri yakından takip eden Azerbaycan Halk Cumhuriyeti bu işgali kınayarak Gürcistan, Ermenistan, Kafkasya'daki İngiliz komutanlığı ve Ağustos 1919'da toplanan Paris Barış Konferansında bu işgali tanımayacağını bildirdi (Esker, 2017).

Ahıska Olayları ve Ömer Faik Numanzade'nin Tutuklanması

Ahıska, tarihî Atabek Yurdu topraklarına dâhil olsa ve Osmanlı Devleti'nin Çıldır Eyaleti içinde yer alsa da Edirne Antlaşması ile bu bütünden koparılmıştı. Rusya'da Çarlık Rusya'sı yıkılıp Kafkasya'dan çekilince, Ahıska Türkleri de anavatana katılma mücadelesine girmişti. Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Anlaşması ile teslim olmuş, bu arada Gürcistan devlet olarak kurulmuş ve bu boşluktan yararlanarak Ahıska'yı işgal etmişti. Yıllardır Ermeni ve Gürcü baskısı altında olan Ahıska Müslümanları ise Atabek Yurdu'nun diğer parçası ile bütünleşmek istiyordu.

Numanzade, 1919 yılında kendisini Ahıska'da halkı isyana çağırdığını iddia eden Levan Ruxadze adlı Gürcü yöneticiye yanıt verirken halka kötü davranarak onları huzursuz edenin asıl Ruxadze olduğunu yazar (Nemanzade, 2022). "Ahıska hadiseleri mahalli inzibat idaresinin tahrip edici usulünün neticesidir." dedikten sonra, "Bizzat özümün Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nde Ahıska ve Ahılkelek uyezdlere için millî muhtariyet almaktan başka özge bir kastım olmamıştır." Numanzade, siyasal sistemin topluma meşru bir hak olarak verdiği millî muhtariyeti demokratik yollardan sağlamaya çalışmış ancak Gürcü yönetimi ve Gürcü milliyetçisi çevrelerin hukuk dışı yollara başvurarak buna engel olduklarını ifade etmektedir. Ömer Faik Efendi, 9 Şubat 1919 tarih ve 109 sayılı Azerbaycan gazetesine yazdığı cevabi makalesinde şöyle demektedir: "Ahıska uyezdeinde narahatlık var ve ahali arasında heyecan ve galeyana devam ediyorsa, en evvel bunun sebebi Ruxadze cenaplarının kendisidir. Ruxadze, asayişe nezaret etmek sıfatıyla gelip kendi vazifesini unutmakla beraber, uyezdeinde anlaşılabilir işler töretmeye ve hükümet adına, hükümet siyasetine yakışmaz hatta demokratik cumhuriyetin haysiyet ve liyakatini lekeleyen kendi siyasetini yürütmeye başladı." Ruxadze'nin keyfi ve hukuk dışı yollara saptığını belirttikten sonra, "Gürcistan hükümeti, birtakım adamlarının entrikalarını teftiş etmelidir. Gürcü toplumunu inandırmak isterim ki Ahıska hadiseleri mahalli inzibat idaresinin tahrip edici usulünün neticesidir" (Numanzade, 2022).

Mart 1919'da Ahıska'da kanlı olaylar olmuştu. Gürcü hükümetinin Müslüman Ahıska köylerinde katliam yaptığı haberleri kayda geçmişti.⁷ Azerbaycan basınının kaydettiğine göre büyük olaylar çıkmış, köylerde yüzlerce Müslüman öldürülmüş ve bu olaylardan ötürü Azerbaycan hükümeti Gürcistan hükümetine nota vermiştir. Azerbaycan gazetesinin 17 Mart 1919 tarih ve 138. sayısında "Ahıska Kırgını" başlıklı bir yazı yayınlanmış ve yaşanan olaylar özetlenmiştir. Ertesi günkü sayıda ise Üzeyir Hacıbeyli'nin "Yaraşmaz Hareketler" başlıklı yazısı yer almıştır. Hacıbeyli, Gürcü yönetiminin yol açtığı trajediyi kınamış ve yazısında Azerbaycan'ın verdiği notayı haklı bulmuştur (AQ, Cilt 6).

Ahıska'daki katliam üzerine Gürcü meclisi üç kişilik bir araştırma komisyonu kurarak Ahıska'ya göndermiştir. Azerbaycan gazetesinin verdiği habere göre bu komisyondaki iki kişi olayların sorumlusu olan Ruxadze'nin arkadaşı, diğeri ise saf bir Müslüman köylüdür (AQ, Cilt 6). Bu süreçte Gürcistan ve Azerbaycan ilişkileri gerginleşir. Gürcü basını Ahıska'daki olayları Türk ajanlarının çıkardığını ileri sürer ve durumu abartarak iç işlerine karışmaması gerektiğini

⁷ Azerbaycan basınında "Ahıska Kırgını" (katliamı) olarak yer alan bu olaylar hakkında Türk literatüründe bilgiye rastlanmamıştır.

manşetlerine taşır. Azerbaycan gazetesi 30 Mart 1919 sayısında “Qızıl Böhtan” başlıklı yazı ile yapılan zulmü gizlemeye çalışan Gürcü basınına yanıt vermiştir. Yazıda “yüzlerce Ahıskalı Müslümanın koyun gibi doğranması” ve “on binlerce insanı köylerinden çıkarıp evlerinin yağmalanması”ndan söz edilmektedir (AQ, Cilt 6). Bu haber Ahıska olaylarının büyüklüğü hakkında bir fikir vermektedir. Öte yandan, bu haberlerin başka kaynaklardan ve resmî arşivlerden de araştırılarak gerçek sayıların ve tahribatın ortaya konması gerekmektedir.

Numanzade, 16 Nisan 1919’da “Ümidvar” mahlasını kullanarak yazdığı “Paylaşmak İsteyirler” başlıklı yazısında Gürcistan ve Ermenistan hükümetlerinin Kars, Batum, Ahıska ve Ahılkelek’i aralarında paylaşmak istediklerini, Ahıska faciasının bu niyetin adımlarından biri olduğunu yazmıştır (AQ, Cilt 7). 23 Nisan 1919’da yayınlanan yine “Ümidvar” imzasıyla yazdığı “Alçaq Siyaset” başlıklı yazısında ise Ahıska’daki kanlı olaylar üzerine Gürcü hükümetinin görevlendirdiği komisyonun raporunu eleştirerek, yazılanların yalanlardan ibaret olduğunu belirtmiştir. Numanzade’nin halkı kışkırttığı iddiasını ise onun olaylardan önce tutuklanarak Tiflis hapisanesine atıldığını yazmıştır. Olayların Ruxadze yönetiminin halka zulmettiği için yaşandığını ifade etmiştir (AQ, Cilt 7).

Ömer Faik Efendi sık sık tutuklanır. Onun yaşamı incelendiğinde, düşüncesi, vicdanı ve irfanı özgür bir kişilik portresi sergilediği görülür. Bulduğu ortamlarda vicdanının sesini dinleyerek yanlışlıklara ve haksızlıklara karşı ses çıkarmış, bazen de sesini yükseltmiş birisidir. Böyle olunca bulunduğu birçok ortamda muhalif tavır sergilemiştir. Öğrenciliğinde okul yönetimiyle, Osmanlı Devleti memuru olduğunda II. Abdülhamit rejimiyle, Ahıska’ya döndüğünde kendi tutucu hemşerileriyle, Rusya’da Çarlık rejimiyle ve Gürcistan’da Menşevik ve Bolşeviklerle sürtüşmüş ya da çatışmıştır. Bu yüzden peşinde daima egemen çevrelerin hafiyeleri olmuş, başı siyasi polisle derde girmiş birisidir. Çarlık ve diğer yönetimlerin sansür kurulları onun girişimlerini engellemiş, bazı yazılarını sansürlemiş, sık sık ifade vermek üzere polis ya da savcılığa çağırılmıştır (Qurbanov, 1992). Aşağıda açıklandığı üzere tutuklanıp işkencelerden geçirildiği de olmuştur.

Ömer Faik Bey, Çarlık Rusya’sı yönetiminde düşünceleri yüzünden defalarca polis takibatına uğramış ve tutuklanmıştır. Çarlık yıkıldıktan sonra ise Ahıska’yı ele geçiren Gürcistan yönetimince defalarca tutuklanmış ve kötü muameleye maruz kalmıştır. Azerbaycan gazetesine haber olan birçok tutuklulukları vardır.⁸

Ömer Faik Efendi’nin sık sık tutuklanması ve kötü muameleye maruz kalması Azerbaycan’da büyük bir infiale yol açmıştır. Konuya ilişkin Azerbaycan’ın kurucu Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzade, 27 Ocak 1919’da Azerbaycan gazetesinde “Vıcdan Sızlayır” başlıklı makalesinde durumu özetleyerek, Ömer Faik Numanzade’yi tanıtmış ve onun tutuklanıp işkence görmesini kınamıştır. Resulzade (2022) bu makalesinde şunları söylemiştir:

“Kafkasya vilayetleri kendi mukadderatlarını belirlemeye başlayınca, Ahıska da kendi başına müstakil bir yol tutmuştu. Gürcü sosyal demokratlarının yerli Türklerin millî ihtiyaçları ile yerli arzuları aleyhine vaki olan kaba hareketleri Ahıska ile Kars, Ardahan ve Batum bölgesi Müslümanlarında Kafkasya dahilinde dördüncü bir kanton veya federasyon fikrini doğurmuştu.”

⁸ Azerbaycan gazetesinin 3 Şubat 1919 tarih ve 104. Sayısında Cavad adlı yazar, Ömer Faik’in 1918’in Aralık ayında Tiflis’te tutuklu olduğunda ziyaretine gittiğini, sonra serbest bırakıldığını duyduğunu, 22 Ocak 1919’da yine Tiflis’e gittiğinde yeniden tutuklandığını tesadüfen öğrendiğini yazmıştır. Aynı gazetenin 8 Nisan 1919 tarih ve 152. sayısında Ömer Faik Efendi’nin 2 Nisan 1919’dan itibaren yine Metex kalesinde hapiste olduğu, 17 Nisan 1919 tarihli 159. sayıda ise “Ömer Faiq Efendi Üçüncü Defa Hapste” başlıklı yazı bulunmaktadır. Numanzade, 23 Nisan 1919 tarihinde yayınlanan “Alçaq Siyaset” başlıklı makalesinde de Ahıska’nın işgalinin haftasında tutuklanıp Tiflis’e gönderildiğini yazmaktadır (AQ, 1918-1920).

“Gürcü milliyetçileri bu fikre karşı mücadele ediyordu. Bu mücadelede kullandıkları araçların türüne ve meşruluğuna önem vermediler. (...) Brest Litovsk antlaşmasından sonra Türkler Batum, Kars ve Ardahan’ı tuttular. Bunun üzerine Ahıska tek kaldı. O zaman kendi kaderini diğer üç vilayete bir gören Ahıskalılara karşı Gürcü hükümeti silahla mücadele etti. (...) Ahıska’nın bu hareketini idare eden, bu harekete ruh veren, onu bir ülkü şekline koyan meşhur Ömer Faik Efendi Numanzade idi.”

“Gürcistan sultanını tanımamak, Gürcü siyasileri gibi değil, başka türlü düşünmek ne büyük bir cinayettir ki, orta çağa yakışan cezalar verilmektedir? (...) Faik Efendi’nin canilerle bir odada mahpus edilmesi, işkence yapılması, hem de Gürcüler elinden işkence görmesine kadar vicdan yaralayıcı bir haberdur.”

Ömer Faik Efendi’nin o dönemde “Molla Nesreddinci muharrir” olarak Azerbaycan’da geniş bir tanınırlığı ve çok sayıda sempatisi vardı. Azerbaycan’ın kurucu Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzade de Numanzade’yi yazarlıkta mesleki büyüğü olarak görmüş, onun çalışmalarını izlemiş ve yazılarında atıflar yapmıştır (Muradov, 2023).

Benzer biçimde Azerbaycan’dan gazeteci Muhtar Efendizade ise Resulzade’nin yazısının yayınlandığının ertesi günü Numanzade’nin hapsedilmesini gündeme taşımıştır. Muhtar Bey, 28 Ocak 1919 tarihli Azerbaycan gazetesinde “Faiq Efendinin Hapsi” başlıklı yazısında Kafkasya Türkleri arasında bilimsel eğitimin yaygınlaşmasına herkesten çok çalışan, Nuha ve Şamahı’da çok zahmetli olan karanlığa ışık tutma işini başaran, Ahıska gibi Kafkasya’nın en uzak köşesinde millî ruhu uyandıran ve sonunda Molla Nesreddin gibi toplumun gurur duyduğu bir dergiyi yayınlamaya iştirak eden bir kişi olarak nitelediği Ömer Faik’in Gürcü hükümeti tarafından tutuklanmasına tepki göstermiştir (Efendizade, 2022). Efendizade yazısında, henüz Gürcü hakimiyetinin olmadığı zamanlarda Ahıska Türklerinin ırken kardeşi ve halen komşusu olan Türkiye ile hareket ettiklerini de belirtmiştir. Bu durumu Azerbaycan Türklerinin Türkiye’ye ve Gürcülerin Almanya’ya gösterdikleri teveccühe benzeterek, Numanzade’nin adı bir suçlu değil, siyasi bir mücadele adamı olduğunu belirtmiştir. Efendizade, Ömer Faik’in daha önce de Gürcü yönetimince tutuklandığını ve yoğun protestolardan sonra serbest bırakıldığına dikkati çekmiş ve Numanzade’nin hapsedilerek öldürülmek istendiğine işaret etmiştir.

30 Ocak 1919’da Semedeli İsgenderzade (2022) Azerbaycan gazetesindeki “Yanıklı Bir Haber” başlıklı yazısında acıklı bir durumdan söz etmiştir. Azerbaycan Türkleri gibi özgürlüğe en çok meyilli olan, özgürlüğe ve birlikte yaşamaya her zaman değer veren bir toplumun, büyük bir yazar ve dikkatli bir edibini, zeki bir milli kahramanını hapisanede görüyor olmasının acıklı bir hâl olduğunu dile getirmiştir.

Yazar Ahmed Cavad, Ömer Faik Efendi’nin Tiflis’te tutuklanıp hapisaneye konulduğunda cezaevinde onunla görüşerek, görüşme notlarını Azerbaycan gazetesinde 3 Şubat 1919’da “Ömer Faik’in Başına Gelenler” başlığıyla yazmıştır. Yazısında Ömer Faik’e yapılan işkenceler ve “vatan haini” gibi damgalanmasına âdeta isyan ederek yazısını şöyle bitirmiştir: “Ben bu hakareti Ömer Faik’e değil, milletime edilmiş hesap ettiğim için Gürcü milletinin dostluğunu yüreğimle saklamakla beraber, Gürcü hükümetine kalem arkadaşlarım namına itiraz ediyorum. Ömer Faik Ahıska’nın değildir, bütün milletin malıdır” (Ahmed Cavad, 2022).

Ömer Faik Efendi’ye yapılanlar Gürcistan ve Azerbaycan dışına da taşmıştır. Simferopol’de yayınlanan Tavriçeskiy Golos adlı gazetede 19 Mart 1919’da yayınlanan “Ahıska’da Müslüman Ayaklanması” başlıklı haber şöyledir:

Ahıska'da Müslüman Ayaklanması⁹**19 Mart 1919**

Türkiye sınırında, güneydeki Ahıska ve Ahılkelek'teki ayaklanma olağanüstü bir hal kazanmıştır. Yeni cepheye hem halk muhafızları hem de gönüllü birlikleri gönderen Gürcistan Askeri Bakanı, üzülmekle şunu bildirmek zorunda kalmıştı: "Düşmanın güçlü saldırısı karşısında müfrezemiz, bağlantıların kesilmemesi için Ahıska şehrini terk etti."

Ayaklanmanın nedenleri şöyle açıklanıyor:

Türklerin her iki ilçeden de ayrılmasının ardından Gürcüler, Ermenilerin kendilerinden erken davranacaklarından korkarak alelacele her iki ilçeyi de işgal ettiler. Gürcü ordularının kumandanlığını yapan General Makayev, orada bölgenin özerkliği talep eden ulusal Müslüman konseyleriyle karşılaşmıştır. O, Türklerin desteğinden dolayı Müslümanların dokunulmazlığını vaat etti, garanti verdi. Ancak, kısa zamanda Olağanüstü Komiser olarak atanan Ruhadze¹⁰, tanınmış Müslüman edebiyatçısı, Molla Nesreddin¹¹ dergisinin kurucusu, oybirliğiyle Milli Komite başkanı olarak seçilen Ömer Faik Efendi'yi¹² tutukladı. O, Türklerle olan ilişkileri ve Konstantinopolis'e yaptığı gezilerinden dolayı suçlanmıştır. Müslümanlar, yazara karşı duydukları saygılarından dolayı onun serbest bırakılması için yalvarmışlar, onu Kurucu Meclis adayı olarak göstermeye çalışmış, ancak adaylıkları hükümet tarafından reddedildiği için seçimlere karşı boykot uygulamışlardır.

40'a yakın kişinin (12'si Bey) tutuklanmasının ardından, halk arasında homurtular başladı, ardından da daha sonra ayaklanmaya dönüşen huzursuzluklar yaşandı. Gürcü yetkililerin gerici eylemleri sonucunda Müslüman nüfusunun yüzde 95'i Gürcistan'a karşı ayaklandı. Talep ettikleri özerklik kendilerine verilmedi ve verilmemektedir.

Ömer Faik Efendi'nin tutuklanmasının yankılarının uzun zaman devam ettiği, Azerbaycan basınından takip edilebilmektedir. Örneğin, Azerbaycan gazetesinin 17 Nisan 1919 tarihli sayısında "Tiflisli" adıyla yazılan "Ömer Faik Efendi Üçüncü Defa Hapiste" başlıklı yazıda (Tiflisli, 2022). Ömer Faik'in günlerini bazen hapis hanece genellikle de beşer onar gün polis nezaretinde geçirdiği bilgisinin verildiği görülmektedir. Azerbaycan kamuoyunca durumu yakından takip edilen Ömer Faik Efendi, 2 Nisan 1919'da "Gürcistan için zararlı fikirler taşıması" iddiasıyla yeniden tutuklanarak Metex kale hapis hanesine gönderilmiştir. Numanzade'nin birkaç gün serbest bırakılıp tekrar tutuklanarak, akrabalarının da tutuklanması, evine saldırılar düzenlenmesi gibi zulümler yaşadığı kaydedilmiştir. Numanzade'nin Ahıska'nın tarihî ve siyasi yönüyle ilgilenmesinin bunlara neden olduğunu, sosyalist Ramişvili hükümetinin Ömer Faik'ten siyasi intikam almak için onu zalimce ezdiğini yazan "Tiflisli", Numanzade'nin: "Yeter ki Kars Hükümeti dağılmasın, yeter ki millî haklarımız talan edilmesin, kişisel servetimin mahvedilmesinin önemi yok." dediğini aktarmıştır. Tiflisli, Ahıska'nın 7 Mart'ta Gürcüler tarafından işgal edilmesi üzerine Ahıska'da yaşanan faciaları durdurmak için Numanzade'nin hükümet nezdinde yoğun girişimlerinden de söz eder. Numanzade yine tutuklanır.

Ömer Faik Efendi, ceditçi bir öğretmen olarak bilinirken, Molla Nesreddin dergisinin yayınına katılması ve yazdığı yazılarla zaten tanınan bir kişidir. 1918'de Gürcistan devletinin kurulmasıyla Gürcistan'ın Ahıska'yı da işgal etme girişimine direnmesi Numanzade'yi tanınmış

⁹ S. M. İshakov, (Sost., predisl. i primeç.) "Grajdanskaya vojna v Rossii i Musul'mane", *Sbornik dokumentov i materialov*. Rossiyskaya Akademiya Nauk, İnstitut possiyskoy istorii, Nauçnyy sovet po istorii sotsial'nın reform, dvijeniy i revolyutsiy, Moskva: Tsent strategičeskoj konyuktury. 2014, ISBN 978-5-906233-69-1 (Bu belgeye dikkatimi çeken Sayın Dr. Rıdvan Çitil'e teşekkür ederim. İ.Ç.)

¹⁰ Leontiy Parfir'eviç Ruhadze, Gürcü sosyal-demokrat, Gürcü hükümetinin Ahıska bölgesindeki temsilcisidir. [Bu haberdeki dipnotlar, alıntı yapılan kaynaktan aynen alınmıştır. İÇ]

¹¹ "Molla Nesreddin" dergisi, hiciv dergisidir. 25 yıldır belirli aralıklarla yayınlanan bir dergidir: Tiflis'te (1906-1918), Tebriz'de (1921), Bakü'de (1922-1931).

¹² Neman-zade Omar Faik Efendi (1872-1937), Ahıska Türkü, yayıncı, gazeteci, eğitimci, toplum adamı, 1906-1910'da "Molla Nesreddin" dergisini yöneten, 1917-1918 yılları arasında Ahıska Türklerinin siyasi lideridir.

bir aydın olmanın ötesinde, bir toplumun siyasi lideri haline getirmiştir. Bu dönemde Türkiye ile bilinen bir bağı ve desteği olmasa da Azerbaycan kamuoyunun onun yaşadıklarına sessiz kalmadığı ve desteklediği de ortadadır.

Azerbaycan kamuoyunun yoğun desteği sonucu Ömer Faik Efendi, 1919'da Bakü'ye gelmiş ve sevgi ve takdirle karşılanmıştır.¹³ Karşılıma Azerbaycan Millî Şurası'nın Başkanı sıfatıyla bizzat katılan Mehmet Emin Resulzade, Numanzade'nin karşılanması için tören yapmıştır (Muradov, 2023). Muradov, bu karşılamayı şöyle betimlemektedir: "Ömer Faik Efendi Tiflis'ten Bakü'ye geldiği zaman hem ünlü bir gazeteci ve aydın olarak; hem de Gürcistan Türklerinin bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden biri; aynı zamanda Ahıska Türklerinin manevi, siyasi lideri olarak resmi bir törenle istikbal edilmiştir. Bu karşılama töreni dönemin basınına yansımış ve Ömer Faik Numanzade, Azerbaycan'daki hizmetlerinden dolayı bu ülkede sevilen bir şahıs olarak hükümetçe ağırlandırılmıştır."

Ahıska Türklerinin Haklarını Koruma Mücadelesi

Çarlık Rusya'sının dağılıp SSCB'nin kurulmasıyla birlikte 1918'de kurulan Gürcistan Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü fırsat bilip, Ahıska, Ardahan ve Artvin'i işgal etmişti. Sonraki süreçte Ardahan ve Artvin, Kars ve Moskova Antlaşmalarıyla Türkiye'ye katılırken, Ahıska'da işgal sürmüştür. Ahıska'nın daha önceki antlaşmalarla Rusya'ya bırakılmış olması buna gerekçe olarak gösterilmektedir (Askeroğlu Aslan, 2019). Ancak önceki anlaşmaların imzalandığı Rusya dağılmış ve bölge yeni kurulan bir devletin eline geçmiştir. Yeni bir durum söz konusudur. Bu durumu kabullenmeyen Numanzade, mücadelesini sürdürmüştür.

Ömer Faik, konuyu tarihsel açıdan ele alarak Ahıska'nın Gürcistan'ın değil, Çıldır Eyaleti'nin parçası olduğu, dolayısıyla Türkiye'ye ait olması gerektiği görüşünü taşımaktadır. Nitekim tarihte Ahıska hiçbir zaman Tiflis'in ya da Kartli Krallığı'nın bir parçası olmamış, Sakartvelo haritalarında yer almamıştır. Safevilerden Osmanlı Devleti'ne geçen Atabek Yurdu, Rusya'nın işgaline uğramış, Rusya dağılınca doğal olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanması gerekirdi. Etnik temizlik amaçlı baskılara rağmen demografik veriler de bunu desteklemektedir. Dolayısıyla Numanzade, Ahıska'nın Türkiye'ye bağlı olması için çaba göstermiştir. Osmanlı Hükümeti'nden Başbakan Talat Paşa ve Enver Paşa ile olan görüşmelerinde bunu açıkça dile getirmiştir. Osmanlı Kafkas Ordusu'nun bölgedeki kumandanı Halit Bey ve Ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa'ya da bunları anlatmıştır. Önderlik ettiği Ahıska Hükümeti Muvakkatası hem Ahıska ve Ahılkelek Müslümanlarının güvenliklerini sağlamak ve haklarını korumak hem de Kafkasya Türkleriyle birlikte hareket etmek üzere kurulmuştur. Nitekim, Ömer Faik Efendi, Ahıska Hükümeti Muvakkatası kurulduğu gün bölgede bulunan 3. Fırka Kumandanı Halit Bey aracılığıyla 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'ya bir not gönderir ve durum saptaması yapar. Bu notta şunları yazar (Tosik Dinç, 2015b):

"Hükümet-i Osmaniyye'nin Ahıska ve Ahılkelek kazalarını maâz-Allah tahliye edeceği ihtimâline nazaran, merkezi Ahıska olmak üzere teessüs eden Hükümet-i Muvakkate 9. Ordû-yi hümayûn kumandanı muhterem Yakup Şevki Paşa Hazretlerinin himâye-i sâmilere istihsâl ile 100.000 nüfusu haiz mühim bir kütle-i İslâmiyyeyi düşmana ezdirmek için 3. Fırka'nın Ahıska'da kalması... (...) Kafkasya'da bulunup asırlardan beri ezilen, üzülen unsur-u İslâmî (...) Vatan-ı mübarekemizin bi'l-mecbûriyye daire-i Osmaniye'den çıktığı takdirde Gürcülere terk edilmeyip, sulh-u umûminin kabul edeceği esas ve prensiplere göre teşkil edilen Demokrat Hükümet-i Milliyemiz'in bekasını temin gayesiyle..."

¹³ Azerbaycan gazetesinin 12 Mayıs 1919 tarih ve 178. sayısındaki bir haber, Ömer Faik Efendi'nin birkaç gündür Bakü'de olduğunu yazmaktadır.

Mondros Mütarekesi hükümleri Yakup Şevki Paşa'ya fazla seçenek bırakmaz. Yakup Şevki Paşa, 2 Kasım'da Halit Bey aracılığıyla gönderdiği telgrafta şöyle demektedir (Tosik Dinç, 2015b):

“Ahıska Hükümet-i Muvakkate Reisi Ömer Faik Efendi 3. Fırka'nın Ahıska mıntkasında bırakılmasını rica ediyorlar. Eğer bu mümkün olsa idi kendilerinin ricasına biz meydan bile vermezdik. Fakat Osmanlı Hükümetinin vaziyet ve siyaset-i hazırası, malûm olan mıntkaları kâmilten askerimizden tahliyyeye mecbûriyyet göstermektedir. Ahıska ve Ahılkelek ahalisi hiçbir şeyden korkmasınlar. Kendi teşkilâtlarını icrâ ve ikmâl ederek sükûnet ve rahatla ahvâl umûmiyye intizâr etsinler. Siyaset-i umûmiyye hergün bir kaliba girmektedir...”

Uluslararası gelişmelerde Ankara'daki TBMM Hükümeti ve Sovyet Rusya arasındaki Kars ve Moskova Antlaşmalarında Ahıska Türkleri ve Numanzade'nin beklentileri karşılanamamış, dahası, Türkiye'nin Nahcivan ve Acara için aldığı özerklik ve Türkiye'nin garantörlüğünün Ahıska Türklüğü için alınmaması hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu yüzden Ahıska Müslümanları başka arayışlara yönelmiştir. Numanzade bu kez, Ahıska Müslümanlarının kültürel haklarına sahip çıkabilmek adına özerk bir yönetime sahip olması gerektiğini savunmuştur. Bunu Wilson Prensipleri ve Sovyetler Birliği'nin bütün toplumlara verdiği “kendi kaderini tayin etme hakkı”na dayalı olarak yapıyordu. Ancak bu da başarısız olmuştur. Menşevik'yle, Bolşevik'yle Gürcü milliyetçiliği buna olanak tanımamıştır. Yine de Moskova, Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesinin Kafkasya Bürosu Numanzade'nin bilgi ve deneyiminden yararlanmaya çalışmıştır. Örneğin 5 ve 7 Temmuz 1921 tarihli toplantılarında Gürcistan Müslümanlarının seçkinlerinden bir komisyon kurulmuş ve bunun başına da Ömer Faik Efendi getirilmiştir (Muradov, 2021).

Ömer Faik Efendi'in bu göreve getirilmesinde Azerbaycan'ın yeni devlet başkanı Neriman Nerimanov'un etkisini görmek mümkündür. Nerimanov'un, devrim sürecinde Gürcistan Müslümanlarının haklarını korumak ve devrime kazandırmak amacıyla Ömer Faik Efendi'yi düşündüğü görülmektedir. Hasan Hasanov (2004: 43), ARSPİHDA Arşivine (f.1, say.2, iş 25, v.16) dayanarak, “Nerimanov'un teklifi ile Ömer Faik'in başçılığı altında Gürcistan'da Müslümanlar arasında iş görmek için özel bir örgüt kurulduğunu” yazmıştır. Nitekim, Ömer Faik Efendi, 1.8.1921'de Gürcistan SSC Devrim Komitesi Müslüman Toplum Şurası başkanı olarak atanmıştır. Gürcistan'da Ahıska dışında, Tiflis, Borçalı ve Acaristan bölgelerinde de çok sayıda Müslüman yaşıyordu. Numanzade, bu bölgeleri gezip raporlar hazırlamış ve bunları yönetime sunmuştur (Qurbanov, 1992).

Bolşevik Devrimi, tarihin büyük olaylarından ve büyük sarsıntılara yol açmıştır. Rus ordusu dağılmış, iç savaş çıkmış, eski yöneticilerin yerini neyi nasıl yapacağını bilmeyen, eğitimsiz ve bilgisiz kişiler almıştır. Anarşi, kaos ve şiddet hüküm sürmekteydi. Bu durum özellikle taşrada yöneticilerin keyfi davranışlarına yol açmıştır. Birçok şey değişmekle birlikte Rus devletinin tarihî düşmanı olarak gördüğü ve halkı ona göre bilinçlendirdiği Türk düşmanlığı değişmemiştir. Yeni rejimde öncülüğü ele geçiren Ermeni ve Gürcü kadrolar da bu yönelimdeydi. Devrimden sonra her topluma karşı büyük kıyımlar olmuşsa da en büyük kıyımı Müslümanlar yaşamıştır.

Kafkasya'da da devrim sonrasında Müslümanlara karşı kin ve nefret dolu Ermeniler önemli konumlara gelmiş ve Müslümanlara karşı saygısız ve kaba davranışlar sergiliyordu. Bu sadece kabalık değil şiddet ve katliamı da içeriyordu. Numanzade bu koşullarda Müslüman Revkom başkanlığı yapmaya çalışmıştır.

Numanzade'nin görevli olduğu dönemde birçok etnik sorun yaşanmaktaydı. Bolşevik devrim henüz ülkeye tamamen yerleşmemişti. Üstelik devrim öncesinde Bolşevikler bütün etnik gruplara geniş etnik özerklik hatta kendi kaderini tayin etme hakkı vadetmiş ve bunun kargaşası sürüyordu. Numanzade, bölgedeki Bolşeviklerin Müslüman halka kötü davranışlarına işaret etmiş, bunları önlemeye çalışmış ancak Gürcistan'a hâkim olan Ermeni ve Gürcü yöneticilere

sözünü geçirememiştir. Daha 1917-1918'de Ahıska şehir yöneticisi olanlardan biri Ermeni asıllı Zori N. Zoryan'dı ve ırkçı Taşnaksütyun partisinin üyesiydi (AQ, 1918).

Bu dönemde Numanzade'nin, Ahıska Türkleri ve diğer Müslüman toplumların haklarının korunması ve demokratik bir yönetimin kurulması için büyük bir mücadele verdiği görülür. Özellikle halka karşı yapılan şiddet uygulamalarının durdurulması için mücadele etmiştir. Müslüman toplumların başına Ermeni yöneticilerin atanması başlıca sorunlara yol açmaktaydı. Numanzade Ahıska ve Borçalı'ya yerleştirilen "Kızıl Asker"lerin kendilerini düşman ülkedeymişçesine yaptığı düşmanca hareketlerinin -ikinci kez istediğinde kendisine süt getirmeyen bir köylüyü öldürmek, insanların evlerinde yatmak istemek gibi...- düzeltilmesi için raporlar hazırlamış, ilgililere ulaştırmıştır. Numanzade'nin raporlarındaki bazı öneriler şöyledir: Ahıska kazasının devrim komitesinin başına deneyimli birisinin atanması, devrim komitesine hiç değilse birkaç Müslümanın üye yapılması, Müslüman köylerdeki Ermeni askerin çekilmesi ve Müslüman askerlerin görevlendirilmesi, Kızıl askerin kanunsuz hareketlerine ordu karargâhının son vermesi vb... (Vahapoğlu, 2023).

Numanzade, 1922'de "yaşı ve sağlığı" gerekçe gösterilerek görevinden uzaklaştırılmıştır. O da Bakü'ye dönmüş ve eğitim işlerinde çalışmalarına devam etmiştir. Yine de 1925'te Azerbaycan Olağanüstü Komitesinin emriyle tutuklanmış ancak somut kanıt olmadığından serbest bırakılmıştır. 1933 yılında da savcı Tevosyan'ın emriyle soruşturma ve yargılamalara maruz kalmıştır. İsnat edilen suç karşı devrimci ve milliyetçi olmaktır (Vahaboğlu, 2023). Beraat eder. 1937'de Ahıska Savcısı Odabaşyan tarafından tutuklanıncaya kadar toplumun eğitimiyle ilgilenmek ve anılarını yazmakla meşgul olur.

Ahıska'nın durumuna ilişkin olarak Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir, belgelerle desteklediği anı kitabında kendisine gelen istihbarat raporlarında Ömer Faik Efendi'ye ilişkin bilgiler de vardır. 25.5.1337'de (1921) Miralay Seyfi'nin¹⁴ raporunda Ömer Faik Bey'den övgüyle söz edilerek: "Ahışha'da Ömer Faik Bey vardır. Gürcü refkomunda aza olup o civara vali gibi tayin edilmiştir. Bu zat dirayetli, malumatlı, mühim bir adamdır. Namuskâr, gayretli bir zattır. (...) Bu zat Ahışha'yı da Acara ile beraber bir muhtariyet haline koymaya gayret ediyor" (Karabekir, 1960) denildiği görülmektedir. Ayrıca Karabekir'e Doktor Fuat'ın verdiği bir raporda ise Numanzade sağ sosyalist/Menşevik olarak nitelendirilirken (Karabekir, 1960), Rıza Nur bir raporunda Bolşeviklerin Türkiye'yi de bolşevikleştirmek arzusunda olduğunu bildirmiştir. (Karabekir, 1960). Dolayısıyla Karabekir Bolşevikliği tehdit olarak gördüğünden, Numanzade'ye ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini düşünmüş olmalıdır. Nitekim, Karabekir, Numanzade'den emin değildir (Karabekir, 1960). Karabekir Paşa'nın Ahıska için yapabileceği en değerli hareket onlara Türkiye'nin garantörlüğünü sağlamaktır.

Kars Antlaşmasının imzalanmasında Ferik (Korgeneral) Kazım Karabekir TBMM başmurahtası olarak görevlendirilmişti. Kendisine Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) anlaşma maddelerinin nasıl yazılması gerektiğine ilişkin açıklamalar göndermiştir. Üçüncü ek açıklama (mabadi) Gürcistan ile olacak anlaşmaya ilişkindir. Bu açıklamada, "Batum arazisi veya Acara muhtariyetinin ana hatları hatta mümkün olduğu takdirde teferruatı konferansta tayin ve muahedeye ve icabında zabıtnamelere derç olunmalıdır." diyerek özerkliğin altı çizilmiştir. Bu yönergede Ahıska'ya ilişkin cümleler şu biçimdedir (Karabekir, 1960):

"Gürcülerin bizden isteyecekleri şeylere karşı bizim de onlardan talep edeceğimiz veyahut Gürcistanda muhafazasına çalışacağımız hukuk meyanında Ahışha ve Burçalı Türklerinin hâlini ve istikbalini unutmamalıyız. Gürcistan orada bulunan tebaamız hakkında bazen pek şiddetli

¹⁴ Miralay Seyfi, daha önce Halit Bey'in (sonradan Halit Paşa) görev yaptığı Posof-Ahıska civarıyla ilgilenen 3. Fırkanın kumandan vekilidir.

ahkam vazediyor. Vakıa bu umumi ecnebilere şamil bir tedbir ise de bu cihetin de bir çaresini bulursak iyi olur.” Karabekir’in notlarında Ahıska konusu geçmiyor, Kars Anlaşması görüşmelerinde Ahıska’nın konusu bile edilmemiştir (Olgun ve Çerçiçenkina, 2014; Zalyaev, 2015).

Doğu sınırı çizilirken Batum’dan izleyici bir heyet vardır ama bölge halkı yeterince etkili olamamış gibidir. Ahıska, Posof, Ardahan, Artvin ve Kars, 1915 kırgını olarak bilinen ve Shaw’a göre 30 bin kişinin katledildiği bir facianın travmasını henüz atlatamamıştır. Gençleri Birinci Dünya Savaşı’nda Türk ordusu içinde yer almak için Osmanlı ordusuna katılmıştı. Bölge Ermeni terörünün etkisiyle “kaç ha kaç” halinde âdetâ boşalmıştı. Ahıska’da Ömer Faik Efendi ve arkadaşları olsa da Türkiye tarafında Ahıska Türklerinin davalarını anlatacak, hatta Karabekir Paşa’ya ulaşabilecek kimse de kalmamış gibidir. Karabekir’den önce bölgede kumandan olan Yakup Şevki Paşa’nın Malta’ya sürülmesi, 3. Fırka kumandanı Halit Bey’in de Batı cephesine aktarılmasıyla Ahıska meselesini bilen ve ısrarlı tutum takınanlar azalmış, Ahıska Türkleri yalnız kalmıştır. Ankara Hükümeti’nin Hariciye Vekâleti’nden yapılan uyarıya karşın Kars ve Moskova Antlaşmalarında Ahıska ve Ahılkelek Türkiye’ye katılmamıştır (Erden, 2017). TBMM Hükümeti’nin başmurahtası ve Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir, Ahıska konusunda etkili olamamış gibidir. Nitekim Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey Moskova’daki Türk heyeti ile Ankara Hükümeti ve Kazım Karabekir arasında irtibat kopukluğundan söz etmektedir (Erden, 2017). Öte yandan, Moskova Antlaşması görüşmeleri sırasında Batum’un Türkiye’de bırakılmasında ısrarcı olan Türk delegeleri karşı tarafın ısrarını kıramamıştır. Erden (2017), bir Azerbaycan kaynağına yaptığı atfa dayanarak şöyle demektedir: “Türk heyeti Batum’a karşılık stratejik önemi olan İğdir’i istemiş ve Moskova Antlaşması’yla Batum şehri ve limanının, Ahıska ve Ahılkelek bölgesinin bazı şartlarla Sovyet Gürcistan’ına bırakılması karşılığında İğdir Türkiye sınırları içerisinde kalmıştır.” (Erden, 2017).

Sonuç ve Tartışma

Numanzade, Ahıska için verdiği mücadelede meşruiyet dışına çıkmamıştır. Ahıska, Atabek Yurdu adlı beyliğin merkezi olarak yüzlerce yıl kendine özgü bir muhtariyet olarak yaşamış, bu süre içinde İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlıların elinde kalmıştır. Bunlar Türk devletleridir. 1828’den sonra ise Rusya’nın işgaline uğramıştır. Rusya işgalinde beylik bölünmüştür. Ahıska ve civarı Rusya’da kalırken, Atabek Yurdu’nun büyük kısmı Osmanlılarda kalmıştır. Çarlığın yıkılması ve Rusya’nın bölgeden çekilmesiyle Ahıska’nın da Atabek Yurdu’nun diğer kısmıyla birleşmesi ihtimali belirmiştir ancak I. Dünya Savaşı süreci içinde bu gerçekleşmediği gibi Ahıska Müslümanlarına yönelik saldırı ve katliamlar başlamış, Ahıska’yı işgal etmeye niyetlenen Ermeni ve Gürcü devletleri ortaya çıkmış ve bölgeyi kendi aralarında paylaşmaya kalkışmıştır.

Rusya’nın dağılmasından sonra silahlı Ermeni ve Gürcü birliklerine karşı Müslüman toplumu savunmak için Müslüman bir devlet olan Osmanlı Devleti’nden destek istenmesi sürecinde Ahıska Müslümanlarını kurtarmak için Numanzade büyük bir mücadele vermiştir. 1918 sonlarında Ahıska’da Hükümet kurulmuş ve başkanı Numanzade olan bu hükümet Kars’taki Cenubi Garbi Kafkas Hükümetine katılmıştır. Ancak Nisan 1919’da Kars’ın İngilizlerce işgaliyle bu hükümetin dağıtılması sonucunda bölge Gürcü işgaline maruz kalmıştır.

Bu tarihsel sürecin yanında tarihî-coğrafyaya ilişkin ayrıntılar da önemlidir. Şöyle ki; “Gürcistan” coğrafi bir bölge adıdır. Tarihte bölgede birkaç prenslik varlığını sürdürmüştür. Onlardan biri de Kartli Krallığıdır. Ahıska’yı da içeren Atabek Yurdu tarihte kısa süreli işgaller dışında Kartli krallığının elinde olmamış, genellikle onunla eşit ilişkiler sürdürmüştür. Atabek Yurdu (Gürcü tarihlerinde Samshe Sa-Atabago diye bilinen beylik/prenslik) da Kartli gibi bir prenslikti. Haliyle, Rusya dağıldıktan sonra Ahıskalıların Gürcistan ya da Ermenistan’a değil,

tarihsel ve kültürel olarak ait olduğu Osmanlı Türkiye'sine bağlanmasını istemeleri meşru ve haklı bir istektir.

Türk ordusunun Ahıska'dan çekilmesi ve geri gelmeyeceğinin anlaşılması, Rusya'nın SSCB halinde bölgeye gelmesi ve bölgeyi sovyetleştirmesiyle birlikte Ahıska Türkleri ve onun önderi olan Numanzade, Sovyetler Birliği'nin bütün halklara vadettiği özerkliği elde ederek Ahıska Türklerinin varlığını güvence altına almaya çalışmıştır. Ahıska Türk toplumu Numanzade'ye büyük bir destek vermiş ancak Gürcü milliyetçiliğinin baskısı çok şiddetlenmiş, Numanzade'nin tutuklanarak işkencelerden geçirilmesi özerkliğin elde edilmesini mümkün kılmamıştır. Bu dönemde TBMM Hükümeti, Batı Anadolu'daki İstiklal Harbi'ne odaklanmıştır. 1920'li yıllarda Karabağ ve Zengezur konusuyla sıkıştırılan Azerbaycan'ın da iç işlerine dönmek zorunda kaldığından Ahıska geri plana düşmüştür.

Numanzade'nin Ahıska Türkleri hakkındaki kaygılarında haklı olduğu kısa zamanda ortaya çıkmıştır. Ahıska, Kars ve Moskova Antlaşmaları ile Gürcistan'a bırakıldıktan sonra Türkleri yıldırarak bölgeden gitmelerini sağlamaya yönelik baskılara maruz kalmış, bu da yetmemiş Gürcüleştirerek asimilasyon politikalarının kurbanı olmuştur. İnsanların ad ve soyadlarını Gürcüleştirme, pasaportlarında milliyetini Türk değil, Kartvel olarak yazmaya (Yemelianova, 2015) ve hayatı çekilmez kılmaya yönelik diğer birçok uygulamalar yüzünden Türkiye'ye kaçak gelen aileler olmuştur. Daha sonraki süreçte 1944 yılında Gürcistan'ın isteği üzerine Stalin yönetimi 1944 Kasım ayında etnik temizleme sürecini başlatmış ve Ahıska Türksüzleştirilmiş, Ahıska Türkleri vatansız bırakılmıştır (Çınar, 2020). Bunun yol açtığı insani sorunlar günümüzde de sürmekte ve Türkiye ile Gürcistan ilişkilerinin önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır.

Ahıska Türklerinin, Rusya'nın 1828'deki işgalinden sonra yaşadıkları sürekli baskı durumu, 20. yüzyılın başından itibaren devreye giren Ermeni ve Gürcü ırkçı baskı ve katliamlarının artarak sürmesiyle had safhaya çıkmıştır. Ahıska tarihsel ve kültürel yönlerden Çıldır Eyaletinin parçasıdır. Çıldır Eyaleti'nin Ahıska ve civarı dışındaki parçaları Türkiye'dedir. Ahıska Türkleri kurtuluşu doğal olarak yüzyıllardır birlikte yaşadığı Türk devletiyle birlik olmakta aramış ancak bu başarısız olmuştur.

Yaşamını demokratik bir düzen, aydınlanmış toplum ve Ahıska davasına adanmış Ömer Faik Numanzade, yaz tatili için gittiği memleketi Ahıska'da, 16 Haziran 1937 günü Ahıska savcısı Odabaşyan tarafından tutuklanmış ve üç aylık işkenceli sorgudan sonra 10 Ekim 1937'de kurşuna dizilmiştir. Gürcistan güvenlik komitesinin arşivinde 17557 numaralı 213 sayfalık sorgulama dosyası bulunmaktadır (Vahabova, 2023). Karşıdevrimci bir örgüt kurmakla suçlanmıştır. Numanzade'nin çalışmalarından hazırladığı "Seçilmiş Eserler" kitabının ön sözünde Şamil Qurbanov, [4 Nisan] 1958'de Gürcistan Yüksek mahkemesi onun hakkındaki önceki kararı yeniden inceleyerek, bu kararı iptal etmiş ve ona atılı bulunan iddialardan beraat kararı verildiğini de belirtmiştir. Mezarının yeri henüz bilinmemektedir!

Sovyetler Birliği tarihinde "repressiya" adıyla anılan bir baskı dönemi vardır. Bolşevik Devrimi başından itibaren yaşanan ve 1937 yılında doruğa çıkan bir kıyım dönemidir. Milyonlarca kulak¹⁵, karşı devrimci ya da ırkçı olduğu iddiasıyla ciddiyyetten uzak yargılamalarla katledilmiştir. Bu katliamlardan Sovyetler Birliğindeki her toplum yara almışsa da özellikle Türk

¹⁵ *Kulak* kelimesi, Rusçada "toprak ağası, zengin, feodal" anlamına gelmektedir. Bir de *kulak* kelimesi ile karıştırılan *gulag* kelimesi vardır. Rusçada *gulag* (ГУЛАГ) kelimesi, İslah Çalışma Kampları Ana Müdürlüğü'nün (Главное управление исправительно-трудовых лагерей) kısaltılmasından meydana gelen bir kelimedir.

toplulukları en ağırına maruz kalmıştır. Belli bir okuryazar kitlesi kalmayan Türkler uzun yıllar kendilerine gelememişlerdir.

Numanzade'nin öldürülmesinden birkaç yıl sonra, 1944 yılında Ahıska'daki bütün Müslümanlar etnik temizlik amacıyla, yurtlarından kopararak binlercesinin ölmesine yol açacak kötü koşullarda Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a sürgün edilmiştir. Bu sürgünü Rusya Federasyonu, 1991 tarihinde "Sürgün edilmiş halkların rehabilitasyonuna ilişkin kanun" çıkarmıştır (Zakon, 2020). Bu kanunda sürgün eylemi "yasa dışı" olarak nitelenmiş ve "siyasi iftira ve soykırıma maruz bırakılan, bunun sonucunda zorunlu göçe tabi tutulan halklar"ın vatanlarına dönmelerinin sağlanarak rehabilite edilmesi amaçlanmıştır. Rusya, bu eylemi "siyasi iftira atarak soykırım yapmak" olarak tanımlamıştır. Ahıska Türkleri, vatanları olan Ahıska'ya dönme mücadelesini hala sürdürmektedir.

Numanzade araştırmaları, uluslararası bir çabayı gerektirmektedir. Onun Gürcistan arşivlerindeki dosyası, yaşadığı ve mücadele ettiği dönemin belgeleri, devrim komitesindeyken hazırladığı raporlar ve onun hakkında hazırlanan rapor ve belgelere erişmek gerekir. Mart 1919'da yaşanan ve Azerbaycan hükümetinin Gürcistan'a nota verdiği Ahıska katliamı hakkında Türk akademik çevrelerinde henüz yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yaşıtı ve muhatabı olan Gürcistan görevlilerinin hatıratlarından (örneğin Ş. Maglakelidze, G. Kvinitanze vb. gibi) elde edilecek bilgiler de Numanzade'nin yaşamının bilinmeyen yönlerini aydınlayabilecektir. Sovyetler Birliği'nden kalan arşivlerde de Numanzade'ye ait kayıtların bulunması yüksek bir olasılıktır. Azerbaycan'da ise Numanzade'nin gazete yazıları eski yazıyla yazılmış halde arşivlerde. Bir kısmı yayınlanmış olsa da yayınlanmayanlar ya da transliterasyonu yapılmayanlar vardır. Ayrıca, Numanzade'nin mahlas kullanarak yazdığı ve başka yazarlara mal edilen yazıların da kime ait olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Bu belgelerin yayınlanması halinde Ömer Faik Numanzade'nin yaşamı ve çalışmaları daha çok aydınlanacaktır.

Extended Summary

This study focuses on the Ahıska Turks who were under political and ethnic oppression in the early 20th century. The struggle for the existence of Ahıska Turks and the deeds of Omar Faig Nemanzadeh, one of the leaders of this struggle, are analyzed.

A qualitative research approach was followed in the research and document analysis method was used. Data were collected from libraries, academic databases, and archive reviews.

Since 1268, Ahıska has been the central city of the principality known as Atabek Yurdu (Satabago in Georgian). This principality was an autonomous political entity. It existed under the Ilkhanids, Qara Qoyunlu, Aq Qoyunlu, Safavids, and Ottoman Empire. With the 1829 Treaty of Edirne, Ahıska was ceded to Russia as a war indemnity. With the Treaty of Edirne, the Atabek Yurdu was divided. While 16 of 21 districts remained in the Ottoman Empire, 5 of them were annexed to Russia. Ahıska was also left for Russia. Since the early 1900s, Armenian and Georgian oppression against Muslims in the South Caucasus increased. Russia withdrew from the South Caucasus with the Bolshevik Revolution. When the attacks against them increased, Muslims started to gather their organizations. Since the Treaty of Edirne with Russia was no longer valid, the Turks living in Ahıska wanted to join the Ottoman Empire (Turkey) as before. Ahıska Turks strived for this purpose, but they failed. Ahıska and Ahıska Turks remained within the borders of Georgia.

Omar Faig Nemanzadeh was born in Ahıska in 1872 and received his education in Russian primary school. After primary school, he went to Istanbul and graduated from Darüşşafaka School (College). After working as a civil servant in Istanbul for a while, he returned to Ahıska. The

Caucasus belonged to Russia until 1917. Nemanzadeh worked as a teacher and journalist-writer in cities such as Tbilisi and Baku. He was one of those who published the satirical magazine “Molla Nesrettin”, which defended Jadidism. During this period, he became a well-known intellectual among Azerbaijani and Caucasian Turks.

Before the First World War, ethnic movements started in the South Caucasus and ethnic conflicts emerged. In this process, Muslims (Turks) became the target of terrorist organizations. Upon these pressures, Muslims started to organize to defend themselves and protect their rights. Ahıska Turks also emerged their leaders and organized them under the leadership of the famous journalist Omar Faig Nemanzadeh.

While Nemanzadeh was trying to ensure the safety of his people, he was also engaged in establishing international relations. Tsarist Russia disintegrated. Nemanzadeh, as the official representative of the Ahıska Turks, met with Talat Pasha, the head of the Ottoman Government. During the meeting, he stated that Ahıska and its surroundings were part of the former Childir Province, that they shared the same culture with Türkiye, and that they wanted to join Türkiye. Talat Pasha approved this request, but the Armistice of Mudros prevented the realization of this request.

On October 29, 1918, the Ahıska Turks established a state called the Ahıska Provisional Government. This state merged with the small states established in nearby provinces in a similar situation and became a larger state in Kars. The name of this state was Cenubi Garbi Kafkas Government Provisional Administration. Ömer Faik Nemanzadeh and Server Atabek from Ahıska took influential roles in this state.

In 1918, the Georgian state was also established and occupied Ahıska. Although Ahıska was taken back, it could not be retained. Omar Faig Nemanzadeh was repeatedly arrested and released. The British army in the Caucasus destroyed the state in Kars on April 22, 1919, captured its leaders, and exiled them to Malta.

The Ahıska Turks revolted against the arbitrary practices of the Georgian administration in March 1919, and the Georgian administration suppressed this uprising in a bloody way. This event was covered in the Azerbaijani press as the “Ahıska massacre”. At the end of the struggle of Azerbaijani intellectuals, Numanzade, who was imprisoned in Georgia, was released. Numanzade returned to Azerbaijan.

Nemanzadeh's approach to Ahıska was realistic. His main idea was to join Ahıska in Turkey. This did not happen. While the 1921 Moscow and Kars agreements provided Turkey's guarantees for Nakhchivan and Batumi, Ahıska was deprived of this guarantee as well. This time, Nemanzadeh strove for the autonomous administration of Ahıska within Georgia based on the Bolsheviks' “right of peoples to self-determination”. However, the Georgian administration opposed this. This time, at the request of the Bolsheviks, Nemanzadeh was appointed as the head of the Muslim branch of the Georgian Revolutionary Committee (Revkom). While the Bolshevik Revolution was being established, many problems ensued. The Communist Party drew the attention of the Communist Party to the problems caused by the Turkophobic and Islamophobic understanding of the authorities in Ahıska. He worked for the solution of these problems and the improvement of the rights of Muslims in Georgia. He did not stay in this position for a long time and had to leave the post. He returned to Azerbaijan and worked as an education administrator.

After his retirement, he started writing his memoirs. In 1937, he traveled to his native Ahıska, where he was arrested by the prosecutor Odabashian and shot to death after three months of interrogation. He was acquitted in 1958. The location of his grave is not yet known. The Ahıska

Turks, whose rights Nemanzadeh defended, were subjected to ethnic cleansing, and deported from their homeland in 1944.

Etik Kurul Kararları

Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çatışma Beyanı

Bu makalenin araştırması, yazarlığı ve yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın bir çıkar çatışması yoktur.

Yayın Etiği Beyanı/ Publication Ethics Statement / Заявление о публикационной этике

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

All the rules specified in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" have been complied with in the whole process from the planning of this article to its implementation, from data collection to data analysis. None of the actions specified under the title of "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics", which is the second part of the directive, were not carried out. During the writing process of this research, scientific, ethical and citation rules were followed; No falsification was made on the collected data. This work has not been submitted for evaluation to any other academic publication medium.

Все правила, указанные в «Директиве по этике научных исследований и публикаций высших учебных заведений», были соблюдены на протяжении всего процесса, от планирования этой статьи до ее реализации, от сбора данных до их анализа. Ни одно из действий, предусмотренных заголовком «Действия, противоречащим научным исследованиям и публикационной этике», который является второй частью директивы, не было осуществлено. В процессе написания данного исследования соблюдались научные, этические правила и правила цитирования; никакой фальсификации собранных данных не было. Эта работа не была представлена для оценки каким-либо другим научным изданиям.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, H. (2012). *Kafkasya'da Türk soykırımı*. İleri Yayınları.
- Agara, İ. (2011). Zeynep Atabekoğlu ile babası Osman Server Atabek üzerine konuşma. *Bizim Ahıska Dergisi*. S. 15.
- Akpınar, Y. (2023). Ömer Faik Numanzade: Kafkasya Türklüğünden Azerbaycan Türklüğüne. *Çapar Dergisi*, İyün 2023, 4. Hüsusi Bırakılış, 44-58.
- Alp, A. (2009). I. Dünya Savaşı sırasında İdil-Ural boyunda Kars Müslümanları için düzenlenen yardım faaliyetleri (1915). II. *Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu. Bildiriler*. Eser Ofset, 9-12.

- AMEA (Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası). (2023). *Ömer Faiq Nemanzade ve ana dilimiz*. (Ed. N. Memmedli ve İ. Kazımov). Zerdabi Neşr.
- AQ (Azerbaycan Qezeti), (1918-1920). *Azerbaycan Qezeti*, Transliterasyon. Cilt 1-10. (Translit. M. Genceli ve A. Ağaoğlu) ADA Üniversitesi Neşri. <https://ada.edu.az/azerbaijannewspaper>
- Askeroğlu Aslan, A. (2019). Konferanslar ve anlaşmalarda Ahıska (XIX-XX. yüzyıllar). 2. *Uluslararası Türk Topulukları Bilgi Şöleni: Ahıska Türkleri. Bildiriler*. Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları, 49-54.
- Aslan, B. (2009). İşgalden kurtuluşa Azerbaycan Türklerinin Kars bölgesinde yardım faaliyetleri. *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu. Bildiriler*. Eser Ofset, 49-64.
- Ağayev, M. (2008). *Kurtuluş savaşı yıllarında Türkiye-Azerbaycan ilişkileri*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ahmed Cavad. (2022). Ömer Faiqin başına gelenler. (İçinde) Nemanzade, Ömer Faiq, 2022, *Azerbaycan Yazıları* (Translit. M. Genceli ve A. Ağaoğlu), ADA Üniversitesi.
- Atnur, İ. E. (2001). *Osmanlı yönetiminden Sovyet yönetimine kadar Nahçıvan (1918-1921)*. Türk Tarih Kurumu.
- AV (Ardahan Valiliği), (2002). *Serhat şehri Ardahan*. Ardahan Valiliği Yayınları.
- Aziz, B. (2013). *Ermenilerin Türk soykırımı*. (Çev. S. Şimşir). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Barataşvili, L. ve K. Barataşvili (2022). *Ahıskalı baba ve kızdan hatıralar (1917-1988)*. (Çev. O. Uravelli), Cinius Yayınları.
- Bedirhan, Y. (2000). *Selçuklular ve Kafkasya*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Buntürk, S. (2007). *Rus Türk mücadelesinde Ahıska Türkleri*. Berikan Yayınları.
- Çınar, İ. (2020). Educational results of an exile: The Ahıska Turks. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 7(4). 1603-1633. <http://iojet.org/index.php/IOJET/article/view/1075>.
- Çınar, İ. (2023a). Ceditçi bir etnopedagog: Ömer Faik Numanzade. *Ömer Faiq Nemanzade ve Ana Dilimiz* içinde (33-40). Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası. Zerdabi Neşr.
- Çınar, İ. (2023b). Caksu Atabekliği. 3. *Uluslararası İlişkiler Sempozyumu*. 22-24 Kasım 2023. Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Çınar, İ. (2024). Ömer Faik Numanzade ve eğitim anlayışı. Yayına hazır makale.
- Çitil, R. (2013). Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin matbuat hayatı (dizi yazı). *Bizim Ahıska Dergisi*. S. 35-55. www.bizimahıska.org
- Çitil, R. (2020). Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin matbuat hayatı (dizi yazı). *Eğitim Dergisi*. S. 68-70, 78. www.egitirim.gen.tr
- Dayı, S. E. (1997). *Elviye-i selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) millî teşkilatlanma*. Kültür Eğitim Vakfı Yayınları.
- Dedeoğlu, A. (2021). *Ahıska Bölgesi ve Kıpçak Atabegler tarihi. (11. 16. Yüzyıllar)*. Kitap Dünyası Yayınları.
- Efendizade, M. (2022). Faiq Efendinin hebsi. Nemanzade, Ömer Faiq. *Azerbaycan Yazıları*. ADA Üniversitesi.

- E. H. (Ehmed Hamdi Qaraağazade). (1919). *Axıska qırğını*. Azərbaycan Qezeti. 17 Mart 1919, sayı 138. Transliterasyon. Cilt 6. (Translit. Genceli, M. ve Ağaoğlu, A.) ADA Üniversitesi Neşri. <https://ada.edu.az/azerbajjannewspaper>
- Erden, Ö. 2017. *Türkiye'nin doğu sınırının oluşumu (antlaşmalar protokoller problemler)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Esker, N. (2017). XX Esrin evvellerinde şerqi anadoluda siyasi vaziyet ve Ermenilerin törettdiyi soyqırımlar. *XX Esrde Türk-Müselman Halqlarına Qarşı Soyqırımları mövzusuna hesr olunmuş IV beynelxalq elmi konfransın materialları*. AMEA Tarix İnstitutu. 482-485.
- Gezer, E. (2019). Posof'ta kurulan Atabek Devleti'nin dış politikası. *Ardahan Değerlemeleri-1*. (Ed. Kurtbaş, İ.) içinde (191-212). Nobel Bilimsel Eserler.
- Gökdemir, A. E. (1998). *Cenub-i Garbî Kafkas Hükümeti*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gündüz, L. (2016). Ahıskalı Ömer Faik'in İstanbul'a mektubu. *Bizim Ahıska Dergisi*, S. 41, 33.
- Hasanov, H. (2004). *Neriman Nerimanov: milli temayüllü kommunist*. Pedagogika.
- IHRNASA (Institute of Human Rights National Academy of Sciences of Azerbaijan). (2013). Crimes by Armanian Terrorist and Bandit Groupings Against Humanty (XIX-XXI Centuries). Brief Chronological Encyclopedia. (Ed. R. Mustafayev)
- İsgenderzade, S. (2022). Yanıqlı bir xeber. Nemanzade, Ömer Faiq. *Azərbaycan Yazıları*. ADA Üniversitesi.
- İshakov, S. M. (Sost., predisl. i primeç.) (2014). "Grajdanskaya voyna v Rossii i Musul'mane", *Sbornik dokumentov i materialov*. Rossiyskaya Akademiya Nauk, İnstitut possiyskoy istorii, Nauçnyy sovet po istorii sotsial'nih reform, dvijeniyy i revolütsiy, Tsentr stratejiçeskoj konyuktury. ISBN 978-5-906233-69-1.
- İshakov, S. (2023). Ö. F. Numanzade'nin ve akrabalarının biyografisiyle ilgili yeni veriler. *Çapar Dergisi*. İyun 2023, 4. Hüsusi bırakılış, 59-63.
- İsmayıl, X. (2017). Ermenilerin Xristiyanlara qarşı törettdiyi soyqırım ve siyasi terror aktları. *XX Esrde Türk-Müselman Halqlarına Qarşı Soyqırımları mövzusuna hesr olunmuş IV beynelxalq elmi konfransın materialları*. AMEA Tarix İnstitutu. 517-525.
- Karabekir, K. (1960). *İstiklâl harbimiz*. Türkiye Yayınevi.
- Kemaloğlu, Y. (2015). Ömer Faik Numanzade'nin siyaset, din ve eğitime dair görüşleri. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, SBE]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Keskin, A. (2023). Kafkas İslam Ordusunun Azerbaycan'daki Faaliyetleri. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*. S. 35, 95-137.
- Keykurun, N. (1998). *Azərbaycan İstiklâl Mücadelesinden Hatıralar (1905-1920)*. İlke Kitabevi Yayınları.
- Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars tarihi*. C. I. Işıl Matbaası.
- Kırzioğlu, F. (1966). "Türk-Gürcü Savaşı'nda en büyük milli kahramanımız: (Y. Mühendis Osman Server Atabek (1886-1962)", *Kars İli, 1. Sayı: Çıldır-Ardahan-Hanak-Posof İlçeleri Kurtuluşunun 45. Yıldönümü Özel Sayısı*, Ankara, 54-58.
- Kırzioğlu, M.F. (1968). Anadolu'da ilk Türk cumhuriyeti: Cenubü-Garbi Kafkas Cumhuriyeti. *Türk Kültürü Dergisi*. S. 72, 948-968.

- Kırzioğlu, M. F. (1970). *Kars ili ve çevresinde Ermeni mezâlimi*. Kars Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları. Kardeş Matbaası.
- Kırzioğlu, F. (1992). *Yukarı Kür ve Çoruk boylarında Kıpçaklar (Ahıska/Çıldır eyaleti tarihinden)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kolektif. (2012). *Kızıl Kitap: İngilizlerin Mavi Kitap'ına Sovyetlerin yanıtı. Güneybatı Kafkas'ta Taşnak mezalimi*. (4. Basım). (Çev. Kayhan Yükseler). Kaynak Yayınları.
- Mahmudov, Y., Mustafazade, T., Memmedov, S. Necefli, G., Mustafa, N., Memmedova, G., Hasanov, H., Memmedov, İ., Umudlu, V., Hacıyeva, S., Memmedova, İ., Gözalova ve N. (2018). *İravan hanlığı: Rusya işgali ve Ermenilerin Kuzey Azerbaycan topraklarına göç ettirilmesi*. AMEA Tarih Enstitüsü ve Atatürk Araştırma Merkezi.
- Mehmetov, İ. (2009). *Türk Kafkas'ında siyasi ve etnik yapı. Eski çağlardan günümüze Azerbaycan tarihi*. Ötüken Yayınları.
- Muradov, N. (2021). Ömer Faik Numanzade ve Azerbaycan Düşünce Tarihindeki Yeri. *Azerbaycan Düşünce Tarihi* (Ed. A. Asker) içinde (391-424). YTB Yayınları.
- Muradov, N. (2023). Mehmet Emin Resulzâde'nin Ömer Fâik Numanzâde atıfları. *Çapar Dergisi*, İyul 2023, 5. Hüsusi bırakılış, 17-21.
- Musayeva, İ. (2023). *Ömer Faik Nemanzade: Publisist, maarifçi, içtimai hadim*. Tuna.
- Mustafaev, J. (2019). Kafkasya Türklerinden Ömer Faik Numanzade'nin hayatı ve faaliyetleri (1872-1937). [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, TAE]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Mustafalı, C. (2023). Ömer Faik Numanzade'nin Talat Paşa ve Enver Paşa'ya yazdığı mektup. *Çapar Dergisi*. İyun 2023, 5. Hüsusi Bırakılış, 44-54.
- Neciye, E. (2006). *Kafkaslarda Türk katliamı*. Emre Yayınları.
- Nemanzade, Ö.F. (2006). *Seçilmiş eserleri*. (Haz. Ş. Qurbanov). Şerq-Gerb.
- Nemanzade, Ö. F. (2022). *Azerbaycan Yazıları*. (Translit. M. Genceli, ve A. Ağaoğlu). ADA Üniversitesi.
- Numanzade, Ö. F. (2000). *Kafkasya'dan İstanbul'a hatıralar*. (Haz. İ.M. Yıldırım ve F. Gökçek) İzmir Akademi Kitabevi.
- Olgun, K. ve Çerçiçenkina, N. (2014). *Moskova ve Kars konferansları: tutanaklar ve belgeler*. Değişim Yayınları.
- Özdemir, A.U. (2019). *Türkiye, Rusya, İran odağında Kafkasya askeri ve siyasi gelişmeler kronolojisi (1914-1923)*. Akıl Fikir Yayınları.
- Resulzade, M. E. (2022). "Vicdan sızlayır". Nemanzade, Ömer Faiq. *Azerbaycan Yazıları*. ADA Üniversitesi.
- Sarıkaya, M. (2019). Azerbaycan Türklerinin Ardahan'a destekleri (1905-1920). *100. Yılında Ardahan Kongreleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. (Ed. M. Sarıkaya). Berikan Yayınları.
- Sarı, M. (2014). *Türkiye-Kafkasya ilişkilerinde Batum (1917-1921)*. Türk Tarih Kurumu.
- Sarı M. (2015a). Ahıska'da son Osmanlı idaresi (1918). *Karadeniz Araştırmaları*. C. 12, S. 46.
- Sarı, Mustafa, (2015b). 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Ahıska ve civarında Türk teşkilatlanması (Ekim 1918-Nisan 1919), *Yeni Türkiye Dergisi*. S. 78.

- Sarı, M. (2016). Kafkas Murahhaslarının İstanbul Seyahati ve Kafkasya Cephesi (1918). *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi*. Mart/March 2016, Yıl/Vol. 1, No 2.
- Shaw, S. J. (1921). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu-Ermeniler*. (2. Baskı). (Çev. Ş. Dinlenç). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tiflisli. (2022). Ömer Faiq Efendi üçüncü defa hebeste. Nemanzade, Ömer Faiq. *Azerbaycan Yazıları*. ADA Üniversitesi.
- Tosik Dinç, F. (2015a). *Ahıska Türkleri (1800-1921)*. [Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, SBE]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Tosik Dinç, F. (2015b). Batum Antlaşması'ndan Mondros Mütarekesine kadar geçen sürede Ahıska'daki faaliyetler. *Route Educational and Social Sciences Journal*. Vol. 2(1), 347-357.
- Tosik Dinç, F. (2019). Kıpçak Türklüğünün Anadolu Türklüğü ile buluşması ve Osmanlı idaresi altında Ahıska. 2. *Uluslararası Türk Topulukları Bilgi Şöleni: Ahıska Türkleri*. Bildiriler. Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları, 40-48.
- Tuğaç, H. (1975). *Bir neslin dramı*. Çağdaş Yayınları.
- Ural, S. (2008). *Mondros mütarekesi ve doğu vilayetleri*. IQ Kültür Sanat Yayınevi.
- Qurbanov, Ş. (1992). *Ömer Faiq Nemanzade*. Gençlik.
- Vahabova, S. (2023). Ömer Faiq Nemanzade yaratıcılığında Türk milli teessübkeşliyi. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. C. 11, S. 31, 85-97.
- Valehoğlu Hacılar, F. (2019). 1918 yılının ilk yarısında Ahılkelek kazasında Türk Müslüman nüfusa karşı etnik temizlik olguları ve sonuçları: Göyye ve Hosbiye katliamları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 8(2), 1263-1275.
- Yel, S. (2003). Osmanlı ordusunun Kafkasya harekâtı ve Bakû'nun kurtarılması. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*. S. 2.
- Yel, S. (2019). Ardahan kongresi ve IX. ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa. *100. Yılında Ardahan Kongreleri*. *Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. (Ed. M. Sarıkaya). Berikan Yayınevi, 445-464.
- Yemelianova, G. (2015). Georgia's European Quest: The Challenge of the Meskhetian Turks. *Caucasus International*. 5(3), 77-88.
- Zakon. (2020). Zakon RSFSR ot 26.04.1991N 1107-1 "O reabilitatsii repressirovannih narodov"
- Zalyaev, R. (2015). Mart 1921 tarihli Rusya ve Türkiye arasında yapılan anlaşma: Müzakereler süreci (Şubat, Mart 1921 yılı). *Ardahan'ın Anavatana Katılışının 90. Yılı Vesilesiyle Moskova ve Kars Anlaşmaları Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler*. (Haz. H. A. Tokur). Atatürk Araştırma Merkezi, 117-129.
- Zamanof, A. (1986). Ömer Faik Numanzade. (Çev. Y. Akpınar), *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S. 7, 195-202.
- Zeyrek, Y. (2001). *Ahıska bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Pozitif Matbaacılık.
- Zeyrek, Y. (2011). Al bayrağa veda: Xırtızlı Binali Uğurlu'nun hatıraları. *Bizim Ahıska Dergisi*, S. 22.

Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme

“Ahıska Bölgesindeki Gürcülerin Konuştuğu Türk Ağzı”

“Turkish Dialect Spoken by Georgians in The Ahıska Region”

“Турецкий диалект, на котором говорят грузины района Ахыска”

Ezgi Dadaş¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382482>

Geliş Tarihi: 6.04.2024

Kabul Tarihi: 14.05.2024

Eser Adı: M. Aliyeva Çınar (2021). *Ahıska Bölgesindeki Gürcülerin Konuştuğu Türk Ağzı* (2. Baskı). Ankara: Astana Yayınları. 418 s.

Ahıska Türkleri, yüzyıllarca günümüzde Gürcistan’ın sınırları içinde kalan ve Edirne Antlaşması’na kadar Osmanlı toprağı olan Türkiye’nin Kuzeydoğusundaki Ahıska bölgesinde yaşamışlardır. Ahıska Türkleri, Türkçe konuşan, Müslüman ve Hanefi-Sünnî mezhebine bağlı olan bir halktır. Eski bir Türk yurdu olan Ahıska; Atabek Yurdu’nun Edirne Antlaşması’ndan sonra Osmanlı toprağından koparılıp sınır ötesinde bırakılan özel ve jeostratejik konumuna sahip olan bir yerleşim yeridir (Aydınğün & Aydınğün, 2015; Çınar, 2023).

Ahıska bölgesinin varlığı, milattan önceye kadar dayanır. Bu bölgede tarihte iz bırakan ilk Türkler Kimmerlerdir. Kimmerleri takip eden ve bu bölgeye gelenler Sakalar (İskitler), Hunlar, Sabirler, Göktürkler, Bulgarlar, Ogurlar, İdil Bulgarları, Macarlar, Hazarlar, Avarlar ve Kıpçaklar olmuştur. Atabek beyliği, 1267 yılında kurulmuş olup 310 yıl varlığını sürdürerek Anadolu’nun en uzun ömürlü beyliklerinden biri olmuştur. Bu beyliğin sınırları dâhilinde Ahıska, Ahılkelek, Azgur, Altunkala, Çıldır, Ardahan, Göle, Posof, Şavşat, Artvin, Ardanuç, Oltu, Bardız, Narman, Yusufeli, İspir, Bayburt, Tortum illeri yer almaktaydı. 1578 senesinde Osmanlı Devleti’nin Gürcistan’ı fethetmesiyle bu topraklar Osmanlı topraklarına bağlanmıştır. Ahıska vilayeti olarak bilinen bu bölge, 250 yıl Osmanlı Devleti idaresinde kalmış, 1828 yılına gelindiğinde, Osmanlı’dan koparılarak Rus işgali altına girmiştir. 1921 yılında ise bu bölge Moskova ve Kars antlaşmalarıyla Gürcistan toprağı olmuştur (Aydınğün & Aydınğün, 2015; Çınar, 2015; Aliyeva Çınar, 2021).

Ahıska Türkleri, bu bölgeden 1944 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi ülkelere sürgün edilmişlerdir. 1957 yılına kadar sıkıyönetim altında yaşayan Ahıska Türkleri, bu tarihten sonra anavatan Ahıska’ya dönmek istedilerse de Gürcistan’a giriş yasağından dolayı dönememişlerdir. Ancak Ahıska’ya daha yakın olabilmek için bazıları Kafkasya’ya, bir kısmı da yaşanan bazı tarihî olaylardan dolayı farklı ülkelere yerleşmiştir.

Ahıska Türkleri, günümüzde başta Türkiye olmak üzere Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Ukrayna ve Amerika Birleşik Devletleri’nde dağınık olarak yaşamaktadırlar. Ahıska Türkleri, birçok farklı ülkede yaşıyor

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora öğrencisi, ezgidadas@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3473-8594.

olsalar da Doğu Anadolu ağzının devamı olarak görülen ağızlarının özelliklerini hâlâ korumaktadırlar. Kars, Ardahan, Artvin ve Çoruh bölgesi ile kültürel ve sosyal ilişkiler içerisinde olunması sebebiyle Ahıska bölgesi ağız, bu bölgelerin ağızları ile ortak özellikler gösterir.

Gürcülerin Sa-atabago, Türklerin ise Atabek Yurdu adı ile bildikleri bu bölgede çok değerli sözlü anlatım ürünleri oluşturulmuştur. Masal, destan, bilmece, türkü ve ninni gibi ürünlerin Türkçe ile oluşturuldukları ve bu bölgede yaşayan diğer halklar için bu dilin *lingua franca* (ortak iletişim dili) olarak tanımlandığı bilinmektedir (Aliyeva Çınar, 2017). Bölgedeki giyim-kuşam ve yemek adları incelendiğinde de birçok kelimenin Türk dilinden Gürcü diline geçtiği ve Gürcülerin bu kelimeleri kullandıkları anlaşılmıştır. Bu sebeple, “*Ahıska Bölgesindeki Gürcülerin Konuştuğu Türk Ağızı*” adlı eserde bugün hâlâ bu bölgede yaşayan Gürcülerin kullanmaya devam ettikleri Türk ağzının araştırılması amaçlanmıştır.

“*Ahıska Bölgesindeki Gürcülerin Konuştuğu Türk Ağızı*” adlı eser, giriş ve 4 bölümden oluşmaktadır. Eserin *Giriş* bölümünde öncelikle ağız araştırmaları ve çalışmada yapılan derleme ile ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise bölgede ağız araştırmaları ve derleme yapılırken karşılaşılan zorluklardan bahsedilmiştir. Bu bölümde, dikkatleri oldukça çeken bir bilgi bulunmaktadır. Bölgede, Türkçe kavramının farklı bir şekilde algılandığı, kişilerin Türk dilinden bahsederken “Müslümanca” şeklinde bir terim kullandıkları belirtilmiştir. Bu durum, bölgenin Türklere ve Türk diline olan bakışı hakkında bize açık bir fikir vermektedir.

Eserin *Birinci Bölümü*'nde 3 alt başlık yer almaktadır: “*Ahıska'nın Coğrafi ve Demografik Yapısı*”, “*Ahıska'nın Kısa Tarihi*” ve “*Ahıska'nın Kültürel Yapısı*”.

“*Ahıska'nın Coğrafi ve Demografik Yapısı*” adlı alt bölümde, öncelikle Ahıska bölgesinin neresi olduğu açıklanmıştır. Daha sonra ise Ahıska bölgesinin coğrafi özellikleri aktarılmış olup bu bölgede yaşayan halkın uğraştıkları işler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu başlık altında son olarak bölgenin tarihsel süreç içerisindeki demografik yapısı tanıtılmıştır. Demografik yapı ile ilgili verilmiş bilgiler, bölgenin nüfusu ve soy bilgileri ile ilgilidir.

Bölümün ikinci alt başlığı ise “*Ahıska'nın Kısaca Tarihi*”dir. Bu bölüm kendi içinde dört başlıkta verilmiştir: “*Atabekler Devleti*”, “*Ahıska Paşalığı*”, “*Ahıska'nın İşgali*” ve “*20. Asrın İlk Yarısında Ahıska*”.

“*Ahıska'nın Kısaca Tarihi*” adlı alt başlığın girişinde, öncelikle Ahıska’da yaşayan Türk toplulukları ile diğer topluluklar hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından bu bölgede hüküm sürmüş devletler açıklanmıştır. Daha sonra *Atabekler Devleti*’nin nasıl ve kimler tarafından kurulduğu ve yönetildiği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Buna göre bu bölgenin Kıpçaklı Atabek sülalesi, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safeviler tarafından yönetildiği açıklanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin idaresi altındaki Ahıska bölgesi ile ilgili bilgiler de yer almıştır. *Ahıska Paşalığı* olarak varlığını sürdüren bu bölgenin topraklarını kendi topraklarına katmak için Osmanlı ordusunun göstermiş olduğu yoğun çabalardan bahsedilmiştir. Bu çabaların sonucunda beylik adı ile bilinen devletin, Osmanlı Devleti’nin bölgede hüküm sürmesi ile birlikte paşalık hâline gelmiş olduğu ifade edilmiştir. Bu toprakların Osmanlı Devletine katılması ile birlikte bölgede yaşanan olumlu anlamdaki değişimlerden ve gelişimlerden de söz edilmiştir. *Ahıska'nın İşgali* ile ilgili olarak bölgenin Ruslar tarafından işgal edilmesi sürecinden bahsedilmiş olup bu süreçte Rus ordusuna destek veren ülkeler açıklanmıştır. Son olarak *20. Asrın İlk Yarısında Ahıska* adlı alt başlıkta, 1829’daki Edirne Antlaşması sonrası Rusların ve Ermenilerin Ahıska bölgesinde uygulamış oldukları politikalarından bahsedilmiştir. 1878 yılındaki Osmanlı-Rus savaşı sonrası Doğu Anadolu bölgesine olan yoğun Ermeni göçü sebebiyle bölgenin demografik yapısının oldukça değiştiği yönünde bilgiler verilmiştir. 1918 tarihinde imzalanan antlaşma ile Kars, Ardahan, Batum ve bu şehirlere bağlı olan yerler tekrar Osmanlı Devletine bağlanmıştır. Fakat bölgede bulunan Rusların, Ermenilerin ve Gürcülerin bu durumdan hoşnut olmamaları sebebiyle Türk halkının siyasi tedbirler aldığı aktarılmıştır. 1921 yılında ise millî mücadeleye önderlik eden Mustafa Kemal Paşa ile Türk toprakları kurtarılmış olup Ahıska ve Batum düşman işgalinden temizlenmiştir. Fakat siyasi antlaşmalar sonucunda bu toprakların tekrar Rusya’ya terk edildiği ifade edilmiştir.

“*Ahıska'nın Kültürel Yapısı*” adlı üçüncü alt başlık altında, Atabek yurdunda doğan âşıklık geleneğinden söz edilmiştir. Ahıska âşıkların isimleri örnek verilmiştir. Bu bölgede, âşıklık geleneğini sürdüren çok sayıda ozanın yetiştiğinden bahseden araştırmacı Âşık Ruhanî, Âşık Mahmut, Âşık Murat, Âşık Gülali gibi ozanların isimlerini zikretmiştir. Bu âşıklar, Gürcü ve Ermeni kültürlerini de etkileyerek Türk olmayan âşıkların yetişmesine de vesile olmuşlardır (Aliyeva Çınar, 2021: 19). Ayrıca bu bölümde bölgenin giyim-kuşam ve yemekleri ile ilgili kültürel unsurlar üzerinde durulmuştur.

Eserin *İkinci Bölümü* olan “*Dil İncelemesi*”nde Ahıska Türk ağızı incelenmiştir. Bu bölümde, Ahıska Türk ağızının ses bilgisi ile şekil bilgisi hakkında oldukça ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre Ahıska ağızının ünlüleri, normal süreli ünlüler, uzun süreli ünlüler, kısa süreli ünlüler ve ikiz ünlüler olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır. Normal süreli ünlüler, kendi içinde yarı kalın veya yarı ince ünlüler, yarı dar veya yarı geniş ünlüler, yarı yuvarlak veya yarı düz ünlüler olmak üzere ayrılmıştır. Uzun ve kısa süreli ünlüler başlığı altında ise ünlülerin oluşum şekilleriyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. İkiz ünlüler, eşit ikiz ünlüler, yükselen ikiz ünlüler ve alçalan ikiz ünlüler olmak üzere üç alt başlık altında açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde, Ahıska Türk ağızında ünlü uyumları, ünlü değişimleri, dil, dudak benzeşmesi, ince ünlülerin kalınlaşması, düz ünlülerin yuvarlaklaşması, yuvarlak ünlülerin düzleşmesi, geniş ünlülerin daralması, dar ünlülerin genişlemesi, ünlü düşmeleri, ünlü türemesi gibi ses olaylarına yer verilmiştir. Kitaptaki her bir ses olayı, kelimelerle örneklendirilmiştir. Ahıska ağızının ünsüzleri ise yazı dilinde bulunmayan ünsüzler, yarı boğumlanmalı ünsüzler, yarı tonlu ünsüzler olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Ayrıca bu başlık altında ünsüz uyumu, ünsüz değişimleri, ünsüz benzeşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz düşmesi, ünsüz tekleşmesi, ünsüz ikizleşmesi, ünsüz

aykırılışması, tonlulaşma, tonsuzlaşma, süreklileşme, süreksizleşme, sürekli ünsüzler arasındaki değişimler, ince ünsüzlerin kalınlaşması, yer değiştirme ve hece kaynaşması gibi ses olayları ile ilgili açıklamalarda bulunulmuş, örnek kelimelere yer verilmiştir.

Şekil bilgisi başlığı altında ise adlarda kullanılan ekler, eylem çekiminde kullanılan biçim birimler, eylem çekiminde kullanılan ekler, zaman ve kip ekleri, gereklilik kipi, eylemlerin birleşik çekimleri, fiilimsiler gibi konulara yer verilmiştir. Bu konular, örnek kelimeler ile detaylı bir şekilde eserde açıklanmıştır.

Eserin *Üçüncü Bölümü* olan “*Metinler*” başlığı altında ise derleme çalışması sonucunda elde edilmiş metinlerden örnekler verilmiştir. Bu bölümde, 17 metin yer almaktadır. Bu bölgede yaşayan halk ile yapılan görüşmeler, metinler aracılığıyla tüm gerçekliğiyle ile aktarılmıştır. Bu metinlerden kısa bir kesiti şöyledir:

MÇ: *Adın nadur? Yaşın kaçtır emmi? Sen bu kövde mi dünyaya geldin?*

JD: *adım Joray. yaş seksen sekKızdır. hangi köv? bu köv Toloştur. benöevvel rokétteydim. aho rokét kövi bilersiz? rokét kövi birez yohardadır, Tağınüstünde. orasi benim kövimdi.*

MÇ: *Roket'i tuydum. He... Sen Hırtız'dan Mislimanlardan kismeyi Taniyer miydin?*

JD: *ola... hırtızlı... ben o vahıt kaç yaşındaydım? on yedii, on sekKiz. yoh... onöaltı yaşındaydımöölā... yoh o kövden kismeyi Tanimiyerdimöölā. hırtızlıler bizim köve geliyerdiler, gedyerdiler... bu kövde Toloşli kisme yohdur. burada hep rokétten gelennerdür. hırtızlı kismeyi Tanimazlar.*

MÇ: *Sen bu Misliman dilini nereden örgermişin?*

JD: *çocuħluħta mislimanarħaTaşlarım varıidi. onlarıynánoyunoynyında örgerenduh.*

MÇ: *Çocuħluktaki Misliman arħaTaşlarının adlari nelerdi? ArħaTaşlarıynen hangi oyunlari oyniyerdiz? Vahtzi nasıl geçürerdiz?*

JD: *adlari? paşavıidi, yaşavıidi. gene ná diyem sene benöölā? şafkiıidi. küçük vahtında hangi oyunlari oyniyacauħöölā? vahtı mi nasıl geçürerduħ? nasıl ki çocuħ geçürer, élā. şindiki çocuħlar şeytāndur birez. o vaħit birez şeydi öölā... (Gürcüce konuşma). kaç yaşındasın sen kázımcān?*

MÇ: *Ben kırh üç yaşındayım...” (Aliyeva Çınar, 2021, 136-137)*

Eserin *Dördüncü Bölümü* ise *Dizin* bölümüdür. Bu bölümde, metinlerde geçen kelimeler alfabetik sıraya göre sıralanarak anlamları açıklanmıştır.

Ahıska Türkleri ile ilgili hazırlanmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların genellikle Ahıska bölgesi ve Ahıska Türklerini açıklamaya ya da Ahıskalıların yaşadığı coğrafyaları ele almaya yönelik olduğu söylenebilir. Ayrıca Ahıska Türklerinin yaşamış oldukları göç süreçleri ile tarihî gelişim seyirleri de çalışmalarda ele alınan diğer konulardandır. Ahıska Ağzı araştırmaları incelendiğinde ise çalışmaların genellikle Ahıska ağzının diğer Türk ağzları ile karşılaştırılması bağlamında olduğu görülür. Ahıska ağzının ses ve şekil özelliklerini ortaya koyan çalışmaların sayısı da çoktur. Fakat bu konudaki derleme çalışmalarının azlığı dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla alandaki bu eksikliğin giderilmesi bakımından çalışmanın oldukça önemli ve değerli olduğunu söylemek gereklidir.

Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayrı kılan en önemli özelliği araştırmacının Ahıska bölgesinde Ahıskalılardan kalan ve değişmeye maruz kalmayan Ahıska ağzı özelliklerinin ortaya konulmasıdır. Ayrıca araştırmacının geçmişe ait değerlerimizin ortaya çıkarılması, hatırlatılması ve yaşatılması görevini büyük bir çaba ve emekle üstlenmesidir. Eserin, hem derleme metinlerini hem Ahıska ağzının ses ve şekil bilgisini hem de Ahıska bölgesinin tarihî, sosyal ve kültürel

gelişimini ortaya koymas, bu çalışmayı oldukça kapsamlı ve nitelikli bir çalışma hâline getirmiştir.

Ağız çalışmaları, metin derleme, derlenen metinleri inceleme, sözlük ve dizin hazırlama gibi birçok aşamadan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, oldukça ciddi çaba ve emek gösterilerek oluşturulmuş bir çalışmadır. Ağız araştırmacısının derleyip bir araya getirdiği ve değerlendirdiği bu kaynak, Türkçenin gelişim ve değişim evrelerine tanık olmamızı sağlayarak bu alanda çalışmak isteyen diğer araştırmacılara da örnek olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aliyeva Çınar, M. (2017). Ahıska'da Kalan Türkçe. *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu 11-13 Mayıs 2017 Erzincan Bildiriler, Cilt I* içinde (125-134). (Ed. Hüsrev Akın). Erzincan Üniversitesi Yayınları.
- Aliyeva Çınar, M. (2021). *Ahıska bölgesindeki Gürcülerin konuştuğu Türk ağızı* (2. Baskı). Astana Yayınları.
- Aydınğün, A. ve Aydınğün, İ. (2015). *Ahıska Türkleri: ulusötesi bir topluluk – ulusötesi aileler*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Çınar, İ. (2015). *Atabek Yurdu jeokültürel yaklaşım*. IQ Yayınları.
- Çınar, İ. (2023). *Etnopedagoji: Atabek Yurdu* (5. Baskı). Pegem Akademi.

Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme**“Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler”****“Ahıska Turkish People: A Transnational Society, Transnational Families”****“Ахискинские турки: транснациональное общество, транснациональные семьи”****Seher İpek¹****DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382579>**Geliş Tarihi: 23.04.2024****Kabul Tarihi: 14.05.2024****Eser Adı:** A. Aydınğün ve İ. Aydınğün (2015). *Ahıska Türkleri: Ulusötesi bir topluluk, ulusötesi aileler*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 199 s.**Giriş**

Tarihte yaşadıkları topraklardan, ana vatanlarından, malı-mülkünden, kültüründen, sosyal yaşantılarından, toplumundan koparılıp sürgün edilen pek çok insan, pek çok topluluk vardır. Kimileri devlet ideolojisine karşı gelmekle suçlanarak kimileri ise sebepsiz yere dinî inançlarından ve aidiyetlerinden dolayı cezalandırılarak sürgüne tabi tutulmuştur. Bunlardan bazıları Sovyet Rusya sınırlarında yaşayan halklardır. Rus Çarlığı ve sonrasında gelen Sovyetler Birliği döneminde Koreliler, Almanlar, Finliler, Polonyalılar, Grekler, Kürtler, Çeçen-İnguşlar, Kalmuklar gibi toplumların dışında Müslüman Türk olan Kumuklar, Karaçaylar, Malkarlar, Kırım Tatarları ve Ahıska Türklerine yönelik sürgün politikası uygulanmıştır (Aliyeva, 1993; Sağır, 2012). Türk toplumlarına uygulanan sürgünler de genellikle 1940-1944 yılları arasında Stalin'in emriyle gerçekleştirilmiştir.

Sürgün politikasının son halkası olan Ahıska Türkleri, 14 Kasım 1944 tarihinde Stalin'in emriyle hiçbir resmî suçlamaya dayandırılmadan “sınır güvenliğini tehdit ettikleri” gerekçesiyle Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a sürgün edilen bu halk, gönderildikleri topraklarda gözetim altında tutulmuştur. Stalin'in ölümünden sonra bu gözetim kaldırılmış ve Ahıskalılar ata topraklarına dönmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak Ahıska toprağı Gürcistan'a bağlı olduğundan ve kendilerine ait özerk bir idari biriminin olmamasından dolayı resmî olarak “tanınmayan halklardan/milliyetlerden” biri olmuş ve ana vatanlarına dönüş hakkını elde edememişlerdir (Aydınğün & Aydınğün, 2015).

Ahıska Türkleri, “ulusötesi bir topluluk” olarak tanımlanmaktadır. Ulusötecilik, son zamanlarda göç çalışmalarında önemli bir kavram hâline gelmiştir. Özgür (2018); Basch ve arkadaşlarının verdiği bilgiye dayanarak ulusötecilik konusunda şu bilgileri aktarmaktadır: “Ulusötecilik; ‘göçmenlerin köken ve yerleştikleri toplumları birbirine bağlayan, çok katmanlı toplumsal ilişkileri şekillendiren ve sürdüren süreçler.’ Bu süreçler, birçok göçmenin coğrafi, kültürel ve politik sınırları aşan sosyal alanlar inşa ettiğini vurgulamak için kullanılmıştır.”

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora öğrencisi, kocseh@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0472-5098.

Günümüzde birçok ülkede yaşayan ve birbirinden ayrı düşmüş Ahıska Türklerinin “ulusötesi bir topluluk” olduğunu irdeleyenler ise A. Aydıngün ve İ. Aydıngün olmuştur. Bu çalışmada Ahıska Türkleri üzerine yapılan araştırmalar arasında Ahıskalıların birbiriyle sürdürdüğü ilişkileri ve koruduğu bağları bakımından önemli bir yere sahip olan Aydıngünlerin *Ahıska Türkleri: ulusötesi bir topluluk, ulusötesi aileler* adlı eseri üzerinde durulmuştur.

“Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler” Adlı Eser

Eser; “Sunuş”, “İthaf” ve “Önsöz”ün ardından “Giriş”, “Üç Kadın, Üç Kuşak, Üç Hikâye: Ulusötesi Bir Topluluk, Ulusötesi Aileler”, “Ahıska Türklerinin ve Ahıska’nın Kısa Tarihi”, “Sürgünde Yaşam, Örgütlenme ve 1989 Fergana Olayları”, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Dönüş Meselesi: Dünü, Bugünü ve Yarını”, “Sovyetler Birliği’nin Dağılmasının Ardından Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Göçü”, “Krasnodar ve Rostov’daki (Rusya Federasyonu) Ahıska Türkleri: Ayrımcılıklar ve İnsan Hakları İhlalleri”, “Ahıska Türklerinin Amerika Birleşik Devletleri’ne Göçü”, “Ulusötesi Bir Topluluk, Ulusötesi Köylüler, Ulusötesi Aileler - Ahıska Türkleri: Analitik Bir Değerlendirme” bölümleri yer almaktadır. Eserin sonunda da “Kaynaklar”, “Fotoğraflar” ve “Yazarlar” bölümleri yer almaktadır.

“Sunuş” bölümünde kısaca Ahıska Türklerinin sürgününden bahseden Prof. Dr. Murat Yılmaz, bu eserde yazarların 70 yıllık bir sürgünün kısa öyküsü üzerinde durulduğunu belirtmektedir. “İthaf” bölümünde yazarlardan Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün, bu eserinin anneannesi Münire Toker ve onun sürgüne giden erkek kardeşi Talat Ramadanov’a ithaf ettiğini dile getirmektedir. Yazar, burada bu eserin kaleme alınmasında anneannesinin kendisine anlattığı sürgün hikâyelerinin vesile olduğunu vurgulamaktadır. “Ön Söz” bölümünde ise yazarlar, bu esere nasıl ve nerede başladıklarını, bu eseri yazmanın amaçlarını, bu eseri yazmada izledikleri yolu açıklamaktadır.

Eserin “Giriş” bölümünde yazarlar, Türkiye’de yaşayan Ahıska Türklerinin kim olduğunu Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Bu bölümde Sovyetler Birliği döneminde Ahıskalılara ilk sürgünün 1944 yılında uygulandığına, ikinci sürgünün ise kırk beş yıl sonra 1989 yılında yaşandığına değinilmektedir. İkinci sürgünü yaşayanlardan bir kısmının, Rusya Federasyonu tarafından yerleştirildikleri bölgelerde yerel yönetimle yaşadıkları olumsuzluklardan dolayı bir sonraki sürgünün istikametinin Amerika Birleşik Devletlerine olduğundan bahsedilmektedir. Bu bölümün sonunda eseri yazma amaçlarını detaylı bir şekilde dile getiren yazarlar, göç eden ve arkada kalanlar arasındaki ilişkilerin ulusötesi yaklaşım açısından son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Eserin “Üç Kadın, Üç Kuşak, Üç Hikâye: Ulusötesi Bir Topluluk, Ulusötesi Aileler” başlığı altında yazarların üç nesli temsil eden kadınlardan dinledikleri hayat hikâyeleri dile getirilmiştir.

Bu bölümde ilk olarak 1944 ve 1989 sürgününü yaşayan yaşlı nesli temsil eden Hatice Hanım'ın Ahıska'dan başlayan ve Amerika Birleşik Devletleri'nde tamamlanan zorlu göç hikâyesi aktarılmıştır. Hatice Hanım bu zorlukları, “ *Çok kız, gelini yok ettiler. Bir tane adam konuşuyordu. Yaşlı adamları dövmüşler, bağlamışlar direklere. Kadınları soyundurmuşlar çırılçıplak, kız, gelin... Çok işler ettiler, çok. Her şeyimizi aldılar, evlerimizi yaktılar.*” cümleleriyle dile getirmiştir (s. 11). Devamında orta nesli temsil eden Özbekistan doğumlu Şefika Hanım'ın 1989'da yaşadığı sürgün hikâyesine yer verilmiştir. Ayrıca Şefika Hanım'ın ağzından dökülen şiirler de aktarılmıştır:

*“Kanadımı kırdılar yurdumu yaktılar,
Beni benden çaldılar yurttan yurda saldılar,
Sanki göçmen kuş gibi dolaştım oba eli,
Tanrım bana yardım et bitsin artık bu hasret,
Tanrım bana yardım et beni vatana ilet.”* (s. 20)

Şefika Hanım bu gibi dizelerle hissiyatını dile getirmiştir. Şiirlerinde ise genel olarak vatanına, sevdiklerine olan hasretine yer vermektedir.

Genç nesli temsil eden Gülnara'nın hayat hikâyesi ise Kazakistan'da başlamıştır. Eğitim almak amacıyla Türkiye'ye gelen Gülnara'nın duyguları, sürgün olaylarını yaşamamasına rağmen büyüklerinden dinlediği sürgün hikâyeleriyle bütünleşmiştir. Yazarlar, bu bölümün bir alt başlığı olan “Kuramsal Bir Değerlendirme Denemesi: Etnik-Ulusötesi Aileler”de ulusötesi kavramını detaylı bir şekilde irdelemişlerdir.

Eserin “*Ahıska Türklerinin ve Ahıska'nın Kısa Tarihi*” adlı bölümünde Ahıska Türklerinin kim oldukları dile getirilmiş, ardından da Ahıska'nın tarihi anlatılmıştır. Ahıska'nın eski bir Türk yurdu olduğunu vurgulayan yazarlar, bu bölgede MÖ 4. yüzyılda Bun-Türklerin varlığından söz etmişlerdir. Daha sonra bu bölgeye Hunların, Hazarların ve Kıpçakların geldiklerine değinmişlerdir. Kıpçakların bu bölgede 1267 yılında Atabek Devleti kurduklarını, 1578 yılında ise bu devletin Osmanlı'ya bağlandığını dile getiren yazarlar, “1921'den 1944' Ahıska Türkleri” ve “14 Kasım 1944 Sürgünü” alt başlıkları altında Ahıska'nın tarihini aktarmışlardır.

Bir sonraki bölüm “*Sürgünde Yaşam, Örgütlenme ve 1989 Fergana Olayları*” adını taşımaktadır. Bu bölümün girişinde yazarlar, Ahıska Türklerin 1944 sürgün sonrasında sürgün edildikleri bölgelerdeki Ahıskalıların yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bölümün devamında Ahıska Türklerinin vatana dönüş mücadelesi üzerinde durmuşlardır. Yapılan toplantılar, kurdukları “Vatan Cemiyeti” ve “Geçici Düzenleme Komitesi”, düzenlenen kongreler, haklarının iadesi için Moskova'ya gönderilen dilekçe/öneri/projeler, düzenlenen gösterilerden bahsedilmiştir. Devamında 1989 Fergana olayları dile getirilmiş ve yaşanan yeni sürgünün neticeleri üzerinde durulmuştur.

Eserin bir sonraki bölümü “*Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüş Meselesi: Dünü, Bugünü ve Yarını*” adını taşımaktadır. Bu bölümde yazarlar, Ahıska Türklerinin Sovyetler Birliği döneminde başlayan ve günümüze kadar süregelen ata topraklarına dönüş meselesi üzerinde durmuşlardır. 1956 yılında Ahıska Türklerine uygulanan sıkıyönetimin kaldırılmasıyla başlayan bu mücadelenin olumlu sonuçlara ulaşamadığını ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sadece bazı Ahıska Türkü ailelerin Gürcistan'a yerleşebildiklerini belirtmişlerdir. Bölümün devamında ayrıca Ahıska Türklerinin Sovyet sonrası dönemde Gürcistan'daki örgütlenme meselesi ve Sovyet sonrası dönemde Gürcistan'ın Ahıska Türklerinin geri dönüşüne ilişkin politikası ve bir dönüm noktası olarak Avrupa Konseyi üyeliği üzerinde durmuşlardır.

Eserin “*Sovyetler Birliği’nin Dağılmasının Ardından Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Göçü*” adı altına verilen bölümde yazarlar, Ahıska Türklerinin Türkiye’ye göç etme nedenlerini ele almaktadır. Dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın girişimiyle Ahıska Türklerinin Türkiye’ye kabulü ve iskânını düzenleyen 3835 sayılı “Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun”un 2 Temmuz 1992’de Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği ve 11 Temmuz 1992 tarihinde 21281 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girdiğini vurgulayarak bu yasadan sonra Ahıska Türklerinin Türkiye’ye serbest göçlerinden bahsetmişlerdir.

Kitabın bir sonraki bölümü, “*Krasnodar ve Rostov’daki (Rusya Federasyonu) Ahıska Türkleri: Ayrımcılıklar ve İnsan Hakları İhlalleri*”dir. Bu bölümde yazarlar, 1989 yılında Özbekistan’ın Fergana vadisinde Ahıska Türkleri ile Özbek Türkleri arasındaki anlaşmazlıktan dolayı yaşanan olayların ardından Ahıskalılardan Rusya Federasyonu’na yerleştirilmelerine dair kanundan bahsetmişlerdir. Korku, baskı ve can güvenliğinin olmamasından dolayı bir yıl içinde 90 bin Ahıska Türkü’nün Özbekistan’ı terk ettikleri bilgisi verilmiştir. Özbekistan’ı terk edenlerin Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Ukrayna ve Sovyetler Birliği’ne bağlı diğer cumhuriyetlere göç ettiklerine değinilmiştir. Devamında ise Rusya’ya götürülen ve kendi olanaklarıyla göç eden Ahıska Türklerinin akrabalarının bulunduğu Krasnodar ve Rostov’da yoğunlaştıkları açıklanmıştır. Ancak bu bölgeye yeni gelenlerin Kozak örgütleriyle karşılaştıkları ve yerel yönetimin gelenlere ikamet izni vermedikleri için Ahıskalılardan “yeni vatan” arayışlarına girdiklerinden bahsedilmiştir.

Eserin “*Ahıska Türklerinin Amerika Birleşik Devletleri’ne Göçü*” başlıklı bölümünde yazarlar, Krasnodar ve Rostov’da yaşanan olaylardan dolayı yeni ikamet yeri arayışında bulunanların ana vatanlarına dönme isteğine karşı Gürcistan’dan ret cevabını aldıklarını; ancak Uluslararası Göç Örgütü’nün başlattığı çalışmaya bağlı olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin Ahıskalılara el uzatıp ülkelerine kabul edeceklerini bildirmektedirler. Bölümün devamında da yazarlar ABD’ye göçü hazırlayan koşullar ve ABD mülteci programı hakkında genişçe bilgi vermektedirler. Bölümün devamında yer alan “Amerika Birleşik Devletleri’nde Yaşam” ve “Örgütlenme ve ABD’de Kurulan Sosyal Ağlar” adlı alt bölümlerde yazarlar, Ahıska Türkleri ile yaptıkları görüşmeler sonucunda elde edilen verilere de yer vererek Ahıskalılardan ABD’deki yaşamlarından bahsetmişlerdir. Ayrıca ABD’ye giden Ahıskalılardan her ne kadar akrabalarından uzaklaşmış olsalar bile geride bıraktıklarıyla iletişim hâlinde oldukları bilgisi de yer almaktadır.

Eserin son bölümü “*Ulusötesi Bir Topluluk, Ulusötesi Köylüler, Ulusötesi Aileler - Ahıska Türkleri: Analitik Bir Değerlendirme*” adını taşımaktadır. Yazarlar bu bölümde Ahıska Türkleri üzerine yapılmış sosyolojik ve antropolojik çalışmaların sınırlı olduğunu dile getirerek bu eserin bu boşluğu doldurmak amacıyla kaleme alındığını bildirmektedirler. Ulusötecilik bağlamında yaptıkları bu çalışmada öne çıkardıkları kavramlardan “aile”, “köy”, “sürgün”, “vatan” ve “kimlik” üzerinde durmuşlardır. Ahıska Türklerini ulusötesi bir topluluk olarak gösteren araştırmacılar, öncelikli olarak kendi ailelerinin ulusötesi özelliği gösterdiğini bildirmektedirler. Ahıska Türklerinde aile fertlerinin farklı ülkelerde yaşamalarına rağmen birbirlerinden kopmadıklarını, çeşitli iletişim yollarını kullanarak toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlarını daha da güçlendirdiklerini bildiren yazarlar, ayrıca bu topluluğun ulusötesi bir topluluk olduğunu gösteren bir diğer durumun da tarihsel vatanın olmaması üzerinde durmaktadırlar. Devlet baskısı ve sürgünler nedeniyle vatanlarından uzaklaştırılan Ahıska Türklerinin bu göçler neticesinde ulusötesi bir topluluk hâline geldiğini bildirmektedirler. Sonuç olarak yazarlar, “Ahıska Türklerinde ulusöteciliğin kozmopolit değil, etnik bir ulusötecilik olduğunu belirtmekte, yani Ahıskalılardan biçimsel olarak ulusötesi niteliğe sahip olsa da içerik itibarıyla yerel ve milliyetçi olduklarına işaret etmektedirler.”

Bu eserin sonunda genişçe bir kaynakça, Ahıskalılarının göç haritası, kitabın yazarları hakkında bilgi veren bölümler ve Ahıska Türklerinden elde edilen fotoğraflar yer almaktadır. Fotoğraflarda Ahıskalılarının uğradığı mezalim, göçün ve felaketlerin verdiği hasarlar, katledilen insanlar, göç edilen yerler ve göç sonrası kurulan yeni yaşamlara dair fotoğraflar, Ahıskalılarının yaşadığı bu süreci gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Aydınğül bir röportajında “ulusötecilik” kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “Ulusötesicilik son yıllarda göç çalışmalarında önemli bir kavram haline geldi ve göç olgusunu çok daha iyi anlamamızı mümkün kıldı. Dolayısıyla “diaspora” kavramı gibi sadece göç edilen ülkedeki gelişmeleri anlamamızı değil, göçmenin ayrıldığı, geride bırakmak durumunda kaldığı yerle bağlarını nasıl sürdürdüğünü de anlamamızı sağlıyor. Bu kavram, birçok ülkede yaşayan ve birbirinden ayrı düşmüş bir topluluk olan Ahıska Türklerinin birbirleriyle sürdürdüğü ilişkileri ve koruduğu bağları anlamamız için son derece işlevsel.” (<https://ytb.gov.tr>, Erişim: 3.05.2024)

Günümüzde 9 farklı ülkede yaşayan Ahıska Türkleri, ulusötecilik kavramıyla bütünleşen tipik bir örneğidir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Ahıska Türkleri üzerine yapılan çalışmaların gittikçe arttığı görülmektedir. Bu eser de bu çalışmaların içerisinde kuramsal bağlamda sosyolojik yönünün önemli bir boşluğunu dolduran dikkate değer bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Aydınğün, A. (2022). “Hiçbir Topluluk Ahıska Türkleri kadar Uzun Soluklu Bir Travma Deneyimlememiştir”. (<https://ytb.gov.tr> Erişim: 3.05.2024).
- Aydınğün, A. ve Aydınğün, İ. (2015). *Ahıska Türkleri: ulusötesi bir topluluk – ulusötesi aileler*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Aliyeva, S. (1993). *Tak eto bilo. Natsional'niye repressii SSSR. 1919-1952 godi*. Cilt 1-3. İnsan Yayınları.
- Özgür, E.M. (2018). “Küresel göçün sosyo-mekânsallığı: ulusötesi mekânlar/yemelötesi yerler, topluluklar ve kimlikler”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(1), 1-35.
- Sağır, A. (2012). Sürgün sosyolojisi bağlamında göçün sosyo-politiği: Sovyet Rusya örneği. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, I/1 (2012), 355-391.

Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme**“Ömer Faik Numanzade – Seçilmiş Eserleri” Kitabının Tanıtımı****“Omar Faig Nemanzadeh - Selected Works” Book Review****Рецензия на книгу “Омар Фаик Нуманзаде - избранные произведения”****Yasmin Terzioğlu¹****DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382750>**Geliş Tarihi: 14.05.2024****Kabul Tarihi: 22.05.2024**

Eser Adı: Ş. Qurbanov (2006). Ömər Faiq Nemanzadə – Seçilmiş Əsərləri [Ömer Faik Numanzade - Seçilmiş Eserleri]. Bakü: Şark-Garb Yayınları. 352 s.

Giriş

Bir eseri değerli kılan içeriğinin özgün bir konseptte sahip olmasıdır. Konuyu daha iyi anlayabilmek için o eseri meydana getiren yazarı tanımak gereklidir. Tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılan kitabın başkahramanı Ömer Faik Numanzade'dir. O, 1872 yılında Gürcistan'da Azgur köyünde dünyaya gelmiştir. Ömer Faik İstanbul'da okumuş, bir müddet orada çalışmış, daha sonra vatanına dönmüş ve uzun müddet Şeki, Şamahı, Gence, Bakü, Tiflis gibi şehirlerde öğretmenlik yapmış, basın-yayın işleri gerçekleştirmiştir. Halkın dilini, maneviyatını, psikolojisini bilen biri olarak dönemin toplumsal ihtiyaçlarına göre yazılar kaleme almış, sosyal problemlere pratik çözüm önerileri sunmuştur (Qurbanov, 2006). Ömer Faik, halkın toplumsal uyanışı uğrunda birçok siyasi faaliyetlerde yer almış, ömrünü zulme, istibdada, cehalete karşı mücadele ederek geçirmiştir. Güçlü kalemle millileşme meselelerine ilişkin düşüncelerini basın sayfalarında türlü zorluklara rağmen yazmaktan çekinmemiştir. “Molla Nasreddin” dergisinin kuruluşu ve neşriyatında önemli roller üstlenmiştir (Zamanof, 1976). Kalem dostu C. Mehmedkuluzade ile “Gayret” matbaasını faaliyete geçirmiştir. Böylece halkın millî şuurunun uyanması için yeni fikirlerin filizlenmesinin de önünü açmıştır. Fikir adamı Ömer Faik Numanzade'nin fikir dünyasına yönelik çalışmaları, milleti için yaptığı hizmetleri daha yeni araştırılmakta, yayımlanmaktadır. Bu konuda araştırmacı Prof. Dr. Şamil Qurbanov'un, Ömer Faik Numanzade ile ilgili ortaya koyduğu çalışmaları Ahıska Türklerinin gerek kültürel tarihini ve gerekse de tarihî şahsiyetlerini öğrenme açısından değerlidir.

¹ Dr., Araştırmacı, yasminterzioglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3541-3564

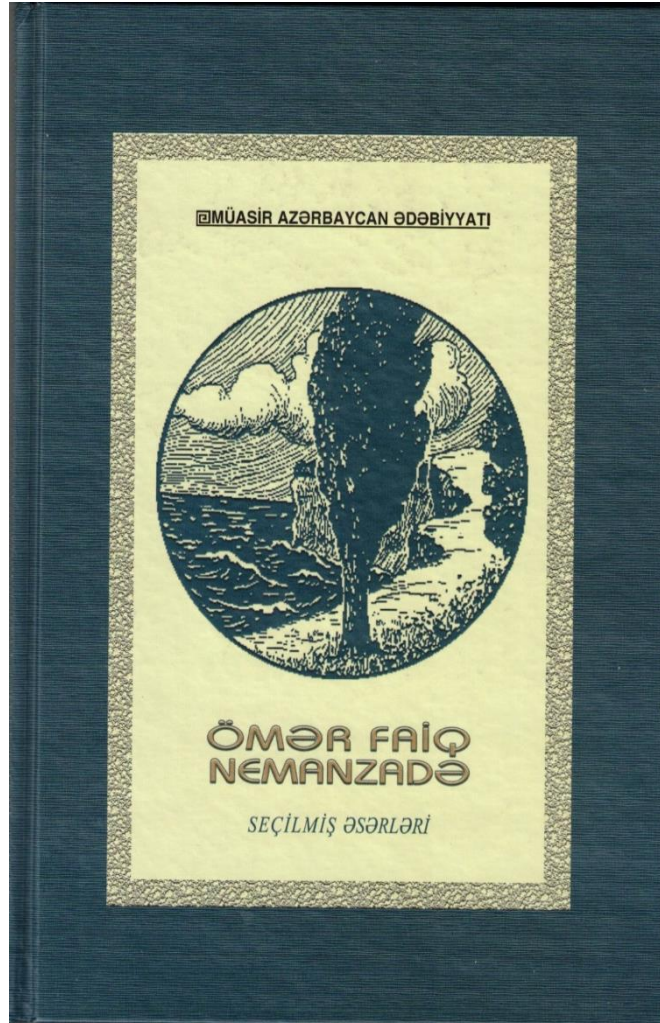
Ömer Faik Numanzade – Seçilmiş Eserleri

Eser, 15 sayfadan oluşan *Ön Söz* ile *Makaleler ve Bedii-Publisist Yazılar, Felyetonlar ve Hatıralar* başlıklı bölümleri içermektedir. Ön sözde araştırmacı, Ömer Faik'in hayatının çetin zorluklarla ve mücadelelerle geçtiğini ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Eğitim hayatına kısaca değindikten sonra Numanzade'nin Türk halkının toplumsal ve millî şuurunun uyanması için önemli hizmetlerde bulunduğunu ifade etmektedir. O, kalem dostu olan C. Mehmedkuluzade ile beraber Azerbaycan'ın yayın hayatında kritik rol oynayan basın kuruluşuna imza atmıştır. Şark-ı Rus gazetesinde yayımladığı makalelerinde millî meseleler üzerine yoğunlaşmış, çağa uygun yaşamak, cehalet zincirinden kurtulmak gerekliliğinden dert yanmıştır. Bunun yanı sıra Azerbaycan'ın edebî, medenî hayatında yeni bir merhale açan "Gayret" matbaasında önemli ilmî ve kurgu eserler yayımlamıştır. Numanzade, milleti sevmenin birinci alametini, onun dilini sevmekte görmüştür. Buna göre de millî dil problemi, onun yazar hayatının neredeyse tamamını kapsamaktadır. Yazılarında Türkçeye ve Türk edebiyatına sahip çıkmak için Arapça ve Farsça sözcüklerin ana dilinde kullanılmamasının, anlaşılması zor olan bu sözcüklerin yerine Türkçe sözcükler yazmanın önemine dikkat çekmiştir. Ona göre millete olan esas hizmetlerinden sade, herkesin anlayacağı dilde yazmaktır.

Eserin ilk bölümü *Makaleler ve Bedii-Publisist Yazılar* başlığı ile Numanzade'nin 1898-1920 yılları arasında "Tercüman", "Şarkı-Rus", "Gayret" matbaası, "İrşad" gazetesi, "Terakki" gazetesi, "Molla Nasreddin" dergisi, "İkbal" gazetesi, "Yeni İkbal" gazetesi, "Açık Söz" gazetesi, "Kardaş Kömeyi" dergisi, "Azerbaycan" gazetesi ve "Zahmetkeşlerin Gözü" dergisinde yayımladığı yazılarını içermektedir.

Bu bölümde Ömer Faik Numanzade'nin *Şekiden, Ahalsihden, Derdimiz ve Dermanımız, Dilimiz ve İmlamız, Ne İçin Hakkımızı İstemiyoruz?, Ahmed Bey Agayev, Son Bir İki Söz, G-K Harfleri, Kabirden Hortlayan Adam, Günah Kimde?, Cavan Bir Milletperestin Vefatı, Biz de Vakte Göre Çalışalım, Davet, Ağacı Kurt İçinden Yer, Ümitvarım ki, İdarey-i*

Ruhaniyelerimiz Ne Vakit Düzelecek, Muallimlerimiz Ne için Bakü'ye Kaçarlar, Ne Vakte Kadar, Ümitvarım, Cevap, Bu Günler ve Bizim Rehberler, Kabahat Sizde ve Bizde, Tiflis, 22 Haziran, Şafak Saat Sekiz, Davet ve Güven, Aziz'in Cenazesi, Vasitay-ı Necatımız

Neydedir?, Mazlum En Büyük Zalimdir, Alınan Azatlığı Ne Tür Saklamalı, Milletperestlik Zamanıdır, Deryadan Katre, Çinovniklerimiz, Açık Sözler, 'Molla Nasreddin' Bağlandı, Bize Hangi İlimler Lazım, Rustem ve Söhrab, Yazımız, Dilimiz, 'İkinci İl'imiz, Kömekleşelim, Bakı Cemiyeti-Heyriyyasinin Dikkatine, Eşk Utandık, Fırsat Az, Ehtiyac Böyük, Kurban Bayramı, Milli Meselelerimizin Vahtımı?, İşığımız Sönmeyecektir, Dileklerimiz, Haşım Bey Üçün, Gülsüm, Gürcü Politikaçıları, Men Kimem?!, Ömer Faik Efendinin Ruhadzenin Telegramına Cavabı, İşlerimizde Hercmerclik, Millileşmek, Hasan Eminin Şikayeti başlıklarla makaleleri ve denemeleri yer almaktadır. Bu yazılarında Numanzade, duygu ve düşüncelerini yaşadığı dönemin problemlerine vurgu yaparak dile getirmektedir. Yazdığı makale ve denemelerinde dile getirdiği düşünceleri, ömrünü feda ettiği Türkçenin, Türk edebiyatının, millileşmenin gelişimi ve bu millî hazinelerin hak ettiği yeri bulması gerektiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunu “Edebiyatı olmayan bir milletin, dilsiz bir insana benzeyeceğini söylemek için delile, ayrıntıya hacet yoktur sanırım.” (Qurbanov, 2006) sözleriyle oldukça açık bir şekilde ifade etmektedir. Türkçenin varlığını sürdürebilmek, halkın bilgili olmasını; kitapların, gazetelerin anlaşılmasını dili gereksiz olan Arapça, Farsça sözcüklerinden arındırarak Türkçeleştirilen sözcüklerin kullanımı ile ilişkilendirmektedir. Ömer Faik, Türk halkının eğitim ve öğretim meselelerine gereken önemi vermediğine, bu sebeple halkın bu konuda aydınlatılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu konuda Rusya ve Japonya’yı örnek vererek bu ülkelerin savaş hâlindeyken bile eğitim ve öğretim için teşebbüslerinden geri kalmadıklarını söylemektedir. Usul-i cedit okullarının çoğaltılması, harap olan medreselerin canlandırılması gibi girişimlerde bulunarak halkın gaflet uykusundan uyanması ve aydınlanması için bilinçli adımların atılması gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca Numanzade, makalelerinde yaşadığı dönemin değerli yazarların, eğitime adanmış, millete sadık olan şahsiyetlerin tanıtımına da yer vermektedir. “Kaspi” gazetesi yazarlarından Ahmet Bey Agayev, yüksek ilmiyle ve milleti için gayretiyle çok sevdiği Kuluzade Zekeriyya isimlerini yazılarında övgü dolu sözlerle anmaktadır. Böylece halkın bu değerli yazarların eserlerinden istifade etmesi, kurtuluş için bir çare, bağımsızlık için bir umut olabileceğini salık vermektedir. Kısacası Numanzade, Türk milletinin güçlü olması, refah düzeyine ulaşması, yabancı kuvvetlerin boyunduruğu altında kalmaması için eğitim, öğretim ve medeniyetin en temel vasıtaları olan kitaplar ve gazetelerin varlığının önemine işaret etmektedir. Yazılarında gelecek adına ümit var olduğunu, insanların gafletten ve cehaletten uyanıp bilimin ışığında ilerleyerek hürriyete kavuşabileceklerini sıklıkla dile getirmektedir.

İkinci bölümdeki yazılar *Felyetonlar* başlığı altında toplanmıştır. Felyetonlar “Molla Nasreddin” dergisinde 1906-1911 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu yazılar şu başlıklar hâlinde kaleme alınmıştır: *Bilmeli Haberler, Cavablar, Fatma Xala, Bir Arvadın Cavabı, Hanperi Bacıya Cavab, Mekteb, Ahır Çarşanba, Sirke, Garibe Kutu, Hortdana Mektub, Mektub, Hicab Meselesi ve Cavabımız, Bir Niçe Günlüya, Bakı Deryası, Korhurem, Cehreçi Hala, Bakının Elacı, Oyun-Oyuncak, Allaha Rüşvet, Ziyaret, Poöthana, Ne Deyim, Pişik, Ey İran, Teşekkür, Söhbət, Felyeton*. Felyetonlar siyasi, sosyal alanda görülen olumsuzlukların komik unsurlar aracılığıyla eleştirilmesi, hicvedilmesi için yazılan edebî türlerdir, denilebilir. Numanzade, yazdığı felyetonlarda mizah unsurlarını kullanarak liyakatsizliği, halkın arasında gözlemlediği problemleri sert bir dille eleştirmektedir. Özellikle o dönemde mollaların hakikatten uzak söylemleri ile halkı

birbirine karşı kışkırtarak ihtilafa soktuklarını hicvetmektedir. Yazıların birçoğu “Molla dayı”, “Cenab molla emi” gibi hitap sözleriyle başlamaktadır. Hitap ettiği kişiyle âdeta sohbet hâlinde olup yaşadığı sıkıntıları yakınlıkla aktarmaktadır. Molla Nasreddin tiplemesini aracı kılarak cehalete, hurafelere, aslı olmayan âdetlere ve inançlara mizahî bir dille karşı çıkmaktadır. Kendini ve bu dergideki diğer yazarları Molla Nasreddinçi olarak takdim etmektedir.

Üçüncü bölüm okurlara *Xatiralar* başlığıyla sunulmuştur. Bu bölüm diğer bölümlerden farklı olarak daha kısa tutulmuş ve *Şekide*, *Gencede*, *İkinci Defa Tiflisme*, *Bakıda*, *Şamahı*, *Şamahı Zelzelesi* başlıklar hâlinde düzenlenmiştir. Numanzade, bir ilim neferi misali gittiği bu şehirlerde eğitimde reform hareketlerini gerçekleştirmiştir. Hatıralarında bulunduğu şehirlerle ilgili yaptığı ayrıntılı tasvirler onun edebî yönünün göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bulduğu şehirlerde dönemin şartlarına uygun usul-i cedit okullarının açılmasında öncülük etmiştir. Bir hatırasında Şeki’de, Numanzade’nin tayin olduğu okulda sadece şeriat dersleri okutulurken zamanla Türkçe ve fen derslerinin eklendiği anlatılmaktadır. Ömer Faik, orada bulunan dört öğretmenden biri olarak Türkçe, tarih, coğrafya, matematik ve imlâ derslerine girmiştir. Gence’de ise üstün yetenekli çocuklar için okullar ve şehir mektepleri olduğu halde Türk öğrenci sayısının yok denecek kadar az olduğu ifade edilmektedir. Bakü’ye gittiğinde gördükleri karşısında hayal kırıklığı yaşamaktadır çünkü basın-yayın ve eğitim-öğretim faaliyetlerine dair ciddi çalışmaların yapılmadığına şahit olmaktadır. Yalnızca Türklerin çıkardığı Rusça “Kaspi” gazetesinin ve onu oldukça sevindiren diğer bir gelişmenin ise kız mektebinin varlığı anlatılmaktadır. Hatıralarından anlaşıldığı üzere Numanzade’nin en temel hedefi gittiği şehirlerde vatani, milleti için millileşme konusunda ulvi gayelerini hayata geçirmektir.

Sonuç

Eserin ilk bölümü; yoğun içeriğiyle halkın siyasi, sosyal ve eğitim durumlarını konu alan deneme ve makalelerden oluşmaktadır. İkinci bölümde bu konular, mizahî yollarla dile getirilmekte ve eleştirilmektedir. Üçüncü bölümde ise yazarın gittiği şehirlerde eğitim ve öğretime dair gördüğü eksiklikler, deneyimleri ve anıları anlatılmaktadır. Numanzade’nin “Geçmiş hayatı, âdetlerin doğurduğu esasları ve yaşamı yıkıp yeni yollara geçmek için uzun bir toplumsal, dönüştürücü ve ilmî hazırlık gereklidir. Bu hazırlık olmadan yeni bir eğitim ve kültür, medeniyet işi görmek ve görülen işte muvaffakiyet kazanmak çetindir.” (Qurbanov, 2006) sözü milletinin karanlığın esaretinden kurtuluşu ve aydınlığa, yeniye doğru yürüyüşü uğruna verdiği zorlu mücadelelerini anlatır. Bu mücadele sürecinde kaleme aldığı eserler sadece bir neslin değil, nesillerin inkişafında büyük bir etki yaratmış ve yaratmaya devam edecektir. Türkçeye, Türk edebiyatına, Türk kimliğine sorumlu bir aydın şuuruyla sahip çıkan Ömer Faik Numanzade ve onun gibi önemli şahsiyetler yaşatılmalı, eserleri okutulmalı ve bir sonraki nesillerin istifadesine sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Zamanof, A. (1976). Ömer Faik Numanzade (1872-1937). (Çev. Y. Akpınar), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 7, 195-202.
- Qurbanov, Ş. (2006). *Ömer Faik Nemanzade – Seçilmiş Eserleri*. Şark-Garb Yayınları.